

КОЛЪО ГЕОРГИЕВ СЪНИЩА НАЯВЕ

chitanka.info

На жена ми

КОЛКО ХУБАВО Е, ЧЕ СЪМ СЕ РОДИЛ

Изтръпвам от ужас само като си помисля, че е могло и да не се родя. В такъв случай никога не бих кусал топъл хляб със сирене, не бих играл на „прескочикобила“ и разглеждал книги с картинки... Без тия работи животът не би бил абсолютно никакъв живот.

А могло е и да не се родя, защото тате дълго време не знаел дали мама го харесва. Той по всякакъв начин се опитвал да провери това и все не успявал.

Веднъж двамата се връщали от училището на съседното село, защото нашето училище не било още построено, и като минавали покрай един изоставен кладенец, тате рекъл на мама:

— Какво ще кажеш, ако сляза в кладенеца?

Попитал нарочно, защото решил, че ако мама го харесва, ще отговори „не“. Но тя рекла:

— Твоя си работа.

— Ама искаш ли? — повторил тате.

— Ако аз исках, щях да вляза, без да питам никого. Ти, щом искаш, влез, защо питаш мене — отвърнала мама.

След този отговор тате решил, че мама не го харесва, но все пак в кладенеца трябвало да влезе, защото тя могла да го помисли за страхливец. Като слизал по хлъзгавите камъни, хрумнало му, че мама ще почне да го моли да излезе. Но тя не го помолила. Слязъл до дъното, почакал и нарочно зацапал с един крак във водата, за да уплаши мама, че той се дави. Тя пак не дошла да го моли. Ако бях на негово място, щях да почна да викам и тя непременно щеше да дойде, но тате не се сетил. А през това време мама вадела тръни от петите си, защото тогава на училище ходели боси, само зиме обували цървули. Като излязъл от кладенеца, тате казал:

— Видя ли, че мога?

— Голяма работа си свършил! — рекла мама. — Като искам, и аз ще сляза.

— То не е женска работа — казал тате.

— Брей — възразила тя и слязла в кладенеца.

А тате се надявал мама да падне във водата, че да го извика на помощ. Но се уплашил, че сам не ще може да я извади, и почнал да ѝ се моли:

— Я излез оттам! Излез ти казвам! — И за да не си помисли мама нещо, рекъл: — Излез да си ходим, че в къщи работа ме чака.

— Мене тук ми е хубаво — смеела се мама от кладенеца. — Като имаш работа, заминавай!...

И нощно време ходел на гробищата и се подписвал с тебешир върху кръстовете, и на десет разкрача пред бързия влак пресякъл, и какво ли още не правил, но мама никога не го спирала, щом той си наумял нещо. Накрая разбрал, че не го харесва, и решил да направи тъй, че непременно да го хареса.

Почнал да чете книги и да ѝ разказва прочетеното. Толкова много четял, че и по пътя, и на нивата, и с биволиците на паша хората все го виждали с книга. И като не знаели защо чете толкова много, почнали да го одумват:

— От това момче човек няма да стане — казвали едни.

— Това момче с тези книги ще ослепее и ще ходи с тояжка да проси — предричали други.

— Това момче един ден ще подпали селото — думали трети и съветвали дядо и баба да напердашат тате хубавичката, за да се откаже от книгите.

А мама пак не казвала, че го харесва. И като не му идвало вече наум нищо, веднъж тате намазал бузите си с червило и се явил пред мама; мислел, че начервен е по-красив, и ако такъв не го хареса — никога няма да го хареса. Мама почнала да се превива от смях:

— Сега вече за бостанско плашило ставаш — казала тя.

Тате изтрил червилото с ръкав, намръщил се и с отчаян глас попитал:

— Искаш ли или не искаш да се оженим, като станем големи?

А мама му зашлевила една плесница, казала „не те е срам“ и побягнала. Тате напуснал село и отишъл чирак в Балкана. Оттам го взели войник, а баба оженила мама в друго село. Мама плачела и не искала да иде в чуждото село, защото не харесвала мъжа си, но баба казвала:

— Харесваш го, как да не го харесваш! Той е богат и имотен — кой не харесва такъв човек?

— Не го харесвам, пък ако ще да е най-богатият в света. Аз харесвам Георги. — Мама викаше на тате Георги, и другите така му казваха, само аз го наричах тате.

— Намерила кого да харесваш! — отвърщала баба. — Малко сте в къщата ми дрипли, сега и един дрипльо да доведем. — Баба наричала дрипли трите си дъщери, защото през войната дядо бил убит и тя сама не смогвала да спечели пари, та да им купува нови дрехи.

Значи мама харесвала тате, но тя искала той сам да се сети, а тате не се сетил. Заблудила го най-много мамината плесница. Ако аз бях на негово място, никога нямаше да сгреша. Защото като бях във второ отделение, едно момиче ми хареса и аз, щом разбрах това, го набих.

В казармата тате отишъл с цял куфар книги, но след няколко месеца го запрели в Шуменския затвор, защото разказвал прочетеното на своите другари. Докато бил в затвора, маминия мъж го засипала пръст в една кариера и той умрял. Мама се завърнала от чуждото село, а тате от затвора и тогава чак тя му казала:

— Глупчо, глупчо-о-о, толкова да си бил сляп да не разбереш, че те харесвах!

На тате никога не се казва глупчо, но на мама тате не ѝ е тате, и той не се разсърдил. А когато попитал: „Искаш ли да се оженим“, мама този път не го зашлевила, а отговорила, че иска. Баба — и тя нямала нищо против. Тя казала:

— Тъй разбрах: бедният взема бедна жена от любов, а богатият взема бедна жена за слугиня. Бедният ламти за живот, а богатият за имот. Вземи я, Георге, пък гледай да е все засмяна, че тя си отплака.

Мама много плакала в чуждото село, защото там онези хора ѝ натяквали, че ядяла много и искала да навакса онова, дето е отгладувала при баба. И когато овдовяла, цяла година не я пуснали да се върне на село, за да изплатяла изядения в тяхната къща хляб.

Мама и тате решили да се оженият, но сега пък дядо — татевият баща — не се съгласил. В затвора тате се харесал на дъщерята на адвоката си — Лиза, която говорела, че най-свестните хора ги държат под ключ. Тя не била голяма красавица, но имала цяло кринче пари и казвала, че ако тате се ожени за нея, ще го изучи в чужбина, ще го направи голям човек, а на дядо, който държеше бозаджийница, ще дигне хубав дюкян в село. Дядо казал на тате:

— Лиза и никоя друга! Лиза или гробищата. Ако скършиш волята ми, ще те убия. — И нарочно пред тате почвал да пълни ловджийската си пушка, за да го сплаши.

Като си помисля за тоя случай, просто намразвам дядо. Значи той искал да не се родя, пък после говореше, че душа давал за мене. Но тате не послушал дядо и една вечер пристанал на мама.

Лиза, която дядо повикал с телеграма, същата нощ пристигнала с влака от града, изсипала пред дядо две шепи жълтици и казала:

— Ако ми върнеш Георги, всичките са твои. И тези, и другите, дето ги имам в къщи.

Дядо откачил пушката от гвоздея на стената, препасал патронташа и казал на Лиза:

— Ще го имаш! Жив или мъртъв, ще го имаш!

— Жив го искам, жив! — разплакала се Лиза.

— Жив за тебе, мъртъв за тях! — казал той и тръгнал за бабината къща.

Чудя се на дядовия ум. Защо толкова му били притрябвали парите на Лиза! Парите са нужни, за да купиш боза, ножче „рибка“, градски панталонки, свирка... А дядо беше бозаджия и можеше да пие

боза без пари, колкото си иска, пък другите работи за какво му са — нали той е дядо? Тате казваше, че парите завъртат ума на човека. Сигурно същото е станало и с дядо, за да не проумее такива прости неща.

Той почукал с пушката на бабината порта, а тате, като го усетил, скрил се в градината.

— Да излезе Георги! — заповядал дядо, когато баба се обадила.

— Георги каза, че няма да излезе — отвърнала баба.

— Да дойде да си поговорим — настоявал дядо.

— Той каза да заръчаш на мене каквото имаш да заръчваш — отвърнала баба.

— Него искам да видя аз. Веднага отваряй вратата, а вие, женорята, бягайте, дете ви очи видят, че не отговарям за себе си! — Дядо заудрял портата, но тя била здраво залостена и не се отваряла. Той още повече се ядосал и почнал да вика: — Голям леш ще падне! Много кръв ще се пролее тази нощ!

Блъскал, викал, що глас му държи, но разбрал, че нито тате ще излезе, нито вратата ще се отвори, и от яд дигнал пушката и почнал лудо да стреля във въздуха. Изпразнил целия патрондаш. След неговите изстрели женски писъци се чули из цялото село. Мъжете помислили, че е обявена мобилизация, и дигнали жените си да ги стягат за война...

Като съм се родил, мама много искала да се сдобри с дядови, но той и дума не давал да се отвори за такова нещо. И все пак веднъж, тогава съм бил на четиридесет дена, мама ме взела и право у тях. Минала край дюкяна му, отворила портичката и влязла, без да повика. Баба, като ни видяла, заплакала от радост, въвела мама в къщи и рекла:

— Старият е много сърдит, но като види тази рожбичка, сърцето му ще се размекне. Познавам си го аз него.

— За себе си не се плаша, но да не вземе да направи нещо на детето — казала мама.

— Очите му ще издера, само да посегне — закарнала се баба и откrehнала вратичката, през която от стаята се влизаше в дюкяна. — Желязко — повикала го баба, — я ела за малко!

— За какво съм ти притрябвал? — обадил се сърдито дядо. А той забелязал мама на идване и знаел защо го викат.

- Ела де, ела!
- Гледай си там работата! Затвори вратата, че става течение!
- Ела де, не ставай такъв!
- Нямам работа аз там. Затваряй вратата!
- Ела само да погледнеш кой е дошъл!
- Който е дошъл, да си отива. Аз никого не съм калесвал.
- Грехота е, бре.
- Грехота, не грехота — толкоз. Махни се сега от главата ми!
- Ела, бре! Рожбата на сина си да видиш! — молела му се баба.
- Аз нямам син — отвърнал дядо. — Имах един, но отдавна съм го отписал от тефтера.

— Погледни само през вратата, само главата си покажи! Унуката си поне виж! Името ти носи.

— Името ми... — промърморил дядо и някакви чаши издрънчали. Но след малко се показал на вратата. — Е, какво сега — рекъл той, но не влязъл в стаята и не отвърнал на маминия поздрав.

Мама се разплакала.

— А бе, тате — казала през сълзи тя, — какво лошо сме сторили, та не искаш и поздравя ми дори да приемеш? Аз съм едно сираче и не зная какво е да имаш баща. Защо отказваш на едно сираче да му бъдеш баща?

Дядо почнал да сумти, да се мръщи, а баба ме взела от ръцете на мама и тръгнала към него, но се препънала и ако не бил той, щяла да ме изтърве на земята.

— Къде зяпаш, че не гледаш в краката си, мари? — креснал дядо, като ме грабнал от ръцете й.

— Ами да ти дам да го видиш... — почнала да се оправдава баба.

— Аз сакал ли съм да вляза — карал се дядо.

Той ме подържал, погледал ме, аз, види се, нещо съм направил, но какво точно, не помня, и дядо се разсмял:

— Ай на дядо червейчето, ай на дядо пашкулчето — заклатил той глава и почнал да ми смига и да смърка с устни. — Ама то на кого прилича такова, мари? — запитал баба.

— На кого, на тебе прилича. Не виждаш ли, че ти е одрало кожата? Не си ли познаваш смръщеното чело? На тебе прилича, ами на кого...

— Ами, на мене — преструвал се дядо.

— На тебе, тате, на тебе — потвърдила и мама.

— Като е тъй, ха целувай ръка и каквото било, било — казал дядо и без да ме дава на баба, която посегнала да ме вземе, поднесъл ръка на мама и тя я целунала.

И тъй моето появяване на белия свят било одобрено от дядо и аз съм могъл да се радвам на живота като всички хора.

МИЛИТЕ МАМИНИ КОСИЦИ

Заговореше ли се в село за женска хубост, все някой ще каже за мама:

— Който не е виждал Гането, не знае що е хубост...

Всичко ѝ беше хубаво на мама: и очите, и веждите, и ръцете, и гласът ѝ, ала най-хубавото беше косата ѝ — жълта-жълта, мека като коприна, сплетена в дълги и де бели плитки, чиито краища мама разчесваше на два бухкави пискюла. Когато вървеше из къщи, все прихващаше косите си, защото нашето коте дебнеше да ги закачи с нокти и си поиграе с тях...

Която и жена да се спреше с мама, ще опипа косите ѝ и ще каже:

— Мари, Гане, с какво ги миеш тия коси, че ги правиш тъй лъскави и меки, тпю, тпю, да не ти е уроки!

— С какво ги мия, с чешмена вода ги мия — отговаряше мама.

— Откъде я наливаш тая вода, че и ние оттам да си налеем? Кажи, ма, Гане, треви ли им вариш, мажеш ли ги с нещо?

— Много ми остава време от работа главата си да дигна, та за треви да мисля — отговаряше мама...

И право казваше, че ги мие само с вода. Най-напред тя ги разплиташе и разресваше — косите руйваха и в тях лицето ѝ се смаляваше, а снагата ѝ изтъняваше. Мама ставаше тъй красива, че чак ме дострашаваше. Но много се мъчеше с косата си — като се намокреха, косите се сплитаха във възли и тя плачеше от болка, когато трябваше да ги оправя с гребена. И често се заканваше да ги отреже някой ден.

— Не мога да им слугувам — оплакваше се тя, — причернява ми, кога дойде време да се мия.

— Хората очите им изтичат, като ти гледат косите, а ти... — упрекуваше я баба.

— Няма да гледам аз хората. Ще ги отрежа, та да ми светне.

— Пък аз тогава главата ти ще отрежа — заканваше се баба.

— Ще ги отрежа, ще видиш, че ще ги отрежа.

— Не ги давам — намесвах се и аз. — Те са мои.

Мои, защото ако на мама причинявах мъка, на мене носеха само радост...

Заспал съм, да речем, а на мама ѝ трябва да ме прати да ѝ свърша бързо някоя работа. Мама няма да ме сбута или да ме извика, а ще седне на крайчеца на кревата, но тихо, леко като самодива, за да не скръцне, и с мекото пискюлче на косата си ще почне да ме гали по лицето. Аз усещам докосването на косата ѝ някъде отвътре, откъм сърцето си. Оттам попълпя нагоре някакъв гъдел, който затопля гърдите ми, прелива през шията ми и почва да трепти в миглите ми. Събуждам се, но не отварям очи, защото искам мама да ме гали с пискюлчето. Но тя по миглите ми разбира, че вече съм буден, и тихо шепне:

— Хайде, чедо, стани да ти заръчам нещо, че аз няма кога.

Аз продължавам да се преструвам на заспал.

— Хайде, чедо — моли ми се тя, — хайде да изтичкаш до кооперацията, че солта ми се е свършила.

Ако тази сол я вардеше стоглава ламя и кооперацията се намираще на края на света, пак щях да скокна и да препусна с мамината заръка...

Като заплачех, само мамините плитки можеха да пресушат сълзите ми. Меките пискюлчета бяха по-силни от всякакви молби, утехи и заплахи. Мама ме вземаше в скута си, защото тогава аз бях малък, и гладеше лицето ми, ушите ми, носа ми и аз се размивах от гъдела. И всичко ми минаваше...

И по-хубава игра от тая да държа плитките на мама като поводи, а мама да се подчинява като послушно конче на подръпванията за мене нямаше. Понякога, като я хванех за плитките, тя казваше:

— Остави ме, мойто момче, че шетня ме чака. Други път ще играем. Като съм по-свободна.

Но тя рядко биваше свободна и аз не я пусках. Ако дръпнех едната ѝ плитка, а мама тръгнеше в противоположна посока, аз бързо потеглях другата и тогава излизаше така, че мама все пак отиваше, накъдето аз ѝ заповядвах. Или пък направо си втълпявах, че тя върви по посоката, която аз съм искал, но по погрешка съм дръпнал не тая плитка, която е трябвало. Както и да е — това не е толкова важно, важното е, че аз държах мамините тежки, меки и дъхави коси...

Дъхави!... Нямаше нито градинско, нито полско цвете, дъхаво като мамините коси. Когато ме вземаше да спя при нея, а това се случваше честичко, защото тате работеше по чужди села, аз хващах двете ѝ коси и гушех лице в тях. Аз дишах мама. А приспиваше ли ме отделно, пак завирах нос в пискюлчетата на плитките ѝ и не я пусках, дорде не заспя.

— Искам да подъхам — казвах аз, когато мама се опитваше да стане.

— Че ти не си малък, бе чедо — казваше тя. — Докога ще ми дъхаш косите? Утречко, като пораснеш и те оженим, пак моите коси ли ще дъхаш?

— Твоите — отговарях аз.

— И таз хубава! Ами нали жена ти ще ми оскубе косите.

— Пък аз ще я набия!... — успокоявах аз мама.

— Ха пусни ме, че и на мене ми се спи. Както седя, ще се катурна.

— Искам още да подъхам — казвах аз.

И не я пусках...

Един ден мама замина на гости при тате и обеща да ми донесе армаган сламена шапка. Аз ѝ заръчах да ми я купи с кордела и на корделата да пише „Дръзки“ — името на онова малко българско корабче, дето победило един голям турски параход. Едно момче от нашето село имаше такава шапка и на мене тя ми харесваше много. Мама обеща и аз с нетърпение зачаках нейното завръщане.

Вечерта, когато тя си дойде, не бях в къщи, а като научих, лудо препуснах към дома. Пред къщи, седнала на едно столче, заварих баба разплакана.

— Не ми ли е купила сламена шапка? — попитах разтревожен, защото реших, че баба плаче само защото съм останал без армаган.

— Купила ти — изхълца баба.

— Мама къде е?

— В стаята. Иди да я видиш. Майка!...

Втурнах се в стаята. Мама седеше на кревата. Като влязох, тя дигна глава. Аз се дръпнах назад.

Мама беше отрязала косата си. Нейните дълги, тежки плитки лежаха на скута ѝ — с пискюлчетата им се боричкаше котето.

— Ела, бе, чедо — каза мама и опипа кревата. Зад гърба ѝ изшумоля хартия. В нея беше огънатата сламена шапка с кордела, на която със златни букви пишеше „Дръзки“. — Ела да ти я премеря. Мама не е забравила какво ѝ заръча нейното момче.

Тя подаде сламената шапка, но аз не помръднах от мястото си.

— Ти не си ми майка — казах аз.

Тази жена с подрязани коси, с дълъг гол врат нямаше с какво да погали лицето ми, когато трябваше да ме изпрати до кооперацията... Какво щях да дишам, преди да заспя, ако ги нямаше пухкавите дъхави пискюлчета?...

— Ти не си мойта майка... — казах аз.

— Как да не съм? — попита с разтреперан глас тя.

— Ей тъй, не си!

— И на мен не си дъщеря — каза баба, която влезе в стаята. — Мойта дъщеря не беше такава оскубана кокошка. Боже! Туй човек без сърце трябва да е, да се реши на такова нещо. Да се лишиш от хубостта си. Долна работа!

— Я иди в града да видиш как всички жени ходят подрязани — възрази мама. — Всичките ли са долни? Рахата си гледат хората.

— Долна работа — отрязва баба, грабна косите на мама, прегърна ги и пак се разплака. Краят на плитките ме шибна по лицето.

— Мамините косици — изхленчих аз.

Баба ме хвана за ръката и ме изведе навън.

Дълго седяхме пред къщи с нея. Тя въздишаше от време на време, а аз си мислех за мама. Като си я представях с подрязани коси, с дълъг гол врат и съвсем сама в стаята, не зная защо, дожаля ми за нея. Искаше ми се да отида при мама, тя да ми сложи сламената шапка на главата, да ѝ оправи корделата, да ме попита сърдя ли ѝ се, а аз да отвърна „не“.

Но тя сама дойде. Постоя права, сякаш чакаше да ѝ кажем нещо, но ние не продумахме. Тя присегна, взе плитките от баба, прикрепил ги зад ушите си и леко се наведе, за да види докъде ѝ стигат.

— Като не ме искате такава — въздъхна тя, — ще ги оставя да ми порастат отново. Ще ме признаеш ли за майка тогава? — усмихна ми се тя.

Аз я погледнах в очите и казах:

— Тогава — да!

ВСЕКИ ЩЕ СТАНЕ НЯКАКЪВ

Дълго ни подготвяха за посещението на областния училищен инспектор. В началото на всеки урок учителят ни обясняваше как трябва да посрещнем и изпроводим важния гост. От нас се искаше дружно да станем на крака, когато в стаята влезе инспекторът, да отвърнем на поздрава му, да седим мирно и послушно, докато учителят предаде урока си, да отговорим на въпросите на инспектора и когато той си тръгне, да извикаме „ура“. Въпросите не бяха трудни — трябваше да знаем кой е царя на България, кога сме били освободени от турско робство, как се казва областният управител, кои са враговете на България и какви искаме да станем, когато пораснем.

Щом човек е стигнал до второ отделение, той вече знае какъв ще стане в живота. Пък и учителят се беше постарал да ни подготви. След всяко изпитване на черната дъска той не забравяше да почука учениците по главата с кокалчетата на свитата си ръка и да каже: „Ти ще пасеш патките“, „От тебе само говедар ще излезе“, „И от тебе, като от баща ти, само орач става“, и т.н. Само на Матьо предричаше най-безрадостно бъдеще: „От тебе нищичко няма да излезе“, но Матьо не го беше еня и се усмихваше с широка добродушна усмивка, от която мърдаха щръкналите му уши, а кожата на челото заедно с косата слизаха чак до русите му вежди. Но по тези въпроси всеки от нас имаше собствено мнение, което не се покриваше с мнението на учителя.

Посрещнахме инспектора точно така, както учителят искаше. Отначало всичко тръгна добре, дори празнично. Тази празничност идваше от черния костюм на инспектора и бялата му яка, която превземаше очите със своята белота. И от усмивката на учителя, която много рядко виждахме. Неговата усмивка беше блага, такава усмивка можеше да се подари само на добри и послушни деца, тя ни внушаваше, че сме такива, и от това чувство се раждаше нашето стремление да бъдем такива, каквито усмивката на учителя ни правеше.

Първи изпитаха Дечо. Той отговори на всички въпроси на инспектора, както се полагаше, а като го попитаха какъв иска да стане, тържествено обяви:

— Аз ще стана учител!

— Много добре, мойто момче — похвали го инспекторът и посегна да го погали по косата. Но Дечо инстинктивно дръпна глава, сякаш се усъмни в добрите намерения на инспектора. Това движение на неговата глава ми напомни за нашата крава, която пред хомота все дърпаше глава настрани. Тате казваше, че предишните й стопани изглежда са я били с жегъла по главата, затова се плаши и дърпа. И Дечовата работа беше такава. Защото тъкмо на него учителят казваше: „Ти ще пасеш патките“, и го удряше по главата и по-често, и по-силно от другите, защото Дечо беше негов син и учителят поне в този случай не се боеше, че ще идват да му се карат, задето бие. Другите може да са останали изненадани от Дечовия отговор, но аз — не. Същата сутрин Дечо ме дръпна настрани и ми довери своето решение.

— Като ме питат днес какъв искам да стана, знаеш ли какво съм намислил да отговоря? — попита ме той.

— Не зная — отвърнах аз.

— Учител — каза многозначително Дечо.

— Защо пък учител?

— Защо ли. Защото тогава никое дете няма да посмее да ме бие, пък аз ще бия, което си поискам.

След Дечо изпитаха Матьо. Матьо повтори първо отделение, повтаряше сега и второ, беше най-едър от всички и затова седеше на последния чин. Сигурно защото беше най-голям и все ухилен, инспекторът го забеляза и каза:

— Я стани, ти, момченце, от последния чин!

Матьо скокна с готовност, а усмивката на учителя изчезна. Той почна да чупи ръце и наведе глава.

— Я кажи да чуем кой славен български цар управлява сега нашата държава?

Матьо се заоглежда, ухили се, но не отговори.

— Кой е този там на портрета? — помогна му инспекторът, като посочи рамката над черната дъска.

Това беше цар Борис трети, същият, както на двадесет и петдесетолевовите монети: гологлав, плешив, обърнат на една страна.

Казвах, че го имало и на столовите монети, но аз не бях виждал такива.

— Този ли? — погледна Матьо към рамката. — Той е нашият цар.

— А как се казва нашият цар? — попита инспекторът.

— Цар се казва.

Инспекторът поклати недоволно глава, а Матьо седна на чина си.

— Стани, стани, момченце, аз не съм ти разрешил още да седнеш — каза инспекторът. — Не е добре един български ученик да не знае своя цар. Нашият цар, добре да запомниш, се казва цар Борис трети!

— Да, трети беше — потвърди ухилен Матьо.

— А сега да ми кажеш кога България е била освободена от турско робство?

— Това не сме го учили — отвърна Матьо. Сякаш помнеше какво сме учили.

— А знаеш ли кой е нашият областен управител?

— Ъкъ — поклати отрицателно глава Матьо.

— Не се отговаря „ъкъ“, а „не“ — поправи го инспекторът.

— Добре — съгласи се Матьо.

— А знаеш ли кои са враговете на българската държава?

— Ох-хо — завъртя глава Матьо. — Турците.

— Защо?

— Защото хич не ги обичам. Мразя ги тези гаджали. Мога да ги избия всичките, ако имам едно оръдие.

— А кои други врагове още знаеш?

Матьо безпомощно повдигна рамене.

— Не знаеш — сви устни инспекторът. — Учителят не ви ли е разказвал това, дето те питам?

— Разказвал е, но аз не мога да заповням — призна Матьо.

— Как така не можеш да запомняш? И не се казва заповням, а запомням — поправи го инспекторът.

— Че то все там — каза Матьо.

— Не е все там и ти трябва да слушаш учителите и по-възрастните. А сега да ми кажеш какъв ще станеш, като порастеш? Мислил ли си?

— Ами чи как?

— Ха кажи да видим какво си намислил!

— Аз ще стана улуар, като пораста.

— Какъв, какъв? — не разбра инспекторът.

— Улуар.

Инспекторът извърна глава към учителя и той нещо му пришепна на ухото, като се наведе, защото беше два пъти по-висок от инспектора. Инспекторът извади бяла кърпичка и я размаха пред лицето си.

— А-а, воловар. Я, момче, повтори думата „во-ло-вар“.

— У-ло-вар — заклати глава Матьо в такт със сричките.

— Во-ло-вар — повтори инспекторът.

— У-ло-вар — предпазливо изговори Матьо, като гледаше в очите инспектора и повтаряше движението на устните му.

— На тебе баща ти какво работи, бе момче?

— У-ло-вар — произнесе сричка по сричка Матьо.

— А дядо ти какъв беше?

— У-ло-вар.

— От тебе и воловар няма да излезе — изпъшка инспекторът.

— Защо пък? — наивно попита Матьо, но инспекторът му даде знак да седне на чина и измърмори:

— Само дето търка чиновете на държавата.

Следващият бях аз.

Като слушаше отговорите ми, инспекторът доволен клатеше глава, а учителят се радваше. Казах и за Освобождението, и за враговете на България, и за областния управител, и то не така само с две думи, а с подробности. Инспекторът дори изпляска с ръце от изненада, след като казах името на областния управител и добавих, че той е героят от Каймакчалан. Така пишеше на една книжка, на чиято корица беше нарисуван нашият областен управител, облечен като офицер, да размахва сабя, а край него да се търкалят заклани много, много вражески войници. Учителят веднъж ни чете тази книжка и каза, че областният управител бил велик българин. Бях запомнил и едно стихотворение, написано от самия областен управител, и го издекламирах. То завършваше така: „Българийо славна, геройска земя, за теб ще се бия кат черна ламя; Българийо скъпа, с любовта си жарка бих се жертвал за теб с дъщеря си Дарка...“

— Много добре, отлично — похвали ме инспекторът и като огледа цялото отделение, каза: — Деца, така трябва да отговаря един ученик. Поучете се от вашето приятелче и следвайте примера му. А сега — обърна се той към мене и най-приятелски ми се усмихна — кажи да чуем всички какъв искаш да станеш, като порастеш!

— Комунист! — отговорих аз.

— А? — наведе глава към мен инспекторът и сложи длан зад ухото си.

— Комунист — повторих по-силно.

— Не може да бъде — дръпна се назад инспекторът, после се изсмя на глас, но сякаш се сепна от собствения си смях и започна да бърка из джобовете си. Оттам се изтърси връзка ключове. Учителят се наведе да ги дигне, но като се изправяше, удари главата си в чина, изохка и ха да замахне с ключовете върху мене, но се овладя и ги подаде на инспектора. А той, вместо да ги сложи обратно на мястото им, взе да ги увива в кърпичката си и после почна да се изтрива с нея.

Аз знаех, че на тях няма да им стане приятно, но така бях намислил да отговоря. Предишния ден мама ме изпрати за боза в дядовия дюкян. Срецна ме бате Велин, мой братовчед, когото бяха изключили наскоро от гимназията, и ме спря. Не бяхме се виждали отдавна, той учеше в града, а през лятото ходеше да работи в тухлената фабрика и не се връщаше в село. Та той ме попита:

— Като порастеш голям, какъв ще станеш?

— Бозаджия — казах аз. Тъй бях решил, защото обичах много бозата и завиждах на дядо, че си пие, когато и колкото иска, и главното — без пари.

— Никакъв бозаджия — каза бате Велин. — Ти, като порастеш, трябва да станеш комунист!

— Защо?

— За да биеш думбазите.

— Е, щом е за биене на думбазите, там съм.

Близо до дома живееше думбазинът Ради Карадушев, който не ме пускаше да минавам пред дюкяна му. Оградата пред дюкяна му беше съборена на няколко места и хората си минаваха направо, където им е удобно — на тях Ради нищо не думаше, но мене, колчем видеше, все ме погваше и замеряше, с каквото попадне. Мразеше тати, защото на кооперативни събрания го наричал мошеник и пладнешки разбойник, а на мене си го изкарваше.

Щом се съгласих, бати Велин клекна и накриви шапката ми наляво.

— Комунистите носят шапките си наляво. И ти така да я носиш!

Не бях свикнал да нося наляво шапка, струваше ми се, че ще падне и затова поизкривих врат да я крепя. Дядо забеляза това и дори попита да не съм изкълчил врата си, но аз не казах истината. Щеше да му домъчнее, че се отказвам от бозаджилъка и кой знае, може би нямаше вече да ми разрешава да гледам, като меси бозата. Същия ден на път за училище Ради пак ме подгони и аз окончателно реших, че връщане назад няма — ще бъда комунист, пък каквото ще да става.

Инспекторът и учителят се споглеждаха и мълчаха, сякаш глътнаха езици. От задния чин се обади Матьо:

— Господин учителю, искам, като пораста, и аз да стана като Желязко.

Учителят тръсна глава и тръгна със свити юмруци към Матьо. Но от предния чин се обади и Дечо:

— Тате, нека и аз стана като Желязко.

Той пък да не чуе нещо. Сякаш, като стане комунист, баща му ще му разреши да бие Ради Карадушев. Та те са първи приятели и дете седнат, дете станат, все са заедно. Учителят не стигна до чина на Матьо, защото едно след друго и другите деца се разграцаха, че и те искали да станат като мене.

— Млък! Млък! Ще ви изскубя главите като на пилета — разкрещя се той. — Млък, нехранимайковци с нехранимайковци!

— Вие не сте за учител! Вие сте за пъдар! За говедар! Вашето място не е тука! — развика се и инспекторът и тръгна срещу учителя. — Какви са тези безобразия! — размахва той ключовете пред лицето му.

Но не се сбиха. Инспекторът навярно се уплаши, защото учителят беше навел глава като бодлив бик и сякаш се канеше да се нахвърли с рогата си. Инспекторът хукна към вратата, като викаше:

— Не, аз няма да допусна...

— Моля ви да ме изслушате — спусна се след него учителят.

Зад вратата дълго се чуваха гласовете им, а след това всичко утихна — сигурно бяха влезли в учителската стая. Ние седяхме и не знаехме какво да правим.

Матьо дойде на моя чин.

— Дечо няма да го вземем с нас — каза той. — Ще си бъдем само ние двамата с тебе.

— Какво ще си бъдем? — попитах аз. Разбира се, Дечо — в никакъв случай! Но и Матьо едва ли подхождаше. И той повтори, че иска да стане комунист, защото, каквото видеше у мене, искаше да го има и той.

— Ама такива, дето ти каза.

— Комунисти ли?

— Ох-хо — завъртя глава Матьо.

— Пък ти знаеш ли какво значи, като искаш да станеш такъв! — попитах го аз.

— Охо-хо — пак завъртя глава Матьо!

— Кажи, като знаеш!

— Знам, но няма да ти кажа. Ти кажи, щом толкова знаеш!

Училищният слуга чичо Доси влезе в стаята, изгледа ни и викна:

— Да се измитате, че като се развъртя, не зная какво ще стане.

По-скоро!

Грабнахме торбичките си и тръгнахме да излизаме. А Матьо остана наред стаята и попита:

— Чичо Досе, а кога ще викаме „ура“?

ВЕЛМОЖАТА НЕ ИСКА ДА ПЛАЧЕ

В пиеската, която щяхме да изнесем, Матьо не получи роля. Той беше едър и много подхождаше за ролята на някой възрастен, а в пиесата такива роли имаше, колкото щещ, но учителят и дума не даде да се отвори за него. Защото Матьо се беше изложил като артист на едно утро.

За това утро на Матьо се падна най-късичкото стихотворение, което нямаше дори заглавие. Учителят каза, че стихотворението било написано сякаш тъкмо за Матьо.

Докато другите деца декламираха, Матьо непрекъснато шепнеше зад кулисите своето стихотворение от четири реда и предупреждаваше всеки, който се връщаше от сцената:

— Хей, ако засека, ще подсказваш! Чуваш ли? Сетне да не се разправяме.

Най-после дойде и неговият ред. Прежълтял от страх, той тръгна за сцената, но си блъсна главата в ръба на една кулиса и зашеметен от удара, възви към вратата за навън. Учителят го хвана за яката и го върна обратно. Матьо застана в самото дъно на сцената, дълго разтърква удареното място и не чу, че учителят му заповяда да отиде по-близо до публиката. Салонът утихна. Матьо се заобръща, като опъваше шия напред, ние зад кулисите в надпревара му подсказвахме, но вместо да започне стихотворението, той неочаквано се прекръсти три пъти. Всички прихнаха да се смеят. Засмя се и Матьо.

— Аз отново — поклони се той и излезе от сцената.

Един през друг почнахме да му припомним стихотворението, а той ни гледаше така, сякаш ни виждаше за пръв път.

— Матьо, аз съм бе! — дръпнах го за ухото, но той само подсмъркна и каза:

— Сетне.

Учителят го натири отново на сцената. Матьо от вратата още викна с висок глас:

— Зайо Байо през друм бяга... — и се запъна. — Зайо Байо през друм бяга... — започна от началото той, но пак закъса.

— През друм бяга, цървул стяга... — шепнехме ние, но той сякаш оглуша, а и не се сети да се отмести по-близо до нас и да наклони малко глава.

— Зайо Байо през друм бяга... — захвана за трети път Матьо и млъкна.

— Е хубаво, разбрахме, че през друм бяга. Карай нататък, да видим какво е станало! — обади се един мъж от салона.

— Зайо Байо през друм бяга...

— Матьо, какъв беше този друм, това чудо? — обади се друг.

— Зайо Байо през друм бяга...

Публиката се смееше, та се късаше. Неколцина, дето седяха по-близо и чуваха какво шепнем на Матьо, почнаха да подсказват и те, но Матьо им се подхилваше, изпъваше шия напред да преглътне и повтаряше своето: „Зайо Байо през друм бяга“. И ни напред, ни назад... От салона продължиха да подвикват:

— Ще замръкнем с тоя Зайо Байо, бе!

— Абе обърнете плочата на другата страна!

Учителят присегна, издърпа Матьо от сцената и го плесна през устата:

— Ако е да напопържаш, ей такава уста отваряш, но като е за стихотворение, сякаш катинар има на нея.

Матьо се обърна към нас, сбръчка сърдито чело и каза:

— Защо сте таквиз, бе? Защо не подсказвахте?

Изчака да издекламират няколко деца и отиде при учителя.

— Нека кажа стихотворението, бе господин учителю! — примоли се той.

— Нали го каза, чухме те вече — бутна го учителят да стои настрани.

— Ами сега искам цялото да го кажа, бе господин учителю! — изхленчи Матьо.

Учителят отвори външната врата, изблъска Матьо в коридора и му заповяда да се пръждосва от училището, защото щяло да го сполети нещо. Матьо се разрева, но наскоро в коридора утихна и аз помислих, че си е отишъл в къщи. Но неочаквано отвън под един от отворените прозорци на салона се разнесе гласът на Матьо: „Зайо Байо през друм

бяга, през друм бяга, цървул стяга“... Цялото стихотворение от край до край. На един дъх! Матьо спря, премести се под друг прозорец и пак, без да се запъва, издекламира своето стихотворение. Някои от публиката увиснаха на прозорците и почнаха да му ръкопляскаат и да го хвалят:

— Браво, Матьо! Ти си бил цял артист, бе!

Поощрен от техните похвали, Матьо почваше да декламира отново и отново...

След утрото той ми каза:

— Ти разбра ли, че нарочно направих така, за да ядосам учителя. Ако поискам, аз мога да стана цял артист!

В края на краищата можех да повярвам, че от Матьо става артист, защото бяхме приятели, но учителят не искаше да повярва в такова нещо. На Матьо той вече не даде нито веднъж да декламира, а когато се играеше пиеса, възлагаше му само да пуска и да дига завесата. Матьо се беше уж напълно примирил със завесата и вече не настояваше да играе в представление, но този път поиска роля. Може би, защото учителят каза, че със събраните от представлението пари артистите ще отидат безплатно на екскурзия, а останалите ученици — само ако внесат пари. А може би и не само за това.

Работата е там, че които играехме в пиеса, още след раздаването на ролите и дълго след представлението помежду си оставахме такива, каквито бяхме в пиесата; цар, царски син, княз, велможа, царица, царкиня... Така се и наричахме един друг: царю, княже, велможе... В час е могло да се чуе такъв разговор например между царя и неговия верен велможа:

„Велможо, дай си гумата, че нещо сбърках...“

„Да има да вземаш, ваше величество. Баща ти да ти купи гума...“

И след това негово величество търка с пръст и стрелка с очи непокорния велможа.

Но, общо взето, отношенията дълго се запазваха такива, каквито бяха в пиесата: благородни, великодушни, изпълнени с кротост, взаимно уважение и интересни обръщения, което караше всички останали ученици да ни завиждат. Изглежда и на Матьо му се беше поревнало силно да стане я цар, я княз, я велможа или друг такъв някакъв големец, защото веднъж ми предложи, когато сме само двама, да си викаме „царю“ и „княже“, а аз не се съгласих, защото то не става

току-тъй, защото само ти се е приискало... Но Матьо помисли, че съм недоволен, дете ще бъда княз, и бързо се съгласи той да стане княз, а аз — цар, на което, разбира се, аз пак не се съгласих и Матьо трябваше дълго да бърчи вежди, за да разбере защо това не става тъй... И пак не разбра.

Та сигурно такава беше причината, дете този път Матьо настойчиво поиска роля — омръзнало му беше да е син на един прост воловар, доцъло му се беше да смени малко ролята.

Но учителят не даваше. След свършване на часовете Матьо го изчакваше да си тръгне за къщи, понаждаше се подире му и почваше да хленчи:

— Нека и аз да играя някаква роля, бе господин учителю...

— За тебе роля в нито една пиеса няма — казваше учителят. — Да имаше роля на воловар, на тебе щях да я дам, но такива пиеси не са се сетили да пишат още.

— Ама нека и аз, бе господин учителю! — молеше се Матьо.

И след като учителят се прибереше в къщи, Матьо не го оставяше на мира. Пред къщата на учителя се издигаше една малка могилка и Матьо засядаше върху нея. От могилката до къщата имаше доста разстояние и Матьо не го заплашваше никаква изненада; а оттам дворът се виждаше като на длан. Щом Матьо зърнеше учителя пред къщи или по двора, почваше да вика:

— Нека и аз, бе господин учителю!

Гонеха го поред и учителят, и жена му, и чиракът им, но след като преминеше опасността, Матьо се връщаше на могилката и продължаваше да вика, докато мръкне. Веднъж на връщане от дюкяна, където мама ме прати за газ, чух някои в тъмното да казва на учителя:

— Даскале, дайте на това дете роля, че да се умири селото!

Една сутрин, преди още да е ударил първият звънец, в училището дойде Матювият баща. Той натири стадото на поляната зад училището и зачака.

— Даскале — каза той, когато учителят приближи вратата, — амчи съжали го това дете. И то душа носи като другите. Амчи насън се стряска и плаче за роля, пък аз откъде да му я взема. Виж там нареди нещо. Амчи тъй де, като гледа другите деца, и на него му се иска.

— То ако ставаше само с искане, мене отдавна ми се иска да стана областен инспектор, но... — поклати учителят глава.

— Сега и ти си прав, ама моята работа, дето съм дошъл да те моля, е по-друга — каза Матъвият баща. — За тази работа не се иска нито да си паралия, нито да имаш вуйчо владика. Ще пуснеш детето да каже там две приказки като другите и да си отвземе. Амчи тъй де.

— Да го пусна, но като зная, че не две, ами една няма да може да каже!

— Че какво пък чак толкова? Да не е няма детето! Език има хе такъв. — Матъвият баща показва на тоягата колко бил дълъг езикът на Матъо — чак една педя. — Пък и гърлото му — наспорил го господ. Ти сам знаеш, че всеки ден ти вика от могилата и не те оставя спокойно да си изсърбаш чорбата. Амчи тъй де, не е няма.

— За няма — не е няма, но пипето му не сече. Пипето — сложи учителят пръст на челото и го завъртя. — Не възприема.

— Амчи ще го учиш, бе даскале, нали държавата за туй ти плаща. Амчи нали затуй и аз плащам на таз държава данъци. Като не приема, ще го учиш. Тъй де.

— Уча го, но... Много му дебела главата, не увира.

— Дебела зер! — заклати глава Матъвият баща. — Дебела ще е, щом не можа досега да я пукнеш. Амчи тъй бива ли, бе даскале? Не стига, дето ние с майка му в къщи го дъним за щяло и не щяло, че и ти. Хайде ние сме прости и неуки, но ти нали затуй си учил. С тихата и кротката, бе даскале. Амчи то е човек. Ей на, аз с говеда по цял ден се разправям, животното — то няма един грам мозък, но с тихата и кротката оправям се сам с толкоз скотове. Амчи тъй де.

— С тихата и кротката, ама като са ми тръснали на главата трийсе деца! — каза учителят и махна с ръка да се отдалечим, защото всички ученици се бяхме натрупали край оградата и искахме да чуем какво си приказват. Другите се разбягаха, а аз се притулих зад количката с вар, която чичо Доси докара сутринта, за да закърпи мазилката на училището.

— Пък да говорим без заобиколки — каза учителят, като извади часовника си и го погледна, — аз разбирам нещата така: което дете учи — да учи, пък което не възприема — да не се мъчи. Да си върви. Знае ли да си подписва името и да брои пръстите на ръцете и краката си — стига му. Патки ли ще варди, говеда ли ще пасе — не е моя работа.

— Тез приказки не ти приличат, даскале! — каза Матъвият баща и крачна пред учителя, който понечи да влезе в двора. И като тупна

кривака, който досега държеше под мишница, каза: — Все нашите деца ли ще пасат говедата, бе даскале? Че кой баща и майка иска да чува и сутрин, и вечер гласа на чедото си да вика след хорските говеда? Амчи помогнете де! Като ни виждате загънали до гуша в тинята, не ни натискайте да потънем още, а подайте ръка! Издърпайте ни на чистото.

Учителят тръгна към вратата. Тръгна с него и Матъвият баща.

— И цял ден да приказваме, все това ще си е — каза учителят. — Този свят ние с тебе няма да го оправим. Има кой да мисли за него.

Матъвият баща почна да върти тоягата в ръцете си и аз помислих, че ей сега ще го цапардоса, но той я сложи под мишница и хвана учителя за ръкава.

— Аз съм един прост воловар, не ми забелязвай — каза той кротко. — Ама виж, измисли там нещо за моя, недей му счупва хатъра. Пъдар ли ще го сториш там, говедар ли, ти си знаеш. Ей и тоягата ще му дам. Ама да излезе там с другите деца, колкото да се залъже. И той е дете като другите. Недей го дели! Тъй де...

След този разговор току пред самото представление учителят каза, че е решил в пиесата Матьо да играе ролята на велможа. Имаше трима, учителят каза, че велможите могат да са и четирима. Техните роли бяха без думи. В едно от действията те трябваше да плачат с глас, когато на техния цар съобщят, че щерка му е отвлечена и омагьосана от вещица. Пък добри джуджета щяха да развалят магията и освободят царската дъщеря. Тогава велможите трябваше да се смеят и пак да плачат, но тоя път от радост. Едно от джуджетата бях аз. И моята роля беше без думи.

Велможите ги облякоха в дълги дрехи, ушити от хартия, сложиха им бради от вълна и им дадоха по един жезъл. Те се появили на сцената, когато царят, узнал за нещастията на дъщеря си, извика:

— О, мои верни велможи! Елате да утешите един покрусен баща, изгубил най-свидното си — своето скъпо единствено чедо!

Матьо велможата вървеше най-напред и потупваше с кривака на баща си, защото не сколасаха да му направят жезъл. Но и с този тежък воловарски кривак Матьо беше истински велможа — горд и величествен. Той пристъпяше бавно напред, държеше главата си вирнато нагоре и не поглеждаше никого, сякаш наоколо нямаше жива душа. И аз, безсловесното джудже, горчиво завидях на приятеля си — струваше ми се, че след завесата и да съблечем книжните дрехи и

отлепим брадите от вълна, Матьо ще си остане велможа завинаги, а аз ще бъда всичко на всичко едно джудже....

Велможите се наредиха от едната страна на царския трон и когато учителят им даде знак иззад кулисите, направиха дълбок поклон, до земята. Но като се изправяха, брадата на Матьо се отлепи и висна на бузата му. Велможите викнаха да плачат, а Матьо сложи кривака между краката си и се зае да лепи своята брада, като я плюнчеше. Но тя веднага увисна, щом Матьо дигна ръце като другите велможи и се накани да плаче. Матьо отново се зае с нея. Но той беше престанал да бъде вече гордият велможа.

— Матьо, плачи с другите — пришепна учителят.

— Амчи да си залепя брадата — извърна се той смутен към него.

— Плачи, плачи! — пришепна учителят отново, а Матьо натисна с все сила брадата си и я зачака да залепне.

Докато велможите плачеха, една жена, която седеше близо до сцената, попита съседката си:

— Туй с кривака кое е, мари, че не мога да го позная?

— На някои от преселниците от горната махала ще да е — отвърна ѝ тя.

— Познаваш без боб — каза Матьо, като завъртя глава, но брадата, му съвсем се отлепи и падна на земята.

— Матьо бил, мари, господ да го убие. Как са го издокарали с тази роба! — каза първата жена. Матьо се ухили насреща ѝ, забравил сякаш къде се намира.

— Бате Матьо, учителят вика да плачеш — каза едно момиченце, което се беше облакътило на сцената. Тя му стигаше почти до брадичката.

— Ти я се дръпни — бутна с крак Матьо ръката на момиченцето, — че виждаш ли го! — Той хвана кривака и понечи да се поклони с другите велможи, но току-що закрепената брада падна пак на земята. — Тц, тц, тц — зацъка Матьо.

Велможите продължаваха да плачат, а публиката започна да се смее. Почна да се подхилва и Матьо. Той огледа критически

велможите и царя, после погледна към салона и се засмя наедно с публиката. Учителят отново пришепна:

— Матьо, плачи, ще те претрепя после!

Но Матьо, като се засмееше, никой не можеше да го спре, както не можеше никой да го спре и когато заплачеше. Учителят добре знаеше това и като видя накъде отива работата, присегна, хвана го за ухото и го издърпа зад кулисите.

— Ти защо не плачеш, бе дивак? — Сграбчи го той за шията с две ръце.

— Амчи не ми се плаче, бе господин учителю. Другите като се смеят, аз как да плача — почна да се оправдава Матьо, но учителят го зашлеви и бутна на сцената.

Заради Матьо царят и велможите бяха плакали два пъти повече, отколкото се полагаше, и замлъкнаха, като не знаеха какво да правят по-нататък. Но учителят не им казваше нищо: той се беше облегал на стената със затворени очи и не мърдаше. В това време Матьо стоеше посред сцената, обърнат към публиката, и ревеше, спирайки само да си поеме дъх. Публиката умираше от смях.

— Матьо, престани вече! Стига толкова! — обади се най-после учителят, но Матьо продължи. — Престани вече, престани! — кресна учителят.

Матьо се извърна назад, но като видя, че учителят не ще го стигне с ръка, каза:

— А-а-а, пък защо ме биеш? Биеш ме, пък да не плача. А-а-а...

Като видя, че Матьо няма да престане, учителят го сграбчи и го изхвърли навън. Представлението продължи с трима велможи...

ЛОКУМИ, ЯБЪЛКИ, ЛЮБОВ

Да ми кажеше някой, че един ден ще се влюбя, щях или да му се изплезя, или да го набия, ако се случеше някое по-малко момче. Да си влюбен — това значи да станеш за смях пред хората. Аз познавах един такъв човек — ергенин от нашето село, влюбен в леля ми. Надвечер той дебнеше да се приберем в къщи и тогава доближаваше нашия плет и като зърнеше леля, хвърляше или ябълка, или локум, загънат в книжка. Веднъж се бях завъртял нещо край плета и той се зададе. Изглежда се припозна в тъмното, защото доближи плета и каза тихо:

— Денке, ти ли си?

— Аз съм ами! — престорих гласа си на лелиния и ергенинът хвърли през плета два локума и бързо-бързо се отдалечи. След този случай редовно вардех вечер край плета и ядях всичко, каквото той носеше за леля. А той носеше все вкусни неща, защото работеше в града, а там за ядене има работи, дето и насън няма да ти се присънят.

Един път локумът беше загънат в бяла хартия, на която пишеше: „... и притиснати един до друг, ние ще чувствуваме туптенето на нашите сърца...“ Другите думи бяха зацапани от локума и не личеше какви са, но и без тях ми стана ясно, че трябва да си много откачен, ако заради такова нещо хвърляш през вечер, през две локуми или ябълки.

Най-лошото обаче било това, че човек не усеща кога се влюбва, а докато се усети, той вече е станал за смях на околните. Това го разбрах, когато неочаквано се влюбих и аз.

Имахме урок по пеене и в час учителят ми направи бележка да не зяпам през прозореца, а аз изтърсих:

— Че аз не гледам Николина.

А истината беше, че от известно време гледах само Николина и колкото пъти зърнех момчето, което седеше до нея, толкова пъти се заканвах да го набия, щом удари звънецът. И не зная какво бях готов да направя, за да не се обръщат към Николина другите ученици. Когато момчето, с което седяхме на един чин, се зазяпваше в нея, почвах да го гъделичкам, да го щипя, а ако това не помогнеше, давах му дори да

подържи моята острилка във формата на глобус. Острилката ми беше подарък от лелиния ергенин — той ми я донесе от града и ми каза, че ако съм си лягал вечер по-рано, щял съм да пораста голям юнак, а той щял да ми купи и други неща. За тази острилка ми завиждаше цялото училище и който подостреше молива си с нея поне веднъж, можеше да каже на някого с гордост: „Пък аз съм острил молив с глобуса, а ти не си!“ ...

После почнах да забелязвам, че ставам още по-смешен.

Учебната ни стая беше украсена с книжни гирлянди за Кирил и Методий. През междучасията момчетата подскачаха и се мъчеха да ги докоснат с ръка, но това се удаваше на малцина — само на тия, дето повтарят. Ние, по-дребните, стояхме настрани, изпълнени със завист. Сигурно не съм бил единственият, който е съжалявал за пръв път, че не повтаря отделението, защото в училище е нямало друг случай момчетата така възторжено да се възхищават от момчета, както при докосването на гирляндите. След такива възторзи горди се чувствуваха дори и учениците, които редовно получават двойки и ядат всеки ден пердах от учителя. А сред тях най-горд беше моят приятел Матьо, защото той дори не се засилваше, а само пресегаше с ръка и разклащаше гирляндите.

Веднъж на моя приятел му хрумна да съм скачал и аз. Опитах се да се измъкна, защото там беше Николина, а аз за нищо на света не исках да се излагам пред нея, но той хвана пеша на палтенцето ми и извика:

— Варда-а-а! Дребосъка настрани! — и почна да разблъсква момичета и момчета, за да ми разчисти място за засилване. Николина се приготви да ръкопляска и това се оказа достатъчно, за да повярвам, че нищо не ми струва да скоча дори до тавана. Но тая заблуда трая само един кратък миг: от твърдия под, върху който паднах по гръб, ясно се виждаше, че тая работа не е за моята уста лъжица. Доплака ми се от безсилие и срам и казах, поглеждайки към Николина:

— Ако повтарях отделението, щеше да видиш...

— Не мо-жеш, не мо-жеш! — започна да пляска с ръце тя, а след нея и другите момичета. Сега вече на всяка цена трябваше да докосна гирляндите — другото щеше да бъде позор. Станах, засилих се, но безуспешно. Повторих. След това потретих. Дочувах присмехулните забележки на сеирджиите, че краката ми били къси и от стол дори

нямал съм да стигна гирляндите, но да се откажа да скачам не можех. По-склонен бях да повярвам, че краката ми ще пораснат за няколко минути, отколкото да преглътна срама.

— Ама като те пипна, ама като те пипна! — чух някакъв глас и ми се стори, че съм пипнал. Обърнах се към мястото, където стоеше Николина, и едва тогава забелязах, че децата са насядали по чиновете, че на Николина панделките подскачат от смях, а учителят стои до мене с дневника, готов да го стовари върху главата ми.

Аз знаех, че съм страшно влюбен вече, но се утешавах с това поне, че не исках да притискам никого до гърдите си, за да чувствавам туптенето на сърцето му. И въпреки това дойде редът на ябълките. Изглежда, любов без ябълки не може.

На нашия сбор тате ми даде един лев и каза:

— Завиждам ти, защото сега ти си най-богатият човек в света.

На поляната край село бяха наредени сергии. На едно място продаваха едри червени ябълки — по един лев парчето; на друго място продаваха розови локуми с орехови ядки — по левче парчето; на трета сергия бяха наредили пръчки с бонбонено петле на върха — и те по един лев; имаше и сергия, дето за един лев може да изтеглиш късметче и да ти се падне шоколад „крава“, люлките също струваха лев; и пищялките, и вафлите, и чашата боза, и гевречетата, нанизани на конец като гердан — всичко, всичко струваше само по едно левче. Щом моето левче се намираше в шепата ми, всичко беше мое. Ако го похарчех — всичко ставаше недостъпно. Реших за нищо на света да не харча левчето си. И тогава край сергията с ябълките се появиха Николина и братовчедка ѝ. Хванати за ръце, те застанаха до сергията, а продавачът избра два едри плода и им ги поднесе.

— По една хубава ябълка на малките момиченца! Сладки са като мед! — той млясна и изтри с ръкав устата си.

— Сладки са, но не са за нас — каза Николина.

— За вас са, момиченца, за вас — каза продавачът. — Само за вас съм ги докарал. Вземайте ги по-бързо, че няма да се стърпя и ще ги изям.

Николина и братовчедка ѝ се спогледаха.

— Как може спокойно да ги гледате? — попита продавачът. — Аз, дето ябълките са мои, като ги гледам, слюнки ми текат.

— И на нас ни текат, но нямаме парички — каза Николина.

Продавачът сложи ябълките на мястото им.

— Щом нямате парички, дръпнете се, че пречите! Тука са най-сладките ябълки-и-и! — провикна се той. — Нас-сам, народе, че не останаха-а-а! Сладките като мед ябълки-и-и!...

Николина и братовчедка ѝ се отдръпнаха, но останаха да гледат ябълките.

Аз разбрах, че ще трябва да се разделя с левчето си.

Почаках, докато се махнат Николина и братовчедка ѝ, и купих една едра ябълка. Тя беше много по-едра от ябълките на лелиния ергенин. Сигурно ги купуваше по две за лев, но тука такива нямаше.

Тръгнах зад Николина и братовчедка ѝ и чаках да се разделят, за да подаря ябълката на Николина. Но те вървяха все заедно. Като няхмах търпение, реших да разрежа ябълката на две половинки и по-голямата да дам на Николина.

Спрях ги и попитах:

— Ядат ли ви се ябълки?

— Стига да има кой да даде — каза Николина.

Извадих ябълката от джоба си, разрязах я на две половинки и ги скрих зад гърба си.

— Избирайте си по една ръка — казах аз.

Николинината братовчедка улучи ръката с по-голямото парче, но аз бързо размених зад гърба си парчетата. И все пак по-голямата половина се оказа в ръцете на братовчедката. В бързината бях ги объркал.

Те ухапах ябълката, а аз се косях от яд. Какво ще си помисли за мене Николина!

— Твоето парче беше с червей — казах аз на Николинината братовчедка, като не можах да измисля друга отмъщение.

Тя огледа остатъка на ябълката и го лапна.

— Те, червеите, не са отровни — каза спокойно тя.

Николина, която дояждаше своето парче, спря да дъвче и смръщи чело.

— И в моята ли ябълка имаше червей? — попита тя, готова да я изплюе.

— Ако имаше червей, на тебе ли щях да я дам? — казах аз и си тръгнах.

Нарочно не се обърнах назад, защото ме достраша, че те са се спрели пред сергията с локумите, която беше съвсем близо, а аз вече нямах пари. На път за къщи разбрах, че след ябълките вече е дошъл редът и на локумите, представих си, че и аз минавам край Николиния плет, а братчето ѝ варди като мене и с престорен глас вика: „Аз съм ами“, хвана ме яд, върнах се на поляната, намерих Николина и братовчедка ѝ и ги набих.

Но от това не се промени нищо. В час продължавах да гледам само Николина, в междучасията да бия момчето, дето седеше до нея, а момчето, с което бяхме на един чин, постоянно държеше моята острилка и вече, ако някой искаше да подстри молива си, обръщаше се не към мене, а към него. Така повече не можеше да продължава, но какво да се прави, не знаех. Тогава неочаквано на помощ ми дойдоха тате, мама и баба.

Веднъж те разговаряха за леля и нейния ергенин и аз чух всичко през отворената врата. Мама и баба казваха, че тъй повече не бивало, че леля се натеглила.

— Я да вземем да им дигнем една сватба! — каза тате. — Само така работата ще се оправи. Така и двамата няма да се измъчват.

Щом със сватба работата се оправяла, и за мене друг изход нямаше.

Един ден причаках Николина след училище и ѝ казах:

— Искаш ли да си направим сватба?

— Ама истинска ли?

— Какво ще си играем на шикалки! Истинска ами.

— Аз съм малка — отвърна тя.

— Че какво, като си малка?

— Да, но мама и тате няма да дадат.

— И на мене тате и мама няма да дадат, но няма да ги питаме.

Ще си знаем само ние.

— А защо да си правим сватба? — попита Николина.

— Така и двамата няма да се измъчваме — обясних аз.

— Няма ли да ходим на училище тогава?

— Ще ходим, но няма да се измъчваме.

— Учителят няма ли да ни изпитва?

— А, може и да ни изпитва, но ние няма да се измъчваме.

— Тогава не ща — каза тя и си тръгна.

- Трябва да се оженим! — препречих ѝ аз пътя.
— Защо пък? Като не искам...
— Искаш, не искаш — трябва да се оженим!
— Защо?
— Тогава никой няма да посмее да те бие.
— Само ти ме биеш.
— Няма да те бия вече, а другите — да посмеят само!
— Не ща — отряза Николина.

Аз извадих от торбата острилката си и почнах да я въртя из ръце. Тя беше последното ми оръжие.

- Не даваш да си острия молива с твоята острилка, пък...
— Вече ще я давам само на тебе, а другите — да имат да вземат.

Нали ще си направим сватба?

- Не ща — каза Николина.

— На, вземи я за себе си — казах аз. Предварително бях се решил на тази жертва, но сега почувствувах колко тежка е тя и добавих: — Но щом ти я поискам да подострия молива си, ще ми я даваш. Нали ще си направим сватба?

- Няма — каза Николина.

— Добре, няма никога да ти я искам — побързах да заявя аз и подадох острилката.

- Даваш ми я, защото си я счупил — усъмни се тя.

— Ако е счупена, на тебе ли щях да я дам, ма? — чукнах я аз по главата с острилката.

Тя взе от земята една клечка и пред очите ми почна да остри. Клечка! Убеди се, че не е счупена, и каза:

- Тогава може.

- На сватбата ще я получиш — прибрах аз острилката.

На другия ден се събрахме на сватба в нашата градина. Бяхме аз, Николина, братовчедка ѝ, моят приятел Матьо и едно съседско момче, което никой не беше канил. Но то се навираше винаги там, където най не го искат.

Сватбата беше сиромашка, както лелината, без много-много дарове, хапване и сръбване. Даровете бяха няколко големи лопушени листа, които Николинината братовчедка затъкна под колана си като престилка, а Матьо забодя с тръни на ризата си вместо пешкир; неканеното момче също поиска дар, но като не получи, набра си само

от дерето и се окичи от всички страни, сякаш беше най-големият сватбар.

Венчахме се под стария орех; неговите клони висяха до земята и отстрани не се виждаше нищо. Неканеното момче поиска да станело поп и да ни венчае, защото знаело как стават тези работи, но моят приятел не му даде дори да приближи. Той каза, че ще бъде всичко — и шафер, и кум, и поп, и свекър и каквото потрябва. Докато ни водеше към мястото на венчаването, той виреше нагоре една пръчка, гърмеше с нея и викаше, колкото му глас държи:

— Бре-бре-бре-е-епа! Па-ат! Па-ат! Па-ат! — и се обръщаше към съпровождащото ни отдалеч неканено момче: — Затули си ушите бе! — заповядаше му той. — Не отговарям, ако ти се пукнат тъпанчетата.

А после лапаше върха на пръчката, отмяташе назад глава и преглъщаше — пръчката играеше роля на бъклица.

Под ореха той ни строи с Николина, поднесе към очите си шепи и почна уж да чете евангелието, но само мърмореше под носа си и думи не произнасяше. Като свърши с четенето, дигна глава, прекръсти ни и тържествено произнесе:

— Венчава се раб божи... за рабиня божия... — и се ухили.

Неканеното момче, което стоеше настрани и се подсмиваше, забеляза:

— Най-напред ги попитай искат ли да се оженят, бе хей! Така ли се венчава?!

— Ти ли ще ме учиш, бе? — разсърди се Матьо, прицели се с пръчката и с едно само „пат“ го застреля. Николина възрази, че с един изстрел не се убивал човек, но Матьо заяви, че няма намерение да хаби патроните си, че неканеното момче е мъртво. Но от съвета му той се възползува.

— Раб божи — каза ми той, като смръщи чело, — искаш ли да се ожениш за рабиня божия Николина?

— Ако тя иска — и аз искам — заговори в мене мъжката гордост.

— Рабиня божия Николина — обърна се той към невястата и я перна през ръцете, защото тя се опитваше да залепи една топка от репей на ръкава му, — искаш ли да се ожениш за раба божи?

— Да даде най-напред острилката, тогава ще кажа — отвърна Николина...

— Ами ако я няма в мене — казах аз, макар че острилката беше в джоба ми. Матьо вече произнесе думите: „... венчава се раб божи... за рабиня божия“... и аз съобразих, че може да запазя острилката...

— А, така ли? — ядоса се Николина. — Тогава ожени се за себе си! Развалям сватбата! Тпю, тпю, тпю... — Тя понечи да избяга, но аз я задържах с две ръце и казах на приятеля си:

— Бръкни в джоба ми, виж да не е там случайно!

Николина получи острилката, насъбра клечки от земята и почна да ги подостря. Но Матьо я взе от ръцете ѝ, захвърли ядосано клечките и я чукна с пръчката по главата:

— Казвай ма, искаш ли да се ожениш...

Този път тя не постави условия. Матьо събра главите ни и провъзгласи, че вече сме венчани.

ЧОВЕК НА ИЗКУСТВОТО

Казват, че радостите, както и нещастията, се водят ръка за ръка и не идват сами никога...

Когато се връщах от училище по жежка пладния и търсех окъселите сенки на дуварите, защото бе толкова горещо, че земята пареше и през сандалите, аз съвсем не бях настроен да мисля за радости; представях си, че баба ще ме посрещне със стомната и ще ме тирне на чешмата за студена вода, сетне, върнал се не върнал от чешмата, ще ме прати на дръвника да сека дърва за пещта, че тестото изтекло от ноцвите, подир туй ще ми посочи с очи дерето и ще трябва да си пърля ръцете из копривата, защото прасето е прегладняло и проглушило с квиченето си ушите й...

И така цял ден и за игра я остане, я не остане време...

Тези мисли ме отклоняваха винаги от най-прекия път към дома; аз се повлякох по сенките, като постоянно се спирах и озъртах с надежда да стане нещо, което да ме отърве от следобедните ми задължения. Но в такова работно време в село не оставаше жива душа и аз срещнах само сюррия патици, отпуснали до земята криле от жегата, да се клатят към дерето и едно куче с полепнали по козината му репей да лихти и търси дебела сянка.

А във въздуха миришеше тъжно на напечени керемиди и кирпичи...

И тоя път трябваше да се връщам чак от другия край на селото и да разлютявам душата си с яд на баба. Ако баба поне ми обещаеше нещо, мислех си, никоя работа нямаше да ми тежи толкова. Но когато и да съм й се помолил, тя все ми отговаряше:

„Нищо не мога да ти обещаая, един лев за цяр нямам...“

Но аз не й исках лев, исках нещо друго, което може да се придобие и без пари, какво точно — не умеех да й обясня, а и тя не се опитваше да ме разбере.

„Мене — казваше тя — никой нищо не ми обещава и пак бърхтя. Не искам да се учиш на подкуп от малък...“

А тя имаше с какво да ме възнагради. Ни най-малко не бих завиждал на децата, че си играят сред училище по поляните, а аз се въртя по цял ден да помагам из къщи, ако знаех, че след като свърша работата си, баба ще рече:

„Сега ти давам да си поиграеш с дядовия си часовник“.

Но тя много рядко изричаше тия думи и когато не бях пред очите ѝ, час по час надничаше в стаята, дето висеше на един гвоздей часовникът, за да провери дали не съм го взел в ръцете си.

Дядовият часовник бе необикновен и не приличаше на другите, които съм виждал; той поразяваше с размера и формата си, с червеникавожълтия цвят на метала, от който бе направен, та дори и със счупената си голяма стрелка, закована, откакто го помня, все на цифрата осем... Дядо го купил в Америка и това била единствената печалба от работата му на строежа на някаква железница. Когато го купувал и се пазарял, продавачът сложил часовника на земята и три пъти се завъртял на пета върху него. „Ето каква стока ти продавам“ — казал той. Часовникът бил ненадминат по здравина. Веднъж дядо се счепкал с някакъв американец, който почнал да запрята ръкави и да вика: „Бокс, бокс!“, а дядо грабнал една лопата, почнал да налага и да вика: „Такъв бокс знам аз“; тогава американецът запратил по дядо железен лост. Лостът го ударил с острото в корема и дядо сигурно щял да бъде промушен, ако в джоба му не се намирал часовникът; лостът отскочил, а часовникът продължил да си цъка... Продължил да цъка и когато на войната дядо бил разкъсан от снаряд.

Щом докоснех часовника или го наблюдавах скришом от баба, пренасях се в светове, от които ни отделят океани, в които се лутат седмици и месеци големи параходи, в далечни земи, населени от странни хора, в градове, местности, реки, край които има един непознат и непонятен живот, който щеше да остане приказен и недействителен, ако не потвърждаваше неговата реалност тежкият, големият, издутият като захлупци жълт дядов джобен часовник. При тоя часовник преставах да чувам и виждам околния живот и изпитвах чувства, които не можеха да предизвикат никакви приказки и книжки.

И особено ми се искаше да съм до часовника или да го държа в ръцете си в такива дни на самотност, когато селото бе безлюдно, когато баба, заглавикана в работата си, не отронваше дума, а ако я заприказвах аз, веднага ми напомняше какво още има да се върши. И

ми ставаше много мъчно, че дядо е убит. Ако беше жив, той непременно щеше да ме вземе на парахода и щеше да ме разведе из Америка.

Вече наближавах нашата къща, когато ми скимна да наобиколя кръчмата; там се водеха разговори за войни и пътешествия, за пожари, катастрофи, зверове, убийства и какво ли не още, от които ние, децата, винаги успяваме да уловим някоя поразителна подробност, преди кръчмарят да ни е прогонил, защото той никак не обичаше да висим по прозорците и се пречкаме на вратата на заведението му; по това време едва ли някой би се заседял в кръчмата, но аз не можех да не мина оттам, преди баба да ме е затворила в къщи за цял ден.

Пред кръчмата, нахлупил на чело сламена шапка, стоеше собственикът ѝ, Гъмзата, и се прозяваше, като в края на прозявката тракаше със зъби като вълк, сякаш искаше да изплаши един селянин с коса на рамото, който заничаше в стената до самата врата на кръчмата. Селянинът разглеждаше забоден с габъри плакат, на който бе нарисован грамаден мъж, гол до кръста, върху чиито рамене бе положил предни крака огромен бик. Гледката бе поразителна: човекът не само издържаше тежестта на животното, не само не се смущаваше от близостта на страшните му рога, но се усмихваше и с усмивката си сякаш казваше: това е дребна работа, на какви още неща съм способен аз!

В долния край на плаката с червен молив бе написано:

„Довечера в читалището ще изнесе представление прочутият Стив! Най-силният и ловък мъж на Делиормана и Добруджа! Неповторими номера, които могат да се видят само срещу един лев. Не изпускайте случая!“

Селянинът поклати глава и бутна загледания настрани кръчмар.

— Гъмза, а бе, туй на ръка ли е нарисовано или е путрет — попита той.

— Разбира се, че е путрет — каза кръчмарят и тръкна с пръст плаката. — Ако е нарисовано с ръка, ще се изтрива — обясни той и показа пръста си, по който нямаше никаква следа от боя.

— Че как така го е изправил той бик на два крака като мечка? Туй животно, то как се изправя на два крака?

— С команда — отвърна кръчмарят. — Тия хора командуват всякакви животни: мечки, кучета, змии, слонове, крокодили... Такъв като него възкачва мечка на филуступед и я кара да се вози. Имат едни маймуни, дето са ги научили да пушат като цигани. Да видиш само как се целуват. Само като му каже на животното една дума!

— Че животното разбира ли от човешки думи, бе? — усъмни се селянинът.

— Кучето не разбира ли?

— Разбира, като му кажеш „циба“ или му покажеш тоягата.

— Тоя е човек на изкуството — каза кръчмарят.

— А? — не разбра селянинът. — Как човек на изкуството?

— Ей тъй. Гъзбояджия. Фокусти-мокусти, малко гимнастика, малко циркаджилък... И тъй нататък.

— Брей! — учуди се селянинът. — И с това си изкарва хляба?

— Той не го прави само за хляба — каза Гъмзата. — Ти да имаш неговите ръце и сила — пара ще трошиш. Виждаш ли го какъв е як: бик човекът ти дига, камък да стисне, вода ще пусне. Ама него парата не го блазни. Орисницата го е орисала да прави на хората забава и развлечение. Такъв човек и гладен да го държиш — пак това ще прави. Не го интересува ни дом, ни жена, ни нищо... Дай му на него да скита и да забавлява народа!

— Брей! — слиса се селянинът.

— А бе ти от небето ли си паднал? — сопна се отегченият кръчмар. — Ти на панаири не си ли ходил, в цирк не си ли влизал. Брей, ах... Сякаш в гората живееш!

Селянинът сигурно имаше да пита още, но Гъмзата хлътна в кръчмата и не се показа навън повече. Аз си тръгнах: трябваше да се прибирам в къщи, защото левът, срещу който можеше да се види човекът на изкуството, се намираще в бабината ракла, а тя не обичаше да бърка в нея.

Всичките ми мисли завладя човекът на изкуството: не бях ходил на цирк, но бях чувал, че на панаирите могат да се видят неща, които и насън не се присънват. Но това, дето каза кръчмарят, надмина всичко,

което бях чувал; без дори да затварям очи, си представях един грамаден мъж, който с крака стои на земята, а с глава опира в небето; той подритва по-малките баири като къртичини, прекрочва върхове и гори и от време на време накланя глава, за да не си изцапа челото с кирливите облачета по небето; виждах го сред буреносни облаци, които се блъскат с него и като от кремък изчаткват светкавици, които човекът на изкуството отпъжда като мухи.

А в краката му се умилкват страшни зверове, които почват да се тътрузят по земята и да скимтят жално, щом той ги погледне в очите. И човекът на изкуството върви между земята и облаци, усмихва се и пее... И гладен. Това за глада не ми се побираше в главата: не бях си и помислял, че на земята може да има същества, безразлични към глада. А той — да. Човекът на изкуството!

Достраша ме да мисля повече за това свръхестествено същество и хукнах презглава към дома: сякаш от бързината на моя бяг зависеше дали по-скоро ще видя необикновения гостенин на селото. И още от вратата извиках:

— Бабо, довечера в читалището ще представлява човек на изкуството!

Но тя се отнесе твърде равнодушно към новината.

— Човек на изкуството, ба! — повторих аз. — Дето усмирява всякакви животни и...

— Я бягай да клъцнеш дърва за пещта! И после — чуваш ли как квичи прасето? Оглуши ме, да опустей макар...

Не исках да си губя време за обяснения — баба, все едно, нямаше да разбере нищо; хукнах да изпълнявам заръките ѝ. До вечерта върших всичко без подкани и заплашвания и без нито една преструвка, че съм се убол на трън, или съм си изкълчил я крак, я ръка, каквито друг път измислях безброй, за да се отърва от работа. За послушанието си получих толкова похвали, че щом споменах за левчето, баба ме погледна само и без да пророни дума, се качи в горната стая, откъдето скръцна капакът на старата ракла.

— Заслужи! — каза тя, когато се върна. — Заслужи. Де да ми бе така послушен винаги...

И когато ми пхна в ръката левчето и ме потупа по рамото, там, дето усещах да ми никнат криле, баба изрече думи, след които иди и кажи, че радостите не се водели:

— Ако ти се иска — рече, — поиграй си малко с часовника. Доволна съм от теб днеска.

— Ама може ли, бе бабо? — не повярвах аз.

— Щом ти казвам, значи може — потвърди тя и ме заведе в гостната стая. Баба изтри ръце в престилката си, откачи часовника от гвоздея и внимателно го сложи в шепите ми...

Още една такава радост, и тя нямаше къде да се побере в сърцето ми. Но аз не си представях да има друга такава радост...

Вечерта не дадох на никого да ме изпревари в читалището: бях пръв сред първите — повечето ученици и деца, които станаха слушатели на обясненията ми какво е човек на изкуството. Моите описания така поразиха въображението им, че когато звънецът удари три пъти, те всичките, противно на навика си друг път да се навират в самата сцена, се сбиха за най-задните редове и притихнаха в очакване на необикновеното. Чергата, заместваща завеса, започна да се движи по скърцащия тел и аз прекъснах обясненията си и с премаляло сърце се свих на един стол: очаквах настъпилата тишина да се разтърси от гръмотевичен трясък и сред ослепителната светлина на сцената да се появи човекът на изкуството и от стъпките му да се разлюлее земята. Това трепетно очакване не премина и когато човекът на изкуството се появи, вървейки на ръце; той обиколи тясната сцена няколко пъти и като спря по средата ѝ, спусна тялото си на присвити ръце, така че брадата му опря в пода, после издаде напред лицето си, за да го види публиката, и скочи на крака. Опънал ръце надолу край тялото си, той постоя неподвижно срещу салона; гърдите му се издуваха в тежко дишане, лицето му бе зачервено, а вратните му жили подути. После седна, прихвана с ръце двата си крака и ги надяна на врата си; подир туй пусна единия си крак и се изправи на него...

Не изтървах нито едно от движенията му и неволно се напънах да открия на кого ми прилича той; но когато в съзнанието ми се избистриха чертите на общинския разсилен, тръснах глава, за да отпъдя мисълта за това нелепо сходство: разсилният бе вече застарял селянин с набръчкано лице, малко попрегърбен и макар да се славил на младини с големия си ръст и сила, бе все пак всичко на всичко един разсилен, а тоя на сцената бе човек на изкуството.

Но сходството бе толкова голямо, че двата образа се сляха в един и аз се свихах на мястото си, сякаш човекът на изкуството можеше да

ме посочи с пръст и да каже пред всички:

— А, значи ти така мислиш за мене!

Ала той бе зает с фокусите си и не погледна нито веднъж към мястото ми. На масата, която слугата му подаде иззад кулисите, той сложи бирено шише, върху него — дъска, качи се върху масата и застъпил от двата края дъската, почна да се хлъзга върху шишето, като едновременно събу панталона си. Той направи и други интересни фокуси, но аз знаех, че това още не е нищо, че има да се случи нещо необикновено, което ще разкрие свръхестествените качества на човека на изкуството. И когато той обяви: „Сега следва изпълнение на силов номер“, аз потреперах и си казах „Почва!“ Човекът на изкуството посочи с пръст шест-седем момчета и ги повика на сцената. Те се свиваха на столовете си, но окуражавани и сръгвани от родителите си, отидоха при човека на изкуството, който се разхождаше по сцената и разчупваше снага. Когато всички повикани деца се скупчиха при единия край на сцената, притискайки се едно в друго като подплашени пилци, човекът на изкуството ги раздели на две, застана помежду им, опъна ръце на височината на раменете си и като намести крака и поприклезна, каза на момчетата да се наловят и увиснат на ръцете му като на лост. Момчетата се наловиха едно по едно, но щом увиснаха, ръцете на човека на изкуството се скършиха в раменете. Той повтори фокуса, но ръцете му пак се прекършиха от тежестта на момчетата. Тогава той ги огледа и отстрани две по-тантурести, но и тоя път не можа да удържи опънати ръцете си. Човекът на изкуството наведе глава, сякаш обмисляше нещо, после неочаквано грабна едно от децата и го заподхвърля във въздуха все по-високо и по-високо. Момчето, глътнало език, отначало не издаде звук, но после се развреця, майка му скочи и тръгна към сцената, като викаше:

— Остави го, бре! Ще го осакатиш, бре! Него ли баш намери за маймунджилъците си!...

Човекът на изкуството дочака селянката, подаде ѝ синчето, като го тупна по задника, поклони се, каза: „С това представлението завърши, благодаря за посещението“, и изтегли чергата пред себе си.

Посетителите опразниха тесния салон, развеселени от тревогата на майката, която държеше в ръце синчето си като малко бебе, а то смъркаше сополите си и не знаеше да се срамува ли или да се гордее от участието си в представлението...

Преди да изляза от салона, реших да надникна зад чергата: струваше ми се, че може би сега, когато той, човекът на изкуството, е скрит от погледите на хората, ще приеме своя необикновен, свръхестествен образ. Повдигнах леко чергата: човекът на изкуството бе седнал на един стол по средата на сцената и бършеше с кърпа потта от гърдите и врата си, а слугата разглеждаше запушалката на биреното шише, върху която се бе плъзнал с дъската човекът на изкуството.

— Хей, момче — каза човекът на изкуството, щом ме зърна. — Ти къде живееш?

— Наблизо... тука... — преглътнах смутен аз.

— Я да ме водиш да пренощувам у вас — каза той. — Аз ще си платя. Тука в това село нямало къде човек да преспи.

— Заведи го, заведи го! — каза слугата. — И аз щях да те прибера, нали е за една нощ, ама жената е болна и къщата е разхвърляна, та не сме за пред чужди хора.

Човекът на изкуството не дочака отговора ми и нахвърли набързо багажа си в един ожулен куфар; поведох го по тъмните улици. От двора на една къща излезе селянин с фенер — грамадната сянка на човека на изкуството се залюля по дуварите и изпълни нощта; фенерът се скри, а тъмнината сякаш стана по-гъста. Стана ми страшно: струваше ми се, че ако се извърна, няма да видя гостенина.

— В тая къща, чичо — казах за кураж, — живее онова момче, дето го подхвърля.

— А — обади се той. — То май много се уплаши.

— Абе така да те подхвърлят до тавана...

— Нямате вие тук условия, момче. Това, вашето, сцена ли е? Колко декара ниви имате?

— Не зная... А на различни животни можеш ли да им заповядваш?

— За тая работа трябват условия, момче, пространство и кафези. Близо ли сме до вас?

Бяхме стигнали нашата къща.

Докато мама и баба шетаха и приготвяха вечеря, а тате изтича в кръчмата за бира, двамата с гостенина седяхме сами. Той се бе облакътвил на масата и подпираше с шепи едрото си лице, прорязано с дълбоки бръчки. Когато откъм кухнята се зачуеха стъпки, той извърщаше глава към вратата и после бавно и тежко отместваше

поглед по стената. Забелязах, че той задържа очи върху висящия часовник, и каза:

— Това е дядовият часовник чак от Америка... Продавачът се завъртял на пета отгоре му и на часовника нищо не му станало... а веднъж един американец ударил дядо с желязо в корема, но на дядо нищо не му станало, защото часовникът го предпазил...

— Златен ли е? — попита той, когато смело откачих часовника от гвоздеа.

— Жълтее, пък не знам златен ли е, сребърен ли е — каза баба, която влезе с паница пържени яйца. — И златен да е, ама като ми го няма човека. Виси си тъй на стената.

— Личи си, че е американска направа — подрус гостенинът в шепа часовника. — Каквото пипнат, правят го един път. Те и германците, каквото направят, правят го един път.

— Ти ходил ли си с параход в Америка? — попитах аз.

Искаше ми се да разкаже нещо много интересно, нещо необикновено, което да ни накара да ахнем от почуда.

— Където съм ходил, стига ми — поклати глава той.

— А в Германия?

— Манга харта либертата, вас ист дойч арбайтен — отвърна той и приятелски ми смигна. — Това е на германски език.

— Кажи нещо на друг език! — примолех му се аз.

— Пополо романа паезе джорно синьоре...

— Влашки — каза баба. — Моя човек в Тутракан го затриха.

— Не е влашки, а италиански — поправи я гостенинът.

— Хайде, оставете човека да се нахрани — каза тате, като сложи няколко бирени шишета на масата и ме отмести за раменете настрани. Но аз останах в стаята — не ми се искаше да изгърва нищо от разговора на гостенина.

Ала той се нахвърли върху яденето и не продума. Късаше големи къшеи от порязаницата и ги натикваше с пръст дълбоко в устата си. Виждаше се как набързо сдъвканите хапки слизаха надолу през гръкляна му, когато ги гълташе. Тате преместваше филиите по-близо до гостенина и от време на време казваше:

— Храни се! На каквото си ни заварил. Ха наздраве!

И чукаше дъното на биреното шише о масата.

Яйцата свършиха, гостенинът изпи на един дъх бирата си, въздъхна и като забеляза погледа ми върху себе си, каза:

— Сега върви да спиш, а като станем утре, ще ти покажа фокуси и ще ти разправя много интересни работи за различни държави.

— Ама да не излъжеш? — зарадвах се аз.

Тате ме избута от стаята, пожела лека нощ на гостенина и ние го оставихме сам. Докато мама раздигаше леглата в другите стаи, тате стоеше пред вратата на гостната и всеки път, когато се изшумолеше или изтракаше, слагаше пръст на устата си и тихо шиткаше...

Тая нощ плувах в океани с големи параходи, разговарях с някакви пременени и засмени хора, които ми приказваха на непознати езици, но аз им разбирах всичко, само дето не можех да им отговоря, та повтарях все „бокс, бокс“... А човекът на изкуството ме повдигаше над главата си и викаше да гледам във водата, където плували големи като парахода риби, но аз не виждах нищо друго, освен отражението си, сякаш бях надвесен над дълбок кладенец. После ме караше да се хвана в опнатата му ръка, завърташе се около себе си толкова бързо, че ме обхващаше ужас, като усещах, че ръцете ми се потят, плъзгат, докато останех да се държа с връхчето само на един пръст... И после падах дълго, дълго и тъкмо когато с примряло сърце чаках да се плъосна на земята, силните му ръце ме подхващаха, аз политах отново нагоре, а под мене човекът на изкуството пляскаше с ръце и се смееше. И от високото виждах като от съвсем близо лицето му: младо, красиво, озарено от чудесна усмивка. И когато се намерех в ръцете му, бързах да го попитам, преди да съм изхвърчал нагоре:

— Чичко, ти нали си човек на изкуството?

Събудих се толкова внезапно, така рязко, че се почувствувах като наистина паднал отвисоко; бе съмнало съвсем и виждах как в черчевето на прозореца стъклото потрепва от тряскането на врати. Из къщи и по двора се носеше сърдитият глас на тате и неговото „мошеник“. Тая дума бе единственото му оскърбление и за хора, и за животни, само че когато бе много сърдит, той слагаше ударението върху последната сричка.

Измъкнах се от леглото и се сблъсках с тате.

— Ти заслужаваш — каза той ядосано — да ти изкъсам ушите, дето ми домъкна снощи оня мошеник. Сега да тръгваш да го търсиш и

докато не се върнеш с часовника на дядо си — в къщи за тебе място няма!

Вратата на гостната стая бе отворена, леглото на гостенина стоеше нераздигнато, както си бе от вечерта; на стената стърчеше гол гвоздеят, на който, откакто се помня, висеше часовникът.

Излязох пред пътната врата и огледах всички посоки.

Както всеки ден, както всяка заран, по пътя за нивята скрибуцаха коли, раздигаха прахоляка чарди, край чешмите тракаха менци, от училището се носеше звънът на звънеца, а на двора у дома баба кълнеше прасето...

И сякаш нищо не се бе случило.

ТРЯБВА ДА ЗНАЕШ КАКВО ДА ИСКАШ

Забелязал бях, че щом нещо силно ми се прииска, непременно се сбъдва. Открих това, когато веднъж минавах край Дечовата къща и видях над дувара им надвесения клон на дюлята с едри като два юмука плодове. И понеже нямах подръка нито камък, нито прът, почнах да шепна: „Падни ми, дюлке, падни ми, дюличке, падни ми, дюлчице“, и една наистина тупна в краката ми.

От друг подобен случай се уверих, че някои неща наистина можеш да ги имаш, ако силно ги пожелаеш.

Една заран, тъкмо да тръгна за училище, тате каза, че чакал да му се отбие за съвсем малко негов приятел от войниклъка, когото нарече златен човек. Мене страшно ми се поиска да остана в къщи, защото не бях още виждал такъв човек. По пътя за училището се събрахме с Матьо, но аз не слушах какво той ми приказва, а си мислех, че трябва непременно да се случи нещо и аз да се върна в къщи. Беше паднал дъжд и тинята преливаше през цървулите, та и двамата с Матьо търсехме да стъпим на някоя плочка или камък. Наближавахме вече училище и аз започнах да се отчайвам, че няма да видя златния човек, и тъкмо тогава под краката ми неочаквано цвръкна една плоча и оплиска Матьо с тиня. Той помисли, че съм го оплискал нарочно и понечи да ме избута от плочата, та да цвръкнел и той върху мене. Но аз се подхлъзнах и паднах в тинята по гръб. Щях страшно да му се разсърдя, ако училищният слуга чичо Доси не ме спря още на пътната врата и не каза:

— Назад! Изкалял си се като бивол и ще ми намъкнеш сума мръсотия в училището. Мене ръцете ми се откъсват да чистя след вас. Марш при майка си да те изчисти. Аз ще кажа на учителя да не ти пише отсъствие.

Матьо не влезе в училището, а се върна с мене и почна да се моли:

— Хайде ти сега блъсни мене, аз как те блъснах! — И почна да се завира в краката ми.

Но аз не го послушах и Матьо взе, че самичък се гътна в калта. Да го видеше майка му — нямаше да го познае. Ала чичо Доси не само не обеща да го извини пред учителя, но му обърса една плесница, защото видя как стана работата. И ако Матьо не беше навреме побягнал, чичо Доси щеше да го накара да оближе ръката му, защото я окаля в Матьовата буза...

По едно време страшно ми се прииска да намеря пари, ала това не се сбъдна. Отначало търсех вината в себе си, защото, като ходя, не гледам в земята, а все се обръщам — баба казваше, че съм правел тъй, за да съм видел къде каква дяволия можело да сторя. Но и пък от гледане само в земята нищо не излиза. В нашето село имаше толкова старци и бабички, които ходят все наведени, гледат все в земята, но нито веднъж не се чу някой да е намерил пари. Сетне ми стана ясно, че с парите работата била съвсем друга. За да намериш пари, трябвало преди това някой да ги загуби, а в село такива хора май нямаше. Значи и да съм искал, колкото си ща, и да съм гледал в земята до припадане — все толкова, пари нямало да намеря никога.

Като премислих всичко това, почнах да разбирам, че преди човек да реши да поиска нещо, трябва да пресметне много ли му трябва то и възможно ли е да го получи. Има неща, които се сбъдват, ако ги поискаш силно, но от тях няма никаква полза, от някои има дори голяма вреда и здравата се загазва. Но за да разбере напълно това, трябваше да се случи следното.

Дечо лежа болен десетина дни, а като оздравя, похвали ми се, че през всичкото това време майка му го хранила само с кокоша чорба, с палачинки, намазани с мармелад, с мед и какво ли не още. И го поили само с лимонада, а веднъж дори му купили и бира, защото той поискал, но не можал да я изпие — много горчала. И докато боледувал, нито веднъж не му се скарали и не го побутнали дори с пръст.

Мене също ми се приискаха всички тези неща и реших, че непременно трябва да се разболея. Оказа се, че и на Матьо му се ядjala кокоша чорба и му се пиела лимонада и ние се сдумахме да се разболеем и двамата в най-скоро време. Матьо дори каза, че щом е тъй, по-голяма сметка има човек да е все болен...

Веднъж казах на мама, че съм болен и ми се яде кокоша чорба, но тя погледна, попипа челото ми и ме плесна отзад:

— Гладен Тошко за кокошка! — рече тя и ме натири на улицата да играя.

Аз не ѝ се разсърдих, защото наистина не бях болен и от къде на къде ще ми дава кокошка чорба, щом съм здрав, но оттогава започнах да искам непрекъснато да се разболея. Веднъж наистина ме заболя глава и аз се оплаках на мама, че съм много болен. Тя пак попипа челото ми и каза, че то наистина горяло, но навярно от това, че цял ден съм ходел на слънце гологлав. След няколко дена почна да ме присвива и стомах и аз пак се оплаках на мама. Този път тя не ме сгълча, дори ме сложи в скутите си като малко дете, поглади ме по косата и каза:

— Само за болести няма да приказваш, че дяволът си няма работа!

Баба, като ме видя в мамините скути, поклати глава:

— Не те ли е срам бе, колчав мъж да седиш на майка си в полата!
— Но тя не се сърдеше. Баба обичаше така да си приказва: самата тя често искаше да ѝ седя в полата, защото преди да се родя, нямала късмет да друсам на коляно мъжка рожба.

— Остави го, ма — каза мама. — От работа няма кога коляно да превием и да му се порадваме. Че той ми е малко дете още, нали, ма?
— доближи тя лицето си до моето. Тя приготви устни да ми смръкне като на малко дете, но устните ѝ си останаха сбрани, защото се вгледа в лицето ми.

— Нещо посърнал ми се вижда — каза тя на баба.

Баба приближи и ме погледна.

— Прежълтял е нещо, но... — Тя замълча, после ме поглади по главата и каза: — Като понамалее работата, че като се позавъртим в къщи, баба ще си угои внучето като коладниче. Позагладнял е.

Но за пилешка чорба мама и баба нищо не споменаха...

Един ден останах самичък в къщи — мама, тате и баба отидоха много рано на нивата, че да успеят да се върнат към пладне и засеят градината. Мене ме оставиха да вардя къщата.

Него ден разбрах, че най-после се сбъдна желанието ми да се разболея. Искан да метна въжето на един клон на ореха, за да си направя люлка, но така ми се зави свят, сякаш цял ден се бях люлял. Поседях под ореха, после отидох да се напия с вода, защото баба казваше, че на малките момчета, като им прилошеело — най-доброто лекарство било да се напият хубавичката с вода. Но ми прилоша още

повече. Дотътрах се до сундурмата и легнах върху чергите, които мама беше прала на чешмата, но още не беше застлала.

Трябва да съм лежал доста, защото чух нашите да се връщат от нивата. Изглежда случило се беше нещо, защото, щом хлопна пътната врата, мама се разплака, а тате почна да я успокоява:

— Пак почваш отново. Човек толкова не се оплаква. Случилото се случило. Ние да сме здрави, крави, колкото щеш.

Изглежда беше станало нещо с кравата. Едната крава тате продаде, защото навремето подписал полица заради наш селянин, който заминал на печалба в Америка, но не се върнал да плати борча си. Заради него тате трябваше да плаща и кравата си отиде по реда.

— Защо все на нас се случват белите? — плачеше мама. — Да не сме прокълнати, че тоз господ все нас наказва, да го огосподя макар.

— Ти си затваряй устата, че той отгоре всичко чува! Ама ха! — чух гласа на баба.

— Нека слуша, нека, нека! — разплака се още по-силно мама.

Отгоре чувах как тя въздиша и сякаш я виждах да изтрива сълзите си с края на своята кърпа. И на мене ми стана жално и ми се доплака — най-жално ми ставаше, когато мама плаче.

— Ха стига толкоз — обади се и тате. — Не сме наказани от другите повече де. Какво да каже чичо ти, дете влакът уби и двата му коня, разпиля и каруцата му, че и на него без малко не видя работата. Ами хе брат му на баджанака: не му стигаше на човека сиромашията, че на кариерата от барута и очите си изгуби. Неговата да не е по-лека? Тя, сиромашията, е затова — да се тегли. На нас пък кравата ни се удушила сега. Крава се купува, но очи!... Ние да сме здрави, другото са бели кахъри — каза тате, за да утеши мама, но и той въздъхна.

Те седяха под сундурмата върху чувалите с влачени парцали, от които баба се канеше да тъче през зимата нови черги. Баба не даваше да се сяда върху парцалите, за да не се степали, но изглежда беше улисана, защото на мама и тате нищо не каза.

Стълбата за сундурмата заскърца. На вратата се появи баба, която в очите ми интересно се залюля, сякаш я виждах в разклатена мътна вода.

— Ти що си се излегал по бяла пладня като турчин, бе? — скара ми се тя. Не й отвърнах нищо, защото не ми се приказваше. Тъй ми

беше лошо, че и да посегнеше да ме бие, нямаше дори да мръдна. — Бре, какво ти е, бре? — извика тя, като се вгледа в мене.

По стълбата затопуркаха мама и тате. Те се надвесиха над мене, мама заопипва челото ми. Ръката ѝ беше студена като лед и аз притреперах от нейното докосване, но ми беше приятно да чувствавам дланта ѝ. Затворих очи, защото оная мътната вода пак се разклати и мене ми се зави свят, като гледах как всички се люлеят в нея.

— Туй дете наистина се разболя — каза жално мама и пъхна ръка в пазвата ми. — Гори като пещ. Тъкмо сега сме за болно. Божее-е — заплака тя отново.

— То, дето е тънко, там се къса — каза тате, промуши ръце под мене и ме пренесе в стаята. Сложи ме върху кревата, а мама свали горните ми дрехи и ме зави с юрган.

— Къде те боли, бе чедо? — надвеси се тя над мене. — А, чедо! Яде ли ти се нещо, пие ли ти се, кажи де?

Тъкмо сега беше моментът да кажа какво ми се иска и заради какво се разболях, но с голяма почуда разбрах, че не ми се яде и пие нищо; нито прехвалената кокоша чорба на Дечо, нито лимонадата му, нищо, нищо! Почувствах се измамен от Дечо. Обзе ме страшен яд. Заканих се, че ако ми падне в ръцете, и майка му, и баща му не ще го отърват. Докато мислех за него, и той се яви. Понечих да скоча, но не намерих сили и паднах на възглавницата.

— Дайте ми го по-близичко! — развиках се аз. — Ще го науча аз него как се лъже!

— Детето бълнува — каза мама. — Изглежда много му е зле...

Все се надявах, че ако не днес, утре ще ми се прияде, но дните си течаха, болестта си вървеше, а мене не само че не ми се прияде, но ядене не исках да виждам. Чудех се как да предупредя Матьо, че Дечовите приказки излязоха лъжа, та да не се подмами по тях и той като мене, но Матьо сам се яви — пратила го майка му да ме види.

— И аз се разболях — каза Матьо, щом мама ни остави сами, — но се отказах. Няма сметка.

— Защо? — попитах аз.

— Защото не дават нищо! — каза Матьо. — Исках кокоша чорба, не дават, исках лимонада — не дават. Мама дума, че и да съм се разболеел не, ами душа да съм берял, пак нямало отде да ми вземат такива работи. Хич да не съм си правел устата. Боб, дума — здрав,

болен, — боб! Като ми заприказва за боб, отказах се да съм болен. Няма го майстора!

Матьо не само че не обичаше боба, но се боеше от него. Лани през лятото техните чукаха боб, а ние се търкаляхме в бобената слама и на Матьо в носа му влезе едно зърно. Никой не можа да го извади, та го вадиха в едно близко село при някакъв войник санитар, който си дошъл в отпуската. Бобеното зърно покълнало в Матювия нос, та войникът видял доста зор, докато го изчепка, а на Матьо едва очите му не изпъкнаха от болка. Оттогава Матьо не даваше дори да се говори за боб.

— На тебе дават ли ти? — попита Матьо.

— Дават, но не ми се иска — отвърнах аз.

— Ами! — не повярва Матьо.

Когато си отиваше, от другата стая чух Матьо да пита мама: на кого била лимонадата, дете стояла на прозореца.

— За Желязко съм я купила, Матьо — въздъхна мама, — но не иска да я пие.

— Ами че тя ще се развали — каза той.

— Как ще се развали, няма да се развали, ами... — каза мама.

— Ще се развали, ще се развали — каза Матьо. — Веднъж ние си имахме една лимонада, аз не я изпих, пък у дома дойде едно момче — то искаше да я изпие, пък ние не му я дадохме и сетне лимонадата се развали.

Мама помълча и после попита:

— Пие ли ти се лимонада?

— Ох-хо! — каза Матьо.

— Ха глътни си я тогава, пък аз ще му купя друга.

— Какво ще му купуваш друга — каза Матьо задъхан, защото изпи лимонадата, без да почива, — той вече да става. Стига е боледувал.

И на мене ми се ставаше, защото вече разбрах, че от боледуването няма никаква полза, но не ми достигаха сили дори да се държа на краката си. Като видели, че не отивам на подобрене, нашите повикаха от съседното село участъковия лекар, който беше голям пияница и когото рядко някой търсеше за помощ. Тъй му и викаха нашенци — Пиянков, и от никого не бях чувал истинското му име. Повикали него, защото да ме карат в града, не посмели, не съм бил за

бутане, пък да викат лекар от града — не могли да съберат толкова пари.

Когато дойде да ме прегледа, Пиянков, както винаги, беше сръбнал. Той ме погледна отдалеч, от вратата, потупа мама по рамото, намигна ѝ и направи знак с пръст да се приближи, за да ѝ пришепне нещо. Мама наклони глава, но той каза с пълен глас:

— Госпожа, малкият си заминава. Но — горе главата!

Мама уплашено отвори уста да попита нещо, но я затули с ръка и се заплака.

— Госпожа — каза докторът, като отметна косите си назад, — бъдете достойна за вашата скръб! Малкият си отива! Пред вашите очи, госпожо, се извършва вечното превръщане от нещото в нищо. От земя сме направени, на земя ще станем! — дигна пръст той във въздуха, полюшна се и седна на стола, върху който мама беше оставила лимонада за мене. Шишето падна, докторът се намести на стола, а мама проплака:

— Господин докторе!...

— Спокойствие, госпожа — дигна той пак пръст, ухили се, след това се наведе и дълго драска с нокти по рогозката, докато напипа шишето.

— Разрешете! — каза той, после го оттули и стана: — Пия за вас, госпожа!...

Хвана ме яд, че аз боледувам, а пияният доктор смуче лимонадата ми.

— Лимонадата-а-а! — извиках аз и се надигнах на лакти.

Пияният доктор се послуша, ухили се и каза:

— Малкият издава звуци. Интересно!...

На мене ми прилоша...

Положението ми станало още по-лошо и нашите се видели в чудо. В един дъждовен ден ме загънали в много дрехи, сложили ме в една каруца, над която опънали черга, и потеглили за града. От това пътуване нищо не помня, защото дойдох на себе си едва в кабинета на доктора. Той стоеше обърнат с гръб към мене и както се миеше, говореше на тате и мама:

— Прегледах малкия, послушах го, както трябва, но самичък не мога да реша.

Докторът избърса ръцете си, тате му подаде пари, но той не ги пое, докато не сложи очилата си. После преброи парите и ги мушна в едно чекмедже.

— Отведете детето при доктор Донев и бързайте, защото минути решават въпроса — каза той.

Другият доктор ми се видя да е също като оня, при когото бяхме; и той имаше очила, и той преброи парите, които тате му даде, и той ги сложи в едно чекмедже, написа някаква бележка и тогава чак каза:

— Не сте сбъркали, като сте дошли при мене. Аз много хора съм дигнал на крака, да почна да ви ги изреждам, цяла година ми трябва. Вие от доктор Мушев ли идвате? Виждате ли, и той при мене ви е пратил. И той е добър доктор. Сега малкият е много зле, какво му е, да ви разправам, няма да ме разберете. Аз всичко тук съм написал в тази бележка, но ще идете с нея при хирург. И той трябва да си каже думата. Не губете време. Едно дете ли имате? Бягайте при хирурга! Вие доста сте позакъснели с малкия. Дано да не го изтървем!...

Тате пое бележката и почна да я сгъва.

— Само трима доктори ли сте в града? — попита той.

— Само трима. Защо питаш?

— Просто тъй — каза тате.

— А бе вие, селяните, големи тарикати се извъдихте, бе! — ритна докторът стола и почервеня като рак. — Я го гледай ти него! Ние се потим да спасим детето му, а той какви намеци ми подхвърля!

Мама хвана тате за ръката и той премълча.

— Потели се за детето ми — каза ядосано той, като ме изнесе навън. — Знам аз за какво се потят, ала, пусто да остане, намерили сте ме натясно...

Какво е било при третия доктор, не помня.

И след докторите пак не оздравях, та мама и баба повикали скришно от тате някаква катунарка, която по него време се въртяла из село, да ми побаете. Тя баяла, гасила въглени в легена и каза, че вече всичко е наред, но трябва нашите да намерят круша некастрена, със сянка шарена и на неин клон да закачат риза необличана. Да повисяла там и после нашите да я приберели, за да ме облекат в нея. Тогава щял съм веднага да оздравея. Баба заела от съседите няколко лакти платно, ушила риза и я закачила на такава круша чак до гората. Но когато

отишла да потърси ризата — не я намерила. Хората казали, че катунът същия ден, когато баба занесла ризата, се дигнал.

И все пак оздравях.

Баба и мама казваха, че съм оздравял не защото докторите и циганката помогнали нещо, а защото съм бил изпечен като сухия хляб, дете ядем, и защото сърцето ми било яко. Но те не знаят истината. А истината е такава: като се убедих, че да си болен няма никаква полза, защото на човек тогава нищо не му се туря в уста, реших, че трябва да оздравея. Но то не става просто така с едно голо само искане. Ако за да се разболееш, е достатъчно да се подмамиш по някаква си пилешка чорба или лимонада, за да оздравееш, трябва силно да пожелаеш нещо много, много по-хубаво. И аз отначало не разбирах това, но се сетих, като чух веднъж мама, тате и баба да говорят в другата стая, че били готови мило за драго да дадат, за да съм оздравеем. Най-напред ми мина през ума, че ако оздравея, тате сигурно ще ми купи един малък велосипед — видях такъв велосипед в една книжка, която мама ми разгръщаше, докато боледувах. След това си представих, че щом имам велосипед, няма да е лошо тате да ми купи и една устна хармоничка „пикола“, каквато видях на нашия сбор у едно непознато момче. Момчето — то беше от града — каза, че такава хармоничка, като я сложиш в шепи и почнеш да ги сближаваш и раздалечаваш, издава много жален глас — тъкмо за тъжни песни. Само че неговата хармоничка не свиреше, защото то я носеше в джоба си и тя се беше напълнила с трохи. Това същото гражданче имаше хубави панталонки с истински кожен колан, в който пъхаше ръка и се пъчеше като възрастен, и чорапи до коленете, на които висяха пискюлчета. Децата му се присмиваха заради пискюлчетата, но на мене те ми харесваха и сега аз реших, че тате непременно ще ми купи и панталонките, и чорапите с пискюлчетата, и кожен колан, в който и аз ще пъхам една ръка, а с другата ще държа пиколката. Като притурех към тези неща и едни сандали, ала сандали, които скърцат, като стъпяш, и като си представях, че съм се натъкмил с всички тези неща — просто не траях да лежа на кревата, а ми се искаше да скоча и да извикам: „Дайте ми нещата!“, и още по не се траеше, защото, като питах нашите ще ми купят ли всичко, което поискам, те казваха веднага:

— Ти само оздравей! Останалото е наша работа.

— Ама аз съм здрав! — казвах аз, но никой не вярваше.

— Какво си здрав, ма! — казваше мама. — Я си виж вратлето, отгъняло, отгъняло, че ще се прекъсне чак.

И аз си знаех, че е отгъняло, защото не можеше да ми държи главата, но съвсем не ми се чакаше.

— А кога ще оздравея? — попитах аз.

— Когато почнеш да ядеш. Щом почне да ти работи стомахът, значи здрав си. Само веднъж да проядеш! — казваше мама.

А мене все не ми се ядеше — просто не исках да виждам нищо за ядене и заради това ме беше страшно яд. Но след един страшен сън най-после ми се прияде — мама казваше, че съм спал непробудно цяла нощ и цял ден, — те с баба се преплашили и си продумали дали не трябва вече да пошетат, че най-лошото да не ги завари неподготвени.

През това вземе аз сънувах, че лежа в гроб, а върху гроба децата играят на „прескочикобила“. Аз им викам отдолу да се махнат, че пръстта страшно ме притиска и се задушавам, а те се правят, че не ме чуват. По едно време едно от тях легна върху гроба, прилепи ухо до пръстта и ококори очи.

— Абе той диша! — каза то на децата.

— Ами, диша! Преструва се! — каза друго. Аз познах гласа на Дечо.

— Не се преструвам — викнах аз, но от гърлото ми не излезе никакъв звук.

— Да вървим да ядем! — каза Дечо на децата и те хукнаха презглава към село.

— И аз искам да ям! — викнах аз, но Дечо се извърна, изплезил ми се и каза: — Я си гледай там гроба!

— Абе искам да ям! — разплаках се аз отчаян, защото знаех, че Дечо няма да ми помогне. И усетих изведнъж, че ми стана леко, че пръстта вече не ми тежи, и аз почнах да се надигам. А Дечо, като видя, че ще стана от гроба, върна се, натисна с коляно гърдите ми и каза:

— Ще лежиш, няма да ставаш! Аз отговарям за тебе.

— Не искам — изпищях аз със сетни сили.

— Какво не искаш, ма? — прогони маминият глас страшния сън.

Отворих очи и не повярвах, че съм се спасил от Дечо.

— Дечо не ми дава да стана от гроба — изхълцах аз.

— Недей така, ма! — прегърна ме мама и сълзите ѝ закапаха по лицето ми.

— Няма, няма! — притиснах се аз в нея и обвих шията ѝ с ръце. Мама стоеше до мене, сълзите ѝ продължаваха да капят и да гасят моя страх. Постепенно се успокоих.

— Мамо — казах аз, — изпиха ли ми всичката лимонада?

— Има друга, чедо! — скочи мама зарадвана.

— Дай ми я, че знаеш ли как съм зажъднял!

Мама изтича навън, донесе лимонада и гръмна като пушка с нея. По ръката ѝ потече жълта пяна.

— Друго иска ли ти се? — подаде тя шишето.

— Кокоша чорба има ли? — казах аз задъхан, като изпих лимонадата, без да си почивам. И усетих как червата ми се усукват от глад, та чак скърцат.

— Нямам готова, но ей сегичка ще клъцна пилето. То отдавна ми е захлюпено под тагара.

— Орехи, мед, чисто масло има ли? — запитах припряно аз.

— Всичко ще ти намеря, ти само кажи! — светнаха мамините очи. — Кое по-напред да ти донеса?

— Всичкото ми го тури тука — дръпнах аз края на юргана и разчистих място за яденето.

— И хля-яб! — викнах след мама, която изхвъркна из стаята и затопурка надолу по стъпалата. — Сух хляяб! — повторих аз, защото усетих, че от всичко най ми се хрупахе сега суха коричка...

След това оздравях. Но този сън толкова ме наплаши, че с никакви кокоши чорби, с никакви лимонади, мед и други работи вече никой не може да ме подлъже да се разболея отново. Още докато лежах, реших твърдо никога повече да не искам такова нещо, от което се умира. Остави, дето там, в гроба, няма нищо за ядене. Но пръстта така здраво те затиска отгоре, че нито можеш да мръднеш, нито да се обърнеш на една страна, когато те заболи от лежане гърбът. А през това време децата си играят на „прескочикобила“, яздят магарета, плетат кошници, припкат по тревата — правят, каквото поискат, а ти лежиш по гръб. Никога!

На тоя свят най-хубавото нещо е да живееш, пък ако ще всеки ден да ядеш само сух хляб.

ТРИЙСЕТ И ЕДИН ЧИФТ ВОЛОВЕ

Настройте се сега сериозно, защото в моя разказ ще се говори за пари. Досещате се, че щом ще боравим с пари, не можем да отменим аритметичните действия. Ако не се лъжа, те бяха четири. Събирането и умножението обаче изпускаме — да си блъскат главите с тях тия, дето печелят парите. Ние сме от другите, дето само харчат, и нашата е полесна — служим си само с изваждането и делението. Но за още по-голямо улеснение аз съм направил разказа си така, че да се мине само с делението. Ала да не помислите, че моят разказ е урок по смятане или аритметика, и да го зарежете в самото начало. Карайте, моля ви се, нататък. Вярно е, че както в уроците, и той съдържа една скрита поука — да видим само дали ще съумееете да си я извадите без чужда помощ. Но тъй като нито една поука не може да се извади от несъществуващ разказ, да ви опиша най-напред историята, която съм си наумил, пък сетне ще мислим за другите работи.

И тъй — почвам за парите. Парите, които имам предвид, не са като сегашните. И те се деляха на книжни и металически, но цифрите, които изразяваха стойността им, бяха много, много големи — едно сегашно първолаче, ако му паднат такива пари, ще се оплете в цифрите им като петле в кълчища. Ама представете си: банкноти от по десет хиляди лева, пет хиляди, хиляда, петстотин и монети от по сто, петдесет, двайсет, десет, пет, един лев... А по-малко от един нямаше. Ах — ще речете, — ами как тогава ще се купят семки, сладолед, билет за трамвай, щом е нямало по-малко от един лев? Сложна е! Аз затуй казах, че едно първолаче ще се оплете, а не защото имам лошо мнение за сегашните първолаци. Но ако се захвана да обяснявам и това — отиде му краят. Я по-добре поговорете си с вашите родители, те знаят, пък и да си призная — не се наемам. Аз съм от село и семки не съм купувал: доядяха ли ми се, сцепвах една тиква, а тикви на село, дето има една дума, под плет и над плет. И билети за трамвай не съм купувал — движил съм се винаги само с „двойката“, сещате ли се какво искам да кажа, други „трамваи“ на село и тогава нямаше. Пък за

сладолед — ако щете, вярвайте, чух едва в гимназията. Но не съм се интересувал за цената му, защото пари ми даваха колкото за бобена чорба и хляб. Какво да се интересувам, като не мога да си купя!... Но да се върна на думата си: парите, които вървяха тогава, бяха пари от онова време, когато и ние — сегашните татковци и чичковци, бяхме досущ като вас: и малки, и палави, и непослушни, и хокани, че и пошляпвани от време на време. Ама никаква разлика!

Та за парите... Татко беше касиер на нашата потребителна кооперация. И като всеки касиер имаше си голяма кожена чанта, в която държеше разни книжа и пари. Един ден ме извика от улицата, където играех с приятелчетата си. Влизам в канцеларията му и гледам — чантата, издута като корема на лакомник, дето е изял сам цяла диня, лежи на масата. Татко сложи ръка върху чантата и ме погледна строго. Той не беше никак строг, впрочем беше строг, ама не и суров. Направо си беше чудесен! Ако не ме е страх, че ще ви отегча, бих ви разказал такива неща за него, та след това всички ще поискате и вашите татковци да са като моя. И кой знае какви кавги ще станат, макар че полза едва ли ще има: татковците винаги си остават такива, каквито са си, пък много настояват децата да се изменят, та ги и заплашват, че ще се откажат от тях, ако не се изменят. Но ако на децата беше дадено право да се отказват от родителите си, ще видиш така ли щеше да остане това положение. Както и да е!

Гледа ме татко в очите и мълчи. По погледа му разбирах кога има да ми казва важни работи. Предстоеше сериозен разговор.

— Представяш ли си — попита татко — колко са шейсет хиляди лева?

— Е, не съм виждал — признах, — но мога да си представя.

— Тогава кажи да чуя като как си ги представяш!

При сериозни разговори много важно е да не избързваш, защото лесно можеш да изтървеш някоя глупост.

— Дай ми — рекох — да помисля малко. — А като помислих, казах: — Шейсет хиляди лева са един лев на шейсет хиляди места.

— Абе вярно — рече татко, — но не много умно.

Изглежда бях поизбързал с отговора.

— Нашите волове си ги представяш, нали? — продължи той.

— Кои, Сивча и Белча ли?

— Сивча и Белча.

— И таз хубава, амчи представям си ги я!

— Ха! Сивча и Белча съм ги купил за хиляда и деветстотин лева. Колко чифта волове като тях могат да се купят с шейсет хиляди?

— Ами като се разделят шейсет хиляди лева на числово хиляда и деветстотин...

— Раздели ги де!

— Трябва ми молив и хартия — казах, защото не исках да се изложя втори път.

— Няма нужда от молив и хартия — отвърна татко. — Ще се получи трийсет чифта.

— Да, ама няма да е кръгло.

— Така ще смятаме — продължи татко. — С шейсет хиляди лева ще се купуват трийсет чифта волове. Вземи сега чантата! Тая чанта трябва да я отнесеш в града, да отидеш в банката — аз съм те водил, знаеш къде се намира, — да попиташ кой е касиерът Северинов, да му я дадеш и да се върнеш назад. От тоя момент ти се разпореждаш с трийсет чифта волове. Загубиш ли чантата, загубваш воловете. Нали си представяш какво значи да загубиш трийсет чифта волове?

Тая гатанка беше малко по-сложна.

— Трийсет чифта волове — не дочака отговора ми татко — са воловете на всичките ни роднини: нашите, на дядовците ти, на чичовците, на сваковците, на вуйчовците, че и на един-двама чужди. Ако им загубиш воловете, те няма с какво да изорат, да засеят, да превозват снопи, да правят кираджилък... С една дума, обричаш ги на глад и мизерия. Остава им само да вземат тоягите и тръгнат на просия.

— Разбрано — казах.

— Щом е разбрано, поемай! — Татко сложи ръка на рамото ми. — Но ако те е страх, признай си, дорде е време.

— Само от крадци и разбойници, но когато е тъмно — признах аз.

— Сега е денем. Освен това крадците и разбойниците, ако имат насреща си умни и съобразителни деца, не могат да им сторят нищо.

Значи нямаше от какво да се плаша.

— А, да! — сети се татко на прага. — Вземи часовника ми. За да съм спокоен, ти трябва да си тук... Сега е дванайсет... По петнайсет минути на километър, прави... — Татко пресметна наум. — За отиване

и връщане общо шест часа, един час за почивка... Значи искам те в седем часа. Къде ще сложиш часовника?

— Къде се носи часовник — в джоба!

Часовник не се носи като носна кърпичка, но... Когато нашите отиваха да занесат плата за панталона ми, специално им напомних да ми поръчат малко джобче за часовник. Как на място щеше да си е, но не слушат. Да му теглят сега последствията. Сложих уж небрежно часовника в джоба си, но незабелязано го притиснах от външната страна с ръка.

— В седем ще бъдеш ли тук?

— Ако продължаваме да си приказваме, не съм сигурен.

— Тогава тръгвай! И недей забравя, че с часовника чифтовете стават трийсет и един...

Какво ли ме окайвате: горко му на тоя, ще си речете, дето са му дали да се разпорежда с трийсет и един чифт волове. Грешите. Едно е да подкараш цяло стадо волове, дето щръкляят, правят пакости в чужди ниви и градини, отлъчват се и се губят в гората, а ти после ревеш по тъмно и ги търсиш; пък съвсем друго е, като ти са в чантата — нито ще пощръкляят, нито ще се загубят. Ти си им пълен господар, а човек се чувства много добре, когато е господар на нещо. И затуй аз си вървах по шосето, подсвирквах си, вадах часовника, гледах стрелките му и питах гласно:

— Я бе, Сивчо, колко часа показват рогата ти?

И за да не бъде еднообразен и скучен разговорът ми с мене, сменях темата:

— Спокойно де — думам, — спокойно!

Тези думи се отнасяха за моите роднини, чиято съдба се намираще в ръцете ми. Представях си ги как ме чакат със свити сърца, как чупят ръце и поглеждат към пътя дали не се задавам. От мене зависи да бъдат гладни или сити, нещастни или доволни. И ето — задавам се. Олеле, какво става! Всички презглава се юрват насреща ми, плачат от радост, прегръщат ме като свой спасител и искат да ме вземат на ръце. Ще ме разкъсат!

— Е, стига де, ама прекалявате — гълча ги. — Голяма работа, че съм ви спасил!

Сам ли е човек, и денем да е, и съвсем да не е страхлив, все си има едно наум за разни крадци и разбойници. Ала като не е виждал

истински, не си ги представя добре. В село бедяха едного, че бил такъв, но как да повярваш, когато беше дребничък, с криви крака, сцепена горна устна, и като вървеше по улицата, все се озърташе страхливо и поздравяваше всички, че и децата. Казваше се Иван, но му викаха Апашората. Разправяха за него, че се хванал на бас с един селянин да измъкне изпод възглавницата ключовете на хамбара му, да си насипе чувал жито, и пак да върне ключовете на мястото им, без да бъде усетен. И уж го бил сторил. Само че преди да си отиде, събудил селянина и му рекъл:

— Земляк! Ела да видиш колко жито съм сипал, та да не кажеш после, че съм те окрадил.

Така разправяха, но не беше много за вярване.

Апашората рядко се мяркаше из село, макар че имаше дом, жена и деца.

„Ама какво съм почнал да мисля за крадци и разбойници — сгълчах се по едно време. — Колко пъти се случва така, че за каквото си мислиш, това и става, без да го желаеш.“

Но бях закъснял!

Изведнъж от завоя изскочи — кой мислите! — Апашората!

Отначало рекох, че ми се привижда, ала не ми се привиждаше. Беше истинският Апашората и на всичко отгоре с велосипед. Той спря точно пред мене — видя бая зор, докато се закрепил, защото рамката се връзваше в чатала му и Апашората едва докосваше с крака земята. Велосипедът лъщеше нов-новеничък.

— Защо — рекох — не си запретиш крачола откъм веригата, бе чичо Иване? Я виж как си се дамгосал!

— Ти — каза той — кога си се извъдил такъв спец?

Но се наведе, за да подгъне крачола си. Велосипедът се наклони и ако не бях го подпрял, Апашората щеше да падне.

— Не мърдай, остави на мен — рекох. — Като възсядаш велосипед, трябвало е да се сетиш да забодеш крачола си с една безопасна игла.

— От бързане — каза той — не ми остана време да помисля.

— Защо си бързал? Да не си го откраднал?

— Кой ти каза, че съм го откраднал? — сопна се Апашората. — Кой ти каза, че съм крадец?

— Че не знаеш ли какви врели-некипели се приказват из село? Ама аз не им вярвам. Чичо Иване — изправих се, след като му запретнах крачола, — истина ли е, дето уж си бил измъкнал изпод възглавницата на един ключовете на хамбара му, а той дори не те усетил?

Апашората се усмихна с разцепената си устна.

— Е, какво, ако е вярно?

— Ако е бил богат — рекох, — да си му измъкнал не един, а десет чувала.

— Че богат беше я! Сиромас човек има ли напролет пълен хамбар с жито?

— И аз така мисля — съгласих се.

— Ти какво носиш в чантата? — попита Апашората.

Докато се двоумях дали да кажа истината, рекох:

— А ти как мислиш?

— Я някакви книжа, я...

— Имаш грешка — досрамя ме да лъжа. — Пари нося.

— Ами! — не повярва той.

— Пари, пари — потвърдих.

— Че не те ли е страх?

— Абе и ти да носиш шейсет хиляди лева, и теб ще ти отбива.

— Ама ти носиш шейсет хиляди лева?

— А от какво, мислиш, е издута чантата? От въздуха ли?

И за да не рече, че лъжа, разкопчах чантата. Като видя парите, Апашората се изуми. Той слезе от велосипеда, пусна го направо на земята и надникна в чантата. И за да се увери, че очите му не го мамат, бръкна и сграбчи цяла шепа банкноти.

— Не ги мачкай — казах, — че няма да ми ги приемат в банката.

Апашората пребледня, очите му се изцъклиха и заиграха, той се заозърта, сякаш наоколо дебнеха скрити крадци и разбойници.

— Кой е тоз лудият, дето те е пуснал с толкова пари бе?

— Ама ти май не държиш сметка на устата си — обидих се за татко и прибрах чантата. Ръката на Апашората остана да виси във въздуха като вдървена. Между пръстите му се подаваха краищата на банкнотите — сякаш стискаше дъбова шума. Почнах да ги изтеглям и да ги редя в чантата.

— Ти представяш ли си — каза той — какво значи тая пара бе?

— Хайде де! Аз не съм си бил представял! Шейсет хиляди лева, чичо Иване, са трийсет чифта волове, значи на всичките ни роднини, че и твоите щяха да влязат, ако ги имаше. Ха съм изгубил парите, ха всички са останали гладни и бедни. И тогава — просяшка тояга. Никак не е лесно да гледаш гладни хора, особено ако ти си ги докарал на това дередже.

Между пръстите на Апашората останаха още няколко банкноти.

— Отпусни си ръката — помолих му се, — че ме забавяш!

И за доказателство извадих часовника: ние си бърбем сладко, бърбем си, а стрелките си подскачат, подскачат. Трябваше да потеглям.

— И часовник ти дал тоз човек! — хвана се за главата Апашората. — Златен часовник!

— С него воловете стават трийсет и един чифт — закопчах аз чантата и подадох ръка за сбогване.

Апашората се уплаши от ръката ми и се дръпна. Наведе се над велосипеда, но не го пипна, а ме загледа през рамо, сякаш за пръв път виждаше човек. Като не иска, не иска — ще минем и без ръкуване. Тръгнах. И чак когато стигнах завоя, Апашората се изправи и почна да крещи, като удряше колелата на велосипеда о земята:

— Какви хора сте вие бе! Джелати сте вие, а не хора! Заслужавате да ви избие човек, до един да ви избие като мръсни кучета!

Нещо го беше прихванало.

— Чичо Иване! — сетих се изведнъж и понеже разстоянието между нас не беше малко, затирих се назад. — Ако видиш татко, кажи му, че сме се срещали. Да не се безпокои...

Апашората пак се уплаши, набързо яхна велосипеда и запраши към село. Чу ли ме, предаде ли ми думите на татко, забравих после да питам. Но сигурно е казал, защото, като се върнах с празна чанта и точно изпълнена заръка, заварих татко съвсем спокоен. Пък и часовникът показваше седем без петнайсет. За тия петнайсет минути можех да се окъпя в реката и в тая лятна горещина никак нямаше да ми дойде лошо, но хайде, викам си, ще потрая, татко да не се безпокои...

Оттогава минаха много, много години. Все се канех да попитам татко как ми довери тогава толкова пари и не се ли боеше, че ще стане някоя пакост, но отлагах, отлагах, а сега вече няма кого да питам. Татко почина. И колчем си спомня тази история, чувам гласа му, като ми казваше след връщането от града:

— Бравос! На теб може да ти се гласува доверие.

СТРАХ

Какво не съм правил, за да ме вземат нашите да преспя някой път с тях на нивата! По цели дни и седмици съм се пазил да не сгреша нещо, че ха съм разсърдил тате или мама, ха са отложили за куковден пренощуването на нивата. А да им се угоди, никак не бе лесно.

От мене се искаше винаги да слушам, да изпълнявам от „една дума“, да не правя никакви пакости, кога ме оставят да вардя къщата, а когато нашите се приберат от нивата, да зарязвам всякаква игра и помагам в шетнята...

Ала най-трудното бе да не разплаквам и да не тупам Косьо. Пък Косьо, каквото и да направи, сякаш казва: нашлапай ме. Наредил съм си, да речем, на плочата пред къщи камъчетата, дете съм ги събирал нарочно в дерето, а Косьо ще гледа отстрани, ще гледа и тъкмо когато съм се унесъл, ще грабне най-хубавото и ще побегне, а като го настигна, ще го запрати в буренака и... ще се разциври, преди още да съм го докоснал... Заприщил съм си друг път вадичката, дете минава през двора ни, направил съм си вирче, в средата на което се върти като аероплан цветче от лайкучка, а Косьо пак ще ме издебне, ще настъпи с топарлачестото си краче стената на вирчето и пак — дим да го няма... Направил съм си люлка на ореха — той реве да се люлее пръв; сложа го на седалката — реве да се люлея аз, защото крачката му не достигат земята да се засили; река да го сваля, че и аз да се полюлея на моята си люлка, той пак реве... И все иска да се борим — но какво да му боря, когато минава с шапка под чатала ми, ако се понадигна на пръсти и му понатисна малко главата... Сборичкаме се, претъркулна го, той се чукне о нещо — и гайдата готова. И как след всичко това да се стърпиш да го не натупаш?

Бях се намерил в чудо: тъкмо съм угодил на мама и тате във всичко, и те са рекли: „Май скоро ще се спи на нивата“, и Косьо ми е развалил работата с някой рев. И хайде пак отначало!

Много пъти се заричах да не мисля за нивата, но как да не мисля, когато моите връстничета всички до едно бяха преспивали на нива със

своите, а някои бяха ходили и самички на нощна паша с коне и разправяха такива чудесии, че като ги слушах, ми идеше да ревна с глас. Едни разказваха, че си кладели огън и печели крадена царевица... Други — как веднъж, като пасли коне на забранено до Сухия кладенец и усетил горския, се съблекли по бели ризи; едно от момчетата се покатерило на геранилото на кладенеца и почнало да скимти, друго хванало синджира на геранилото и почнало да го навежда, но бавно, за да скърца жално, а останалите изчакали горският да се приближи и се втурнали да играят около него самодивско хоро. Така го изплашили, че той захвърлил пушката си и търтил да бяга, и от отмала пропълзъл, докато влезе в село. И други работи разказваха: хващали таралеж, слагали го близо до огъня, почвали да думкат в тенекия и таралежът заигравал ръченица... Приключенията им нямаха край и аз слушах, преглъщах, завиждах и се косях от яд, че заради Косьо не съм спал досега на нива. И не смеех да отворя уста, че ха съм продумал, ха са ме срязали:

— Мълчи, бе страхопъзльо, мамино синче!...

Но излезе, че не съм бил съвсем без късмет...

Тате се зареждаше за мъжката полска работа с нашия съсед, турчина бате Нури. Веднъж двамата се нагласиха да идат на най-далечната ни нива да окосят фия, да преспят там и на ранина на другия ден да го струпат на купи. Но сутринта тате трябвало да замине в града по неотложна работа и аз се събудих в ръцете му: бе ме измъкнал от леглото и ме носеше към колата, която чакаше навън, пред пътната врата — поне щял съм да тъпча купите, ако в друго не съм можел да го отменя.

— Нали искаше да спиш на нивата? — каза той, когато направих кисело лице, че ми развалят съня. — Дойде ти редът най-после.

Стоях прав в колата и не можех да повярвам на очите и ушите си.

— Да му мисли — извиках аз, когато се събудих — оня фъстък Косьо, че като се върна, ще му светя масълцето!...

Колата потегли и аз тръснах върху чергите — постелята ни за нивата; от тях изквича нашето кученце Лъвчо; то се измъкна от дрехите и почна да се върти около притиснатото си краче; взех Лъвчо в скута си, разтръсках го и го предупредих:

— Не обичам глезотии, ама! Или искаш да си седиш в къщи като Косьо?

Макар че виновният бях аз, Лъвчо млъкна, близна ме по ръката и се укроти...

Нивата ни бе на един хвърлей от гората, която нашенци наричаха Дюзда. Мама знаеше една песен за юнак, който се криел в тая гора — там никой не смеел да го търси, защото гората била толкова гъста, че веднага се изгубвал. Само юнакът виждал като дене, защото светулките се събирали и летели пред него да му показват пътя. В гората живеели птици, които с крясъка си предизвестявали юнака за всяка опасност... Юнака вече го няма и ония птици всяка нощ плачели за него и щом видели човек в гората, спущали се да му изкълват очите. Навремето прокарали път през Дюзда, но никой не минавал по него и хората гледали да не замръкват близо край гората. Плашели се от крясъка на птиците...

По-хубаво място за нощуване на нива едва ли може да се намери в нашето землище: никое момче от село не бе замръквало край Дюзда, а за преспиване — и дума да не става.

Като разпрегнахме, аз, съпроводен от Лъвчо, се запътих към гората, но бате Нури заби косата в земята, настигна ни и каза:

— Там няма да ходиш! Тука ще играеш.

— Тате ми каза — съчини аз — да играем с Лъвчо край гората, защото може да ни порежеш.

— Там има шейтан — каза той и погледна през рамо към гората.
— Там и на дядо Моньо в дерето.

— В дерето няма — казах аз.

— Има, ва! — опули очи бате Нури. — Аз видях.

— Ами, видял си! Да ти разправя ли какво си видял?

— Тука ще играеш! И няма да се хилиш — сопна ми се той и не се отмести, докато с Лъвчо не отидохме под крушата, където бе разпрегната колата.

Мене ме напуши смях, защото шейтанът, който уж видял бате Нури в дядо Моньовото дере, бях аз. Нашите ми купиха маска на маймуна с изплезен червен език и опулени очи, но ми забраниха да се показвам с нея навън от къщи. Докато Косьо ѝ се плашеше, бе лесно, но като ѝ свикна, не ме сдържаше в дома: на Заговезни вечерта сложих маската, обух един стар татюв панталон, на задницата на който заших парче червена хартия, и се явих на хорото; децата се разбягаха като

пилци, а жените пискаха, като минех край тях. Вилнях, докато мамя ме нашиба с една пръчка и ме изпроводи в къщи със сто люти закани.

Тичах презглава и се извъръцах да разбера дали мама не ме гони, та не видях, че насреща иде човек, и се бухнах в корема му.

— Дур бя! — хвана ме той за раменете и ме отстрани от себе си. Бе бате Нури.

Душа не ми бе останала от тичане, та не можех да кажа на бате Нури как подплаших цялото село. А той, след като ме отстрани от себе си, се втрещи в мене и щом се размърдах, взе да отстъпва заднишката, да пада и се изправя, докато ми обърна гръб, скочи от брега на дядо Моньовото дере и изцапурка във водата; след малко изпраця плетът на дядо Моньовата градина и в тъмното се чу гласът на бате Нури:

— Вай, анаджим, шейтан!... Вай, анаджим, шейтан!...

Такъв бе шейтанът, дето изплаши бате Нури. Аз много съжалявах, че досега не се бях сетил да се похваля пред децата, когато ми се перчеха със своите нощни приключения.

Денят мина в игри, но те не ми се видяха интересни, пък и каква игра може да се измисли за сам човек! Добре, че с мене бе Лъвчо.

Той не ме оставяше да направя нито една крачка сам. Все тичаше по петите ми с късите си крачка и дебнеше да ухапе с острите си зъбчета крачолата ми, а като не можеше после да ги откачи, скимтеше жално и се тътрюзеше по земята. А като го освободях, търкулваше се, лъскваше бялото си коремче и сякаш викаше: хайде да се поборим! И ми правеше най-различни представления: проследяваше някоя прелитаща птица, драсваше подир сянката ѝ, но само след няколко скока спираше и се преструваше, че не за това уж е тичал, а за друго — сборичкваше се с някое перо или листо и започваше да го дави с ръмжене, но, не дай боже, да му изпълзи в това време буболечка: отскачаше като опарен, но се срамуваше да избяга, та я лаеше отдалече и все поглеждаше към мене, за да види дали съм забелязал колко е безстрашен.

И като разбереше, че хитростта му не минава, клякаше, ушите му увисваха, като да бяха повехнали от шегата, и чакаше само да му дам знак, за да се втурне към мене, препъвайки се в къпини и буци... И също като Косьо налиташе да се целува; щом го вземех в скута си, дебнеше да се наведе и присягаше с муцунката си към лицето ми;

после се укротяваше и само от време на време близваше ръката ми, за да покаже, че не спи и е готов за игра, ако пожелае.

Когато вече по тъмно си легнахме под чергите, постлани върху дебел дюшек от фий, и Лъвчо се наместваше на топло в краката ми, аз пак си спомних за шейтана и преди да ми се затворят очите, погледнах бате Нури, който пушеше, и си казах: „А какво ли ще бъде, ако го подплаша през нощта, както в дядо Маньовото дъре по Заговезни?“ Исках да си представя как ще играя по бяла риза самодивско хоро около бате Нури, но изведнъж звездното небе взе да се издига нагоре, а аз да потъвам надолу...

Събудих се и ми се стори, че току-що съм заспал.

Не съм бил съвсем буден, защото не помня да съм видял нещо в тоя миг. Но чувах: откъм Дюзда повея един проточен вик „уху-ху-хуу“ и от тоя вик, който сякаш усетих по лицето си като слаб полъх на вятър, всичко се пробуди и нощта се изпълни с шумове и звуци: като че ли изведнъж запяха много, много щурци, завърчаха наблизко полски мишки, изпраця в тъмното съчка, изпъшкаха воловете, вързани в колата, и зашумяха листата на крушата... Звуците и нощните шумове бяха почнали да заглъхват, когато нов вик „уху-ху-хуу“ ги раздигна и засили. Аз замижах, защото ме достраша, и мислено се пренесох в кревата си в къщи — уж че сънувам. Но не можах да се излъжа, защото Лъвчо се размърда в краката ми.

Отворих очи. Луната бе заседнала в тъмен облак тъкмо над Дюзда, но само се жълтееше като татевото джобно фенерче, когато се изтощи батерията му. Не смеех да мръдна, да не би да се чуе отново оня вик. Но викът се потрети, а когато заглъхваше, изведнъж се взе силен и по-близък, преплетен с много други непонятни звуци: с нещо като писък на гайда, мяукане на котка, плач на дете, тропот на копита. Целият тоя шум, без да стихва, потече бавно по стария изоставен път откъм Дюзда, който минаваше близо до нивата ни.

Воловете изведнъж се изправиха, извиха глави към стария път и протегнаха шии да мучат. Лъвчо изскочи от чергите и залая. Той се изтирваше по посока на шума, лаеше, после се връщаше с подвита опашка и скимтеше край леглото. А шумът се приближаваше все повече, усиляваше се и над всички звуци се развяваше онова „уху-ху-хуу“, от което по гърба ми лазеха тръпки; примъкнах се близо до бате

Нури, който се бе надигнал на лакти и стоеше неподвижен, сякаш бе се вдървил.

— Бате Нури! — изхленчих аз.

— Шшш-т! — натисна ме той с ръка.

— Бате Нури — не можех да търпя аз от страх, — какво е това?

— Шейтан, чоджум, шейтан — проплака той. — Шейтан, чоджум! Вай, анаджим!

— Говори ми по български, бе бате Нури — разтреперах се аз, сякаш, ако ми говореше на български, онова, страшното, дете бе спряло в дълбокия път под нивата ни и от което чак земята се тресеше, щеше да стане по-малко страшно.

— Дръж кучето, стисни го за гърлото да не лае! — Пришепна бате Нури с разтреперан глас, обърна се по очи и като дигаше и сваляше глава върху постелката, почна сякаш да бълнува: — Аллах акбар... аллах акбар...

После дръпна чергата и се закри целият...

Аз стиснах шията на Лъвчо, плачех и сякаш заспивах: бумовете глъхнеха, чуваха се все по-слабо като фученето на отминаващ дъждовен облак и отново, както при събуждането, запяха много, много щурци, зашумяха листата на крушата, запукаха под мене чушките на фия...

Дълго се ослушвах и не смеех да мръдна, да не би да се повтори онова, но то не се повтори. И че е било — за това говореше само шепотът на бате Нури под чергата.

Аз я дръпнах, той някак се натисна надолу, хълцукна и замря.

— Ами че си, бате Нури! — казах аз. — Шейтан! Няма никакви шейтани! Онова, дете го видя в дядо Моньовото дере, бях аз с маймунската маска... аз колко момчета уплаших... щяха да им се пукнат сърцата... а мама ме нашиба с една пръчка на хорото...

Той ме гледа, гледа, сякаш не вярваше, че му говоря аз, стана след това, ослушва се дълго, после се спусна към воловете и впрегна. Като впрегна, тичешката събра багажа, грабна ме и ме хвърли в колата.

— Чергите! — сетих се аз, когато потеглихме.

Той се върна, дръпна едната, дръпна другата и на земята се изтърколи Лъвчо.

— Вземи кученцето! — извиках аз.

— Той умрял, ва! — каза бате Нури глухо и го побутна с крак.

И чак сега усетих болката, която бяха оставили по ръцете ми крачката на Лъвчо: той бе драскал с нокти, бе драскал, докато... Дობлижих ръце до очите си и ги гледах, като че ли бяха чужди, и не знаех къде да ги дяна; болката от драскотините се разнесе по цялото ми тяло и изведнъж, като лютивината на разхапана чушка, стана нетърпима; аз прострях моите чужди ръце във въздуха, размахвах ги и ревах:

— Боли бе, бате Нурииии!

Той вървеше пред колата, опрял гръб в хомота и слял се с главите на воловете.

— Боли бе, бате Нуриии! — заревах по-силно.

Той спря, но преди да се отлепи от хомота, дълго се ослушва, сякаш не вярваше, че плача аз.

— Какво има?

— Боляят! Много ме болят, бе бате Нуриии!...

Той дръпна юларите на добичетата.

— Защо ме взе със себе си, бе бате Нури, защо ме докара на ниватаааа! — плачех аз и всеки път, когато погледнех разперените си отмалели ръце, нещо почваше да ме души.

Аз плачех, задето бате Нури ме домъкна до Дюзда, плачех, задето тате ме пусна да ида с него, плачех, за дето мама не ме спря, плачех, като си помислех как слушах захласнат за чудесиите на нощните паши...

Преди да влезем в село, откъдето се дочуваха гласовете на кучета и петли, минахме край катун: на поляната в тъмното се гърбеха като големи животни чергилата на циганските каруци, чуваше се говор, дрънкане на покъщнина, плач на разбудени деца, сумтене на животни; катунарите още не бяха пренесли покъщнината от каруците в току-що разпънатите шатри; силуетите им се мяркаха като сенки.

Из тъмното изскочи човек и тръгна срещу колата. Бате Нури високо се окашля.

— Чорбаджи! — каза с прегракнал глас човекът. — Дай да запалим, че гърлото ми е засъхнало не знам като какво!

Бате Нури дълго тършува из джобовете си и табакерата му изтрака в ръцете на катунаря.

— Сега сте кондисали — каза бате Нури.

— Остави я ти нашата! — отвърна катунарят. — Кучешка работа. Изподрахме и чергила, и дрехи в таз вашата Дюзда. Уж за по-направо. Ама нали бързаме за сватба! Направихме малко главите, подрахме гърла. Пък тютюна свърших. Ще прощаваш, ама ще свия един цигар за старата, че няма да заспи...

Огънчето на цигарата заблещука из тъмнината, докато се изгуби между каруците. Бате Нури се отдалечи от колата, кашля дълго в тъмното, после ми каза да съм карал за село, той щял да ме настигне.

— На всички ще разправа — заканих се аз — какви шейтани е имало. Ще видиш ти...

Той така и не ме настигна.

Тате ме пресрещна пред вратата — току-що се върнал от града с нощния влак и се стягал да ни намери на нивата. Неочакваното ми завръщане сам с колата и без бате Нури го стресна. Като почнах да му разказвам нощните ни преживелици, той прихна да се смее, но щом разбра какво е станало с Лъвчо, сбръчка чело:

— И ти да повярваш в такова нещо! — каза тате.

— Той, бате Нури — смънках аз.

— Бате ти Нури!... А бе хей, ами ако бях пратил с вас и Косето, както ми бе скимнало!...

Тате млъкна.

— И него ли бе?...

— Косето нямаше, тате — преглътнах аз.

— Нямало! Да се махаш от очите ми! Не искам да те виждам повече.

Той обърна колата и я подкара. Когато тя се скри, влязох тихо в дома и гледайки да не ме забележи никой, се промъкнах на пръсти и се заизкачвах по дървените стъпала — горе спеше Косето. В стаята бе тъмно и задушно, Косето сумтеше, притиснало в носа си единия край на завивката; отидох до кревата и, не зная защо, се опитах да го взема на ръце. То се нацупи, но като отвори очи, протегна ръка.

— Косе — казах, — искаш ли да се поборим? Хайде аз да ти легна отдолу. Ама здравата да ме набориш...

Наместих се до него направо с дрехите, а Косето ме възлегна, скопчи ръце около шията ми и почна да ме бори; то пышкаше и сумтеше, газеше ме по гърдите и лицето с топлите си пети, обръщаше ме по очи и провираше ръчички под раменете ми, за да ги скопчи на шията ми в „свински хомот“, викаше ми да се предам, а аз покорно го оставях да ме прави каквото си иска, и си шепнех:

— Тебе нямаше, Косе!...

ПУШКАТА

Дядо ходеше на пръсти из къщи и докато слагаше в торбата това-онова за ядене и препасваше патрондаша, гледаше да не се шукне. Но на излизане дървените стъпала ни издадоха: баба ни усети и подаде глава от мазата.

— Къде пак навире тая пушка? — скара се тя.

— Селските кучета налетели гроздето, ще ида да очистя някоя и друга гад — каза той, като избягваше погледа на баба.

— Изтрепа вече свраките и гаргите, останаха само кучетата. Я ги виж какво се въртят на орляци на орляци, къш, къш! — размаха ръце тя към големия бряст в двора, по клоните на който винаги имаше свраки и гарги. — Яйца от тях не сварвам да прибера, пилетата ми отнесоха едно по едно. Гръмни им де, чакаш да задигнат и мен ли?

— Теб няма да задигнат — успокои я дядо.

— Аслъ и туй трябва да стане! Гръмни им де, стигай са ми грацали!

— Ще хабя барут и сачми за твоите свраки и гарги — каза дядо. — Нямам си аз друга работа!...

Той не скъпеше твърде барута и сачмите, но гаргите и свраките по клоните на бряста не намаляваха и не минаваше ден баба да не се оплаче, че отново са ѝ направили поразия. Често се чуваше да пропуква дядовата пушка и сякаш от небето се отлепваше нещо и падаше върху къщите. Където и да се намирах, хуквах към дядови, за да видя какво е утрепал; заварвах го да обикаля с пушката в ръка, да шари с поглед по земята, сякаш жертвата бе игла. Но освен някое перо, което не се разбира кокоше ли е или сврачешко, на двора, метен всяка заран от баба, не се намираще нищо. Той се задържаше край дръвника, вираше се в ръждивите петна от кръвта на заклана кокошка и отминаваше, като за по-голяма сигурност разравяше пръстта с носа на цървула си. А на сърдитите и присмехулни упреци на баба, от погледа на която не убягваше безползното търсене по двора, той отговаряше,

че претрепал една беладжийка, видял как ѝ клепнало крилото и сигурно тя пирпили някъде из дерето, но не му се ходело да я търси...

Сега, както и след такава стрелба по свраките и гаргите, баба каза:

— Само дете данука ѝ плащаш на тая пушка! Един път поне да си ударил нещо!

— Амчи като не ми изскача нищо, мари! — засегна се дядо. — Кутсузлук! Ти знаеш ли какво е за един ловец кутсузлукът?

— Само по теб ходи кутсузлукът! Другите все намерят да чукнат нещо, ти — кутсузлук!

— Амчи не ми изскача нищо, мари! Как да ударя, като не ми изскача?

— Не ти изскачало! Вземи тогава, че я махни тая пушка, да не ти се смеят хората!

Докато дядо се препираше с баба, аз все го побутвах по крака да вървим; съдбата на оръжието, което предизвикваше постоянните упреци и насмешки на баба, съвсем не ми бе безразлична и аз много държах пушката да остане да виси на гвоздеа в собата. Дядо бе обещал да ми я подари, като порасна, и аз толкова бях свикнал с мисълта, че съм притежателят ѝ, че не я наричах иначе, освен моя.

Побутван от мене, той слизаше от стъпало на стъпало, като не оставяше без отговор нито една бабина дума, и когато се намери на плочите, тръгна към пътната вратичка. Поехме към лозята и бързахме да се отдалечим, за да сме недосегаеми за бабините приказки. Но и двамата чувствувахме в гърба си погледа ѝ.

— Вири я, вири я, да те видят всички! — настигна ни бабиният глас. — Що ли не ѝ прибереш парите, ако се намери някой будала, или не я хвърлиш в двора на най-големия си душманин!

Дядо се сниши, сякаш да не го засегнат думите на баба, окашля се и замижа.

— Бабина ти акъл! — каза той с добродушно пренебрежение.

Но той не смееше да ме погледне, защото се притесняваше заради бабините приказки, макар че на подобни сцени присъствувах не за пръв път. И не за пръв път недоумявах от дядовата свитост; да е дядо и мъж, на това отгоре да има пушка и да позволява на баба да го взема на подбив! За мене пушката бе сила и аз не си представях друг по-внушителен знак на авторитет, власт и независимост от нея. Аз не

бях я докосвал, камо ли да съм гърмял, но стигаше ми да спомена за нея пред децата, и всяко омекваше, дори най-големите и най-силните, и се стремеше да спечели моето приятелство. А обещаех ли на някое дете да гръмне с бъдещата ми пушка или да разпростра над него закрилата ѝ, получавах в замяна покорство, дружба и верен съюзник. Бе чудно, че дядо, собственикът на оръжието, ставаше най-свит, когато го държеше в ръце или го носеше на гърба си; тогава гледаше да се изплъзне незабелязан от баба и да заобиколи отдалеч всеки задал се насреща му селянин...

Наистина пушката бе стара, с една само цев, но все пак бе пушка, тя гърмеше. Вярно е, че на някоя сватба, когато дядо, пийнал и развеселен, дигнеше тъмната цев и опушваше с барут въздуха, варакосаният лук върху пръта, забучен на момината порта, оставаше да лъщи на слънцето, ако някой хлапак не свареше да го обрули просто с камък, докато дядо се прицелваше отново. И все пак пушката не бе безобидна. Предишният ѝ собственик заради нея бе загубил сина си: син му отишъл на лов, влязъл в дълбок трап да прибере застреляна яребица, но не могъл да излезе самичък, та подал пушката на приятеля си и държейки цевта ѝ, почнал да се катери по отвесния бряг; но някаква клонка закачила спусъка на пушката, тя изгърмяла и убила на място ловеца. Като си спомнех подигравките, на които се подлага дядо заради нея, мислех си, че хората напразно забравят тая случка. С потъмнялата си цев, претрит ремък и нащърбено ложе тя се преструва на безобидна, притаява се и само дебне да покаже злодейската си сила. Тъкмо това ме караше да се плаша от дядовото оръжие и аз не се доближавах до него дори когато не бе заредено...

Вървахме по пътеката между лозята. През целия път дядо мълчеше и аз не посмях да го заговоря, за да не привлече нежелани очи към нас. Но хора в лозята нямаше: по това време те бяха или по къра, или край вършачките за грозде, идваха или рано сутрин, или късна вечер, и то само когато пътят им минаваше край лозята.

Крачех след дядо и нарочно изоставах. При всеки подозрителен шум изпитвах страх; щеше да изскочи някое куче, дядо щеше да дигне пушката и го убие, преди да съм се подготвил. Макар да ми се искаше много да присъствувам на стрелба, бях решил да се скрия, за да не видя как дядо ще убива кучета. И по-скоро от желание да предупредя

нищо неподозиращите кучета, отколкото от любопитство, попитах с висок глас:

— Дядо, само хората ли мислят или и други?

— Кои други? — изсумтя той.

— Например пушката — казах аз, макар да знаех, че въпросът ми е глупав и детински.

— Те, хората, дете имат мозък, не мислят, че пушката. — отвърна дядо. — Пушката само гърми, тя не мисли, хората трябва да мислят.

— И убива, нали?

— Ще убива ами, нали затова е пушка.

— А ти защо не убиваш? — продължавах да питам аз и да се оглеждам.

— Ама ти, ако ще ми дрънкаш като баба си, вземай пътя за село! — скара ми се той и посочи с ръка да се връщам. — Ама ха! Сега зарад вас да взема да убивам всичко, което ми изскочи!

— Но нали се оплакваш, че нищо не ти изскача? — казах аз.

— И по-добре, че не ми изскача, пък ти като ще знаеш много — хайде, дърдорковци не ми трябват!

Той продължи по пътеката, а аз го следвах мълчешката и от разстояние. Вече нямаше нужда от моите предупреждения, защото излязохме на една нива, която отделяше дядовото лозе от другите, и кучетата щяха да ни усетят сами.

Нивата бе покрита с висока, чиста и неогазена стрън, заплетена от дебели като бодлива тел къпини. Търсех следата на дядовите цървули и стъпвах внимателно, за да не се убода и издера, защото бях бос. Изведнъж в краката ми изшумоля нещо и аз отскочих: две малки животинки, прилепили хълбоци едно в друго, се натискаха в земята.

— Дядо! — извиках с разтуптяно сърце аз. — Ела да видиш какво има!

— Зайчета има, какво друго ще има! — клекна той над животинките.

Торбата му увисна, той я отметна на гърба си и ги хвана за ушите; зайчетата не направиха никакъв опит да побягнат, само наведоха муцунки, когато дядо посегна към тях, и покорно се оставиха в ръцете му. Те бяха гладки, мекички, съвсем беззащитни и видът им ме караше да притрепервам от умиление. Дядо ги дигна за ушите и те повисваха във въздуха, подгънали смешно крачета.

— Таквиз животинчета нито да ги ядеш, нито да ги дереш — каза без съжаление той. — Къде ли митка майка им, та ги е изоставила самички?

Преди дядо да изрече тия думи, от синора, обрасъл с едър бъзак, изскочи майката. Тя направи голям скок и бягайки лъкатушно, прекоси нивата толкова бързо, че се мярна по жълтата стрън като избледняло слънчево зайче. Но не се скри, а се изправи на задните си крака на другия край на нивата. Застанала в „слуш“, зайката следеше всяко наше движение и показваше с позата си не само че не се бои, но че има и намерение да ни попречи, ако намислим да ѝ отнемем рожбите. Когато дядо сложи на земята двете зайчета и се надвеси над тях, майката приближи с няколко скока, спря недалече и пак се изправи: изведнъж, сякаш отгатнала у нас лоши намерения, почна да описва кръгове, като постепенно ги стесняваше, да изтичва до другия край на нивата, да се връща отново и някак странно да бие земята със задните си крака. Кръговете около нас толкова се стесниха, че аз сега притиснах в краката на дядо: наистина необикновена бе гледката, когато заек не само че не показваше страх от хора, но искаше той самият да ги сплаши.

Дядо въртеше глава и следеше с очи зайката.

— Мили ли са ти? — поклати добродушно глава той. — Майка си, майка! На ти ги, и да се благодариш, че си ме срещнала, кога е забранен ловът. И да не хойкаш, ами да си вардиш дичата!

Той побутваше зайчетата с ръка към майка им, но те се притискаха към земята и не искаха да помръднат. А зайката сякаш обезумя: доближаваше ни съвсем, отскачаше назад, стрелваше из нивата и отново се връщаше. Дядо се изправи.

— Ха де! Ха де! — недоволно каза той. — Ха бела де!

В думите му звучеше предупреждение, но разтревожената майка не им обърна внимание и храбро се изправи срещу дядо.

— Мар махни се, мари! — извика сърдито той. — Ще те простра, мари! Ама ха!

Дядо притреперваше, аз чувствувах това по краката му, в които се притисках.

— Къш, мари глупачко! — замахна той ръка. — Къш, че както отдавна не съм удрял!... Хайде, не ми слагай грях на душата. Къш! Къш де!

Той ѝ се молеше като на човек. Аз съвсем не разбирах чувствата му — молбата, която звучеше в гласа му надигна у мене смут от нещо страшно, пред което дядо бе безсилен.

— Защо прави така, бе дядо! — изхленцах аз.

Дядо не ме чу. Той тършуваше нервно из джобовете си, тупаше се по гърдите, сякаш търсеше нещо, примижаваше, пристъпваше от крак на крак — така правеше винаги, когато го догневеше силно, най-често на баба, и когато викаше, преглъщайки: „Кажми още една дума и да видиш какво ще стане“...

Сега той не рече нищо, а измуши светкавично глава от ремъка на пушката, дигна я и гръмна. Зайката се преметна във въздуха и се просна в стрънта.

— Намери ли си го! — извика злорадо той и тръгна към убития заек.

Малките зайченца, сякаш разбудени от гърма, заподскачаха по дирята на дядо. Той хвана зайката за задните крака, издигна я във въздуха, измери я с очи и внимателно я сложи на земята. Зайчетата обиколиха майка си, подушиха муцунката ѝ и се свряха под корема ѝ. Върху гладката ѝ козина бяха избили кървави капки. Дядо ги изтри с длан и избърса ръка в крачола си.

— Видя ли сега какво направи? — каза глухо той. — Думах ти аз, молих ти се, ама слушаш ли ти! Сега какво ще ги правим твоите сирачета?

Той взе зайчетата, изправи се и избърса с ръкав потта от челото си. Погледът му за миг се задържа върху мене и на лицето му се изписа учудване: сякаш се изненада, че заекът бе застрелян пред моите очи. Той виновно се усмихна и с тая усмивка като че ли искаше да каже: видя ли каква я направихме двамата с тебе...

— Защо го уби, бе дядо? — продумах аз.

В отговор той мръдна безпомощно рамене, постоя надвесен над застреляното животно като над мъртвец, после пусна зайчетата и рязко тръгна към ореха в лозето, като държеше пушката за цевта с две ръце. До дънера на дървото той отметна с лакът торбата, която висеше отпреде му, и с все сила замахна. Във въздуха лъснаха бели трески от ложето на пушката. Дядо замахваше, отмяташе в движение торбата, за да не му пречи, биеше дървото, докато в ръцете му остана само цевта.

И дорде трошеше пушката, мърмореше:

— Като е за човек — не отърваш! Като е за заек с малки — улучваш! Като е за друго — не те търси! Аз теб за другаде те имам!...

Когато нямаше какво повече да троши, дядо захвърли цевта и тя изчатка в колищата на лозето. Той бързо се върна при зайката, взе малките, намести ги в шепите си и наведен над тях, закрачи по пътеката към село.

ПРОКЛЯТИЕТО

На художника Ив. Кожухаров

Тия работи Ганчо ги знаеше, ако и да е просто свинарче. Знаеше ги не по-зле от Ради, макар той да му е чорбаджия... Срещнал ли в гората гладен човек, да му даद्याл хляб. Амчи ще му даде я! И не просто да му даद्याл, а да го заведял в коптората на свинарника и да го нахранел на скрито, защото гладният се вардел от хората, тия, дете сега скитат из горите, са един особен чешит. Ганчо сам се сецал какви са... Амчи сеца се, ами!... Защото гладният човек бил лошав човек, гладът на лошо подучвал човека, пък Ганчо стока има в ръцете си, сто свине са това, затуй... Ще се стискаш за един комат, ама ще си изядеш хляба за цял живот — и тъй понякога става... Гладният, като му причернее за един комат, живот може да затрие, без окоето му да мигне, затуй... Та си отваряй зъркелите на четири — каза, — да не ти досвидее хлябът, хляб пак ще ти донесе, дай му, ако ти поиска, покани го в коптората да се нахрани на скрито, коптората, кажи, е празна, чорбаджията тая заран дойде да ми донесе храна и си отиде, не се опасявай, кажи, чорбаджията дойде и си отиде, чак след два дена пак ще дойде, той на два дни, кажи, идва само да ми донесе ядене и си отива. Тая заран дойде и си отиде, пък в коптората, кажи, разни работи за ядене имам, кисело мляко, кажи, имам цяла рукатка, лук имам, сирене се намира, попара, кажи, можем да си направим, огън да стъкнем, всичко, кажи, можем да правим в коптората, там, кажи, никого няма, чорбаджията дойде и си отиде, той идва да ми донесе ядене на два дена, сега в коптората никого няма, кажи...

Чорбаджията даде заръката и си тръгна, но чак когато се потули сред дърветата по пътеката за село, Ганчо си позволи да му възрази. Ганчо не е някой неблагодарник, че да спори с чорбаджията си, дете от улицата го прибра и хляб му даде, и покрив, и чирак го направи... А добри хора може да има много, може да има много хора, дете ще те

погладят по главата и ще кажат какво хубаво дете си, да те окаят, че си сираче, ама само чорбаджията, само чичо Ради го попита има ли де да спи и го поведе после за ръката от чакалнята на гара Търговище и го прибра у дома си... Ако и да му каза железничарят, че Ганчо се напикавал... Спи, бако, на цимента всяка нощ и ти, пък ще те видя, като, ти изстине кръстът, няма ли да се напикаваш... Че и по три пъти на нощ... Не само ще се подмокриш, но друго билиям ще направиш. Но чорбаджията не обърна внимание на железничаря, ами поведе Ганчо за ръката и го заведе в къщи на село, билет за влака му купи, окъпаха го, нахраниха го, на креват го сложиха да спи и чорбаджията му каза, че за свое дете ще го има, ако е послушен и не пипа, което не му е позволено... Защо не се напика нея нощ, като му беше топло на кръста? А? Дрънка си железничарят, защото му е широко край врата, спи си на креват, топли си кръста... Да легне поне една нощ на голия цимент, пък като се подмокри двайсет и пет пъти, тогава да приказва, ама не ляга, знае само да пъди Ганчо от чакалнята като куче, та Ганчо трябваше да влиза през прозореца и за да не го видят отвън, завираше се под пейката и спеше на голия цимент... Ам-ма!... Я чорбаджията като го прибра, като го нахрани, като го сложи на креват и му хвърли дори завивка... Ама чорбаджията тоя път не случи, като каза, че гладният човек бил лошав и като му причернеело за един комат хляб, можел да затрие живот... Ганчо не е някой неблагодарник, да вземе да спори с чорбаджията, не е на всекиго работа да спори с чорбаджията си и Ганчо никога не спореше, в негово присъствие не си позволяваше дори мислено да му възразява, защото той не го е прибрал да спори с него, но като си сам, спори с когото си искаш, той няма да знае и няма да ти каже, че си някой неблагодарник... Не случи за гладния чорбаджията... Защото железничарят да не беше нещо гладен! А кой всеки ден ядеше хляб и сирене в градинката зад гарата и си пиеше чешмена водичка? А каква му гладна ли беше? Гладна, ама за... А хазяинът на Ганчо и майка му гладен ли беше, че им изхвърли багажа на пътя? А? Ще ми разправя той... Защо ще изхвърля багажа баш, когато на Ганчо майка му умря и когато Ганчо се върна в дъжда от погребението и нямаше къде да се прибере, и остана под стряхата? А Ганчо, като беше гладен и мокър и като му беше мъчно за майка му, дете умря предния ден, защото я ухапа змия, като копаеха царица на хазяина, и като му беше тежко, и като беше гладен, лошав ли бе, че

молеше хазяина да го пусне в плевнята само да преспи, а той не го пусна? А? А каква му, като не беше гладна и си седеше в къщи, и Ганчо като забеляза, че прозорецът им още свети, и повика, тя излезе ли? И Ганчо като чу, че креватът изтежко изскърца, и разбра, че мъжът ѝ си ляга, и пак повика, и каква му тогава се обади през прозореца, а не излезе, а?... И като чу, че Ганчо скимиче като кученце под дъжда, и излезе, ѝ като излезе и не го попита защо плаче, а какво имало, и се върна, и му донесе порязаница хляб като на просяк, и Ганчо ѝ хвърли хляба, макар че цял ден не беше ял, а? Тя какво направи? А? Попита ли го къде ще иде, къде ще спи, ами си подсмърчаше на сушинката, за да не събуди мъжа си, а той си къртеше на кревата, топлеше си кръста, пък Ганчо отиде на гарата и стоя в чакалнята, но като мина и последният влак, железничарят почна да мете и попита Ганчо къде щял да пътува, като нямало до сутринта влак, и го изпъди от чакалнята, и я заключи, та Ганчо влезе през прозореца и спа под пейката и се напика, а?... И не напсува железничаря, и никого не напсува, макар че всички заслужаваха да ги напсува и ги прокълне, но не ги прокълна, и чорбаджията не случи тоя път, като каза, че гладният човек бил лошав човек. Не е лошав гладният, а му е криво и му се плаче, много му се плаче, и му е тежко, че хората не ги е еня, че му се плаче много, и какво му е тогаз лошавото и страшното на гладния, като му се плаче, и Ганчо не се страхуваше никак от гладния в гората, дето чорбаджията му заръча да го нахрани, ако го срещне, и ще го нахрани, само да го срещне, пък ако ще пушка да има, ако ще бомби да има, ако ще с ножове и ками да е окичен целият... Ганчо съвсем не му се плаши и чорбаджията напразно го подучваше, като срещнел гладния, да си пуснел сълзите, пусни, кай, сълзи и два реда сополи, аз съм, речи, сираче, баща си не помня, майка нямам, свинарче съм, речи, на един човек в селото, майка ми, речи, я ухапа пепелянка, пък близки си нямам, сестра ми ме изпъди, защото не съм угоден на мъжа ѝ, сега съм свинарче, речи, на един човек в село, той ме прибра по милост, речи, и се грижи за мен като баща, храни ме и ме облича, речи... И плачи, не си спастрай сълзите, той нищо няма да ти направи, ти си дете още, сакато съм, речи, ръката си покажи и му подай хляб, не чакай той да ти поиска, и за коптората му подхвърли, че в нея никого няма, и го заведи в нея, да не ни видят, речи... И да не се изтървеш да кажеш, че съм те подучил да му приказваш тъй, от себе си го казвай, за да ти повярва, да

не рече, че и други знаят и нещо клопка му кроят, и тогава няма от какво да се плашиш, на дете той няма да посегне.

Ще посегне той, ама... Ама знае ли какво ще го сполети после???... Знае ли той какво го очаква, ако Ганчо го прокълне? Има ли той хабер какво става, като прокълне прокълнат човек, има ли той хабер, че Ганчо е прокълнат и може да прокълнава?... Ръката?... Дясната?... Вижда ли той, че трите пръста ги няма? Къде са? Не са се родили с Ганчо, затова ги няма. А защо не са? А защо палецът е чаталест и с два нокътя, и защо на Ганчо децата му викат Чатала, и поголемите го караха да им дава чест с чаталестия пръст, и Ганчо като не им даваше, искаха да го бият, но не можеха, макар да беше и по-малък, и по-слаб от тях, защото ги ръгаше с чаталестия пръст и им го завираше в устата и очите, и те бягаха само като ги докоснеш с тоя пръст? Сеца ли се той защо? Защото е прокълнат, прокълнат, преди още да се роди, прокълнат от майката на майка си, от бащата на майка му, от роднини и от всички, защото майка му искала без баща да го роди, като го родила — я прокълнали, — от срам в земята да потънеш, очите ти от плач да изтекат, господ с нишан копелето ти да бележи, та всички, като го видят, да те заплюват, а него отдалеч да го обикалят... И го избикаляха, защото знае ли какво ставаше, ако не го избиколят? Какво стана например с жената на фйтонджията, която го срещна пред пощата, и Ганчо, без да я види, ѝ пресече пътя? Ганьо, каза тя, върни се, дете, нищо зло от теб не съм видяла, пък сънувам ли те, срещна ли те, все нещо лошо ще ме постигне!... И като отиде в пощата да види защо я викат, дадох ѝ телеграма, че майка ѝ била болна, пък излезе, че била умряла, но нарочно писали, че уж само била болна... Я!... Ясно ли е защо го заобикалят? Защото, като си прокълнат, и без да искаш да прокълнеш, злина можеш да докараш само като пресечеш пътя на някого, ако кихнеш даже, само с поглед даже... Я!... Пък ако искаш, света можеш да затриеш, кажи на някого: „Окото ти да изтече!“, и стига — ще го гледаш после да се препъва къорав; кажи на някого: „Като червей да се гърчиш“, и стига — ще се разболеє като две и две — четири... Я! Каквото речеш, можеш да направиш на хората и на животните даже, защото и те носят душа, щом ги боли, но досега Ганчо никого не е прокълнал, защото на него хубаво ли му е, като е прокълнат, и защото прокълнеш ли веднаж, не можеш да си възвърнеш проклятието назад и човек си остава тъй, както си го наредил в яда

си... Я? Дядо му и баба му, после като му се радваха, преди да умрат, и като му думаша: „Умно ни е момчето, послушно ни е момчето, хрисимо ни е момчето, работливо ни е момчето“, възвърнаха ли си проклятието? Изникнаха ли му на Ганчо пръстите, оправи ли се чаталът?... Ще се прави, ама подир после, и затуй човек трябва да мисли с главата си и да не си отваря много-много устата, че отвори ли я веднаж, изпусне ли си яда веднаж, връщане назад няма... Затуй Ганчо вардеше хората от себе си, затуй ги избикаляше, особено като е ядосан — ти може да си ядосан, хората какво са ти виновни, — и стискаше зъби... А му е идвало някой път да отвори една уста, че да изреве като вол, че да викне: „Прокълнавам те!“, но овреме се сеца какво ще последва и захапва език... особено пък край прасетата! Кат рекат някой път да му правят въртели из гората, като ги хване някой път бесът и бръмнат всяко на различна страна, и ни от викане вземат, ни от завръщане, и като го разкарват по цял ден, та на Ганчо душа и крака не му останат от търчане, и като го надуе Ганчо да изреве: „Проклевам ви, гадове мръсни!“, и а-ха, а-ха... Но досега повече от едно „про“ от устата му не е излизало, най-много до буквата „к“ е стигал и е спирал. Ама разбират ли тия животни, предрича ли им нещо, какво ги очаква, но както щръкляят, изведнъж мирясват, сбарабаряват се, вървят едно до друго като коледари, грухтят си кротката, абе сякаш не са същите прасета... Но цаката е това „про“ и особено „к“-то — изклокочи ли ти в устата истинската, можеш да бъдеш спокоен... Като го хване някой път шубето в гората и го попъпли страх — я му се счуе нощно време, че нещо дебне, нещо се таи, нещо драще по вратата, Ганчо си дава кураж с това „про... ккк“. То му е като заредено оръжие, дете остава само да натиснеш петлето; като кривак, дигнат във въздуха — остава само да го стовариш... Изречеш ли думата изцяло, оръжието е гръмнало, тоягата е стоварена... Ей него ден, кога заровиха майка му и хазяинът изхвърли багажа му, и сестра му не го прие заради мъжа си, темерутина, а оня калпав железничар го изпъди от чакалнята и после изплеци, че Ганчо се напикавал... ей тогава това „про... ккк“ му се въртеше на крайчеца на устата и Ганчо все се чуди как не го изтърва, като му беше толкова криво и като всички те заслужаваха да ги прокълне, щом са такива едни, ама съвсем никакви... Но не им се е разминало, а!, да си имаме уважението... Ганчо прощава, ама има мярка!... Един ще сгази лука

някой ден! Ганчо търпи, търпи, ама... Ще има един да избаучи на умряло, но да видим кой ще е! Един ще има да си оплаква животеща, но да видим кой ще е „късметлията“, дето ще кацне на мушката... То няма да е винаги само „про... ккк“, „про... ккк“... а!, да се разберем!

Дотука спряха мислите на Ганчо, който, след като изпрати чорбаджията си, тръгна из гората да дири стадото — иззад едно дебело мешово дърво неочаквано изскочи гладният. Ганчо се сепна и се изплаши, но не чак толкова, че да не се сети за своето „про... ккк“. Тихичко — само на себе си!... Е, ти можеш да държиш пушка, ама Ганчо не е с голи ръце, така че... Но в поведението на непознатия нямаше нищо заплашително; пушката му служеше повече за опора, отколкото за заплаха, види се, единият му крак беше нещо повреден, защото го държеше подгънат и стоеше само на другия. Непознатият беше много мършав и приличаше на болен, по хлътналите бузи и очи Ганчо позна, че е от гладните, ама от много гладните, значи не е лошав и опасен. Ганчо не почака непознатият да му изпроси хляб, а бръкна в торбата и извади комата и захлупците със солта и чубрицата. Досрамя ли го, какво, непознатият мълчаливо отказа, но докато Ганчо прибираше назад хляба, той не откъсваше поглед от торбата и на два пъти преглътна и облиза устните си. Тогава Ганчо му каза, че в коптората няма никого, ако иска, да отидат в коптората на скрито, тя е близко и е празна, чорбаджията — обясни му Ганчо — идва тая заран да донесе храна и си отиде, той идва на два дена и си отива и сега в коптората няма никого... Непознатият му направи знак да тръгне към коптората, но остана до дървото и не мръдна от мястото си, докато Ганчо не изчезна сред дърветата... Ганчо знаеше, че той ще дойде, ама първо да се увери с очите си, че Ганчо не го лъже за коптората, и нека си проверява, щом може да търпи на глада и се съмнява в Ганчо, макар че лъжците се познават по очите. И наистина той дойде, но чак след час ли, час и половина ли, дойде в коптората, където Ганчо го чакаше с трапеза, подредена върху сандъчето за дрехите му. Влезе, като се опираше на пушката си, огледа всеки предмет, задържа поглед върху чувалите, които чорбаджията беше докарал, за да ги напълнят с жълъди, и като накуцваше, доближи сандъчето и седна на земята с пушката между крака. Ганчо го покани и каза, че ще му направи и попара, водата вече шушне на огнището, ала непознатият не бързаше да се храни, а все се оглеждаше и послушваше... После сложи пушката

на земята, за да не му пречи, и започна да яде, както яде само много гладен човек: бързо, без да дъвче много-много, сякаш се боеше, че ще го хванат за ръката и кажат „стига ти толкова“; твърдите зальци издуваха гръкляна и повдигаха мъжеца му и Ганчо, като гледаше как трудно преминават, започна да преглъща на сухо, за да му помага... Непознатият омете яденето, Ганчо му сложи още, но скоро той взе да се насища, защото започна да дъвче по-продължително и да се усмихва — демек прощавай, братко, че гълтам като пуйка, но много съм гладен, две не виждам, срам не срам... Какво ще се срамува, Ганчо ако не ги разбира тия работи, кой ще ги разбира, Ганчо ако не е гладувал, кой е гладувал, кой е преглъщал, като гледа другите да ядат, и кой после, като му натрупаха ядене в къщата на чорбаджията, посягаше с двете ръце едновременно и се задави, та трябваше да го тупат по гърба и да му дават вода... В тая работа срам няма... Непознатият въздъхна издълбоко, протегна се и се потупа по корема — беше се нахранил вече, но Ганчо му поднесе паница попара... Тогава чак непознатият попита Ганчо как се казва и Ганчо му описа кой е, що е, като премълча само, дето е прокълнат и дето се напикаваше, когато спеше под пейката на цимента. Непознатият слушаше внимателно и дори тъжно и Ганчо реши, че може да му признае и за напикаването, и за другото, но не сега, а като се опознаят, защото такива работи на всекиго не се признават... Ганчо го подканяше да изсърба попарата, докато не е изстинала, и непознатият гребна с лъжицата, ала когато я поднесе към устата си, ръката му замръзна във въздуха, очите му се изцъклиха от ужас, той полегна и се присегна към пушката си, но както беше полегнал, върху му изневиделица се стовари едно човешко тяло, което изскочи зад гърба на Ганчо, дето бяха струпани чувалите. Нападателят беше повлякъл чували след себе си и един още покриваше гърба и главата му, та Ганчо не можеше да разбере кой е човекът, но при боричкането чувалът падна и Ганчо позна чорбаджията си... Ганчо тракаше със зъби от страх, докато двамата мъже пъскаха на земята и се боричкаха, но скоро чорбаджията надделя, изви ръцете на непознатия, притегли с крак въжетото, което лежеше наблизко до вратата, и започна да опасва с него тялото на непознатия. Ганчо се съвзе и каза на чорбаджията, че това е гладният, това е гладният, ва чичо Раде, дето ми заръча да го повикам и нагостя, остави го ва, той не е лошав, но чорбаджията продължи да опасва тялото на непознатия, който

повърна... Чорбаджията извика на Ганчо да му подаде кърпата, но не се избърса с нея, а взе да я натиква в устата на непознатия. Ганчо хвана ръцете на чорбаджията, защото искаше да му обясни, че тоя човек е гладният, аз го повиках, ва чичо Раде, той сам нямаше да дойде ва, той щеше пак да си отиде, но чорбаджията с един ритник събори Ганчо на земята. Ганчо се изправи веднага и замоли чорбаджията да не връзва непознатия, недей, ва чичо Раде, недей, че ще си помисли, че съм го излъгал ва, но чорбаджията го перна през устата и му разкървави зъбите. А в това време непознатият се гърчеше на земята под тежестта на чорбаджията, хъркаше, защото кърпата го душеше, и Ганчо нема̀ сили да гледа мъките му и да понася погледа му и се спусна връз чорбаджията си, за да го отмести, и развърже непознатия. Чорбаджията псуваше и отблъскваше с ръце и крака Ганчо и не му даваше да приближи. Отчаян от безсилието си, Ганчо изскочи от коптората, сякаш там можеше да камери помощ, и почна да вика с пълен глас: „Олеле, майчице!... Олеле, божке!“ Но чорбаджията изхвъркна след него, закри устата му с шепа, хвана го през кръста и го внесе в коптората... Ганчо се намери на земята до вързания, а чорбаджията взе да го опасва със свободния край на въжето.

„Ти що правиш тъй, ва чичо Раде? Какво ти направихме, че ни връзваш? А?“ — изпъшка Ганчо под тежкото коляно на чорбаджията.

Чорбаджията обаче не го слушаше, а продължи да стяга ръцете и краката му: стягаше с все сила, затискаше безжалостно гърдите му с коляно и не го беше еня, че ще продъни гърдите му, че гладният ще се задуши.

„Ама чичо Раде, аз ще те прокълна ва, недей тъй, че после късно ще е, ва чичо Раде!“ — каза Ганчо.

Но думите му не направиха никакво впечатление на чорбаджията: зачервените му, издраскани до кръв бузи не побледняха след заканата, очите му не премигнаха от страх — той стана и като триеше с ръкав потта от лицето си, се огледа. Погледът му се задържа върху чувалите, в които беше се крил, той се наведе, избра един покъсан и го раздра. Ганчо се сети, че чорбаджията се кани да затъкне и неговите уста, за да не може Ганчо да му се моли за вързания, за да не му надума, че е лъжец, от дърт циганин по-голям, да не му надума, че като му е дал хляб и покрив, пък да не мисли, че може да мами хората и после да ги мъчи и души като джелатин, да не може да му каже, че той като знае да лъже и мами, пък други друго могат, че той като е силен и може да извива ръце, пък други друго могат да му направят, такова да му направят, че после да си оплаква животеца мръсен!

Чорбаджията тръгна към Ганчо с парчето чувал, което мачкаше на топка.

— Тъй значи, а! — извика Ганчо, като бързаше да изпревари чорбаджията си. — Устата ми ще затъкваш, а! Пък тогаз аз те прокълнавам!... Копелетата ти с нишан Господ да ги бележи!... Дето ги видят, отдалеч да ги избикалят, който те срещне, в мутрата да ти плюне... По корем да се влачиш... Очите да ти изтекат! Като червей да се гърчиш... На гроба ти кучета да пикаят!...

Чорбаджията напъха парцала, преди Ганчо да изрече цялото проклятие. Но най-главното беше изречено и Ганчо се остави да му затъкнат устата, защото наум той можеше да нареди още хиляда проклетия и никой не можеше да му затъкне ума, и никакво угризение не можеше да го спре да прокълнава, защото чорбаджията си ги заслужи, хиляда проклетия са му малко даже. Сега сам да си тегли последствията...

АДСКА БОМБА

На Емил Илиев

Една вечер кметският наместник свика в общината неколцина селяни, които смяташе за най-доверени, и им съобщи, че в Дъбравата бил забелязан шумкарин. Изказа се предположение, че след престрелката край село Гологинци той се залъчил от другите, а възможно и да е ранен или болен, защото селянинът, който го видял, каза, че съмнителният едва влачел крака и почивал на всеки две крачки... Кметският предложи незабавно да се изпрати потеря с местни сили и наличното оръжие, но предпазливите селяни възразиха да не се бърза и рискува, защото кой може да знае дали шумкарите не са пуснали този човек нарочно, за да подмамят хората на властта от селото и да ги пречукат в гората. По-разумно е, казаха те, да се извика от полицейския участък или от гарнизона въоръжена сила, после, казаха те, ако провалим работата, нали нас ще ни държат отговорни... Пък и сигурни ли сме, че полицията не следи този човек, че не е нагласила клопка — нали ако се намесим на своя глава, ще вземем да разбъркаме някоя добре скроена акция на полицията или войската? Други пък направо си казаха, че се съмняват в съобщението на селянина, когото всички познаваха като страхлив за сто заека — ако се вярваше на досегашните му донесения за видени и срещани партизани, в горите трябваше да има повече шумкари, отколкото дървета... При такива разногласия, разбира се, не беше възможно да се вземе каквото и да е решение; липсваше най-опитният в тия работи човек, който да отреже: така ще стане, така ще бъде! Този човек беше Ради Карадушев, баджанакът на кметския, най-богатият човек в селото и затова най-слушаният и най-умният. От два дена Ради го нямаше в село, а от къщи не знаеха къде е: в града ли или на свинарника, който държеше в близкия балкан. Но тъкмо когато кметският се канеше да разпусне събранието, вратата се отвори и неочаквано влезе Ради. Той постоя

прав, послуша, сбръчкал чело от досада, защото веднага прецени, че в разсъжденията на селяните има повече страх, отколкото здрав смисъл, и им каза да вървят да поят и хранят добитъка си, след което те бързо наскочаха и се измъкнаха доволни. Ради задържа само младия учител, който също беше извикан от кметския, но през всичкото време мълча, навел глава.

Младият учител настоя да освободят и него, защото в къщи чакал брат му — отбил му се само за една нощ, връщал се в отпуска от казармата и бързал за село. Но Ради го хвана за рамото и почти насила го спря. Той изчака да заглъхнат и последните стъпки в коридора на общината и изгледа и двамата загадъчно.

— Баджанак! — каза той на кметския. — Докато вие тук си чешете езиците имало ли е, нямало ли е шумкарин в Дъбравата, аз го спипах!

— Ти си правиш майтап! — не повярва кметският. — Ами нали те няма от два дена?

— Няма ме за вас. Да хукна да разправам, че съм тръгнал да ловя шумкарин ли? Два дена го дебна на свинарника и го спипах накрая.

— Не мога да повярвам, баджанак! Ти си правиш майтап.

— Като ти го домъкна утре заран, ще видиш правя ли си майтап.

— Ама жив ли е? — попита някак посърнал младият учител.

— Жив ами! За какво ми е умрял? Умрелият ще ми каже ли кой от селото хрантути шумкари? Сега тоя ще ми отговори кои нашенци са забъркани в кашата, мислиш, моят нос нищо не подушва?

— Ти си правиш майтап! — продължи да повтаря кметският, изумен от неочакваното съобщение.

— Сега не е време за дълги приказки — каза Ради. — Трябва да се действа. Аз мисля тъй: ти, баджанак, намираш един кон и даскала заминава в участъка да предупреди. За три, три и половина часа е там. Но да изпатят само двама полицаи, толкова стигат. Да не се юрне насам някоя тайфа? Пък през туй време аз ще хапна набързо в къщи и през пряката пътечка — обратно на свинарника. Оня съм го оставил на Ганчо.

— Ти си правиш майтап! Как ще го оставиш на Ганчо, бе? На кой Ганчо? На твоето свинарче ли?

— Не се тревожи, баджанак — подхили се Ради. — Аз и двамата така съм ги вързал, така съм ги оплел с въжа, че и Господ не може ги

развърза.

— Ама да не би и Ганчо? — не разбра кметският. — А? И той ли е замесен?

— Не е, не е — разсея догадките му Ради. — Ганчо само ми го подмами на гюмето... Пратих го в гората, казвам му: Ганчо, моето момче, ако видиш някой изпаднал човек и той ти поиска нещо за ядене, доведи го да се нахрани в коптората на свинарника, аз си заминавам на село... Уж на село, пък — в чувалите! Лежа и не мърдам, мравките ми издълбаха месата: не смея нито да шавна, нито да се окашлям. Оня абдал поскита из гората и ми го докара накрая... Като се наяде шумкаринът, като му се придрема — хайде, Раде, сега да те видим какво можеш: един юмрук по главата, въжата около тялото, кърпата в устата — и толкоз му трябваше, хайде. Тъй стават те, тия работи, баджанак. Ама е жив, дойде на себе си, знам аз колко да си отпусна юмука. Щях да пратя Ганчо да ви извести, пък аз да вардя, но тоя абдал така се преплаши, че нямаше да намери селото. Какво да правя — хайде и него пових с въжата, затъкнах му и на него устата и тъй ги оставих двамцата един до друг да се блещят. Сега слушайте и двамата: баджанак, даскале — езикът зад зъбите! Никой нищо не бива да узнае до сутринта! Даскале — обърна се Ради към младия учител, — ти на коня, пък аз през поляната. Сутринта ви чакам на мястото.

Кметският посъветва баджанак си да не тръгва нощем сам за свинарника — гора е, не се знае какво ще срещне по пътя си, но Ради остана непреклонен: той се боеше да не би полицаите, ако го преварят, да му отнемат петдесетте хиляди лева, които властта даваше за заловен или убит партизанин. Навечеря се, провери дали младият учител е потеглил за полицейския участък и по тъмно тръгна свинарника.

За голяма изненада, когато на сутринта полицаите пристигнаха в свинарника, за да заберат заловения партизанин, Ради все още не беше пристигнал. Освободиха свинарчето. То каза, че чорбаджията изобщо не се е връщал, и побягна като отвързано зверче в гората. Полицаите се посъвещаваха и накрая решиха единият да остане при арестанта, а другият да се върне по пряката пътека за село и да провери какво се е случило с Ради. В гората не го намери — на пътеката дори нямаше скорошни следи от човешки стъпки, но когато излезе на мерата над селото, чу някой да стене. Мина на пръсти още няколко крачки и какво да види. Ради лежи по гръб до един храст и плаче.

Ради усети човешки стъпки и изрева:

— Помо-ощ! Има ли тук някой? Помо-ощ!

— Раде, по-кратко бе, не викай, чувам те! — озърна се полицаят към гората. — Тук Саздов, от участъка. Какво ти е, що лежиш възнак? Да не си пиян?

— Саздов, братко! — извика Ради. — Не съм пиян... Съм зареден с адска бомба... Помогни, от теб зависи.

Полицаят се закова на място.

— Какво приказваш ти, бе? — стресна се той. — Отде си взел такава бомба?

— Адска! Ела по-наблизо да ти обясня, силици не ми останаха, Саздов, да чакам спасение, ела.

— И оттук се чуваш добре. Е, и какво казваш?

— Бомба... Снощи, като се връщах за свинарника — започна да обяснява Ради, — изневиделица из тъмното... двама души скочиха отгоре ми... Нещо пребрадени, нещо маскирани, да не се познават... Двама... Яки... Гътнаха ме... Вързаха ме... Заредиха ме с адска бомба... Заради шумкарина... каза единият... Ха съм мръднел, ха съм експлодирал... И да не съм мръднел, пак щял съм да гръмна след двацет и четири часа... Чува ли ме, Саздов?

— Продължавай, продължавай... Ама тя, адската бомба, има часовников механизъм — сети се полицаят.

— Има! — потвърди Ради. — Цъка като будилник. Колко стана часът?

— Осем и половина.

— Ама тази вечер или утре заранта?

— А, ама ти нещо май... Не виждаш ли, че свети слънце?

— Нищо не виждам — изпъшка Ради. — Осем и половина ли? Ама какво правиш още, бе Саздов? Помощ чакам бе, помощ!

— Без паника! — каза полицаят. — Помощ ще ти се даде.

— Ама кога? Като гръмна ли!

— Дай най-напред да се ориентирам в положението. Вързан ли си?

— Оо-ох! — изпъшка Ради. — Докато се ориентираш, аз ще се възнеса. Вързан съм... И двете ръце, и двата крака... С канапи. Ако мръдна — да взривя адската. И да не мръдна, пак същото. Те ми казаха.

— Какво още ти казаха? — попита полицаят.

— Забравих. Каза ми единият, че е написано на бележката, тя е забодена на пазвата ми.

— Прочети какво пише!

— Не мога да си надигна главата, защото съм вързан и през шията. Ела да прочетеш!

— Абе аз съм ходил на училище само до трето отделение, и то като бях съвсем малък — смотолеви полицаят.

— Разтичай се бе, Саздов! — ревна в отчаяние Ради. — Доведете грамотни хора, може тъкмо в бележката да е казано как да ме спасите... Олелеее! Зачести да цъка машинката.

Полицаят бързо се изтегли назад.

— Слушай! — рече той. — Решавам така: ще прескоча в село да видя какво ще правим. Трябва да се извика от околийското или от гарнизона някой спец да те разминира, тая работа не е за всекиго. Засега дръж на това положение!

Полицаят не дочака отговора на Ради и запраши към село, като се заслушваше дали няма да чуе взрив или над главата му да изпищи куршум. Случаят с Ради му подсказваше, че тука е пълно с партизани и опасни хора, които не си поплюват... След час-два той се върна на поляната заедно с кметския, младия учител и неколцина селяни. Щом още отдалеч чу гласа на кметския, Ради се развика:

— Баджанак! Дойдохте ли бе?

— Дойдохме, баджанак — отвърна му от доста голямо разстояние кметският, защото полицаят ги спря, за да не би да взривят по невнимание бомбата — той още по пътя им обясни как се зареждат тия бомби и ги предупреди, че тревата наоколо сигурно е оплетена с жици, свързани с механизма. — Тука сме — продължи кметският, — ама ще стоим надалеч, за да не те взривим. Докато сме надалеч, можеш да бъдеш спокоен, нищо няма да ти се случи.

— Затуй ли дойдохте, за да стоите надалеч? Да гледате само как ще изгърмя ли? — изпъшка отчаян Ради.

— Не, няма да гледаме, баджанак — успокои го кметският. — Ние сме много хора, бъди спокоен, горе главата.

— Не мърдай главата! — предупреди полицаят. — Не опъвай канапите!

— Много ли ще има да чакам още? Кога ще дойде оня човек? Колко стана часът?

— До взрива има бол-бол време да дойде и да си отиде — осведоми го полицаят. — Цъка ли онова нещо още?

— Все цъка. Оглушах от него.

— Нека си цъка спокойно — посъветва полицаят и обясни на другите: — Още като ми рече, че нещо му цъка, разбрах, че е адска бомба. Пък ако е болшевишка — значи е голяма. Те ги изпрацат чак от Русия, за да хвърлят влакове с тях. Една само прави на трески цяла композиция. А на човек — и дирята му не можеш откри. Превръща се на въздух.

— На моабет ли се събрахте, бе баджанак? — изстена Ради, като се убеди, че нищо не се прави за спасението му. — Не се търпи повече.

— Спокойствие, баджанак! Знам, че не ти е лесно, но гледай да заспиш, така времето минава по-неусетно.

— Ела ти на моето място да заспиш!

— Не бива да мърдам, баджанак, тревата е оплетена с жици, в твой интерес е да не шаваме много-много.

— Бележката още ли си е на мястото? — осведоми се полицаят.

— Причерня ми на очите, не я виждам, но шумоли.

— Нека си седи така!

— Господин полицай! — намеси се младият учител. — Може би трябва да се прочете? Наистина...

— Ако е за четене, даскале, мисля, че между нас неграмотни няма — прекъсна го важно полицаят. — Ще изчакаме спеца. Ако взривим бомбата, знаеш ли, че тук няма да остане цял човек, за да докладва какво е било и как е станало.

След предупреждението на полицая и дума не можеше да става да се предприеме нещо — трябваше да се чака. И те чакаха, докато най-послед специалистът пристигна на кон, отпъди публиката още по-назад и се зае да разпитва каталясалия Ради.

— Пострадавшият! Отговаряй на въпросите ми точно. Една грешка и отиваш по дяволите. И не само ти. Къде е заложена бомбата?

— Под дрехата.

— На кое точно място?

— На коремното място.

— Чувствуваш ли тежестта ѝ? На колко килограма я преценяваш?

— Десет ли ще е, двайсет ли, но много ми тежи. Чак ме задушава.

— Не можеш ли по-точно да определиш килограмите.

— Нямам кантар на корема си... Тежи като камък, ама от големите.

— Извънредно крупен калибър, супер — каза специалистът. — Освен канапите, нещо друго да забелязваш?

— Имам тежест на шията. И под мишниците. Нещо ме прихваща през гърдите като каиш и сякаш едни шипове са забодени в месата ми.

— Съвсем непозната система — констатира специалистът. — Ще трябва да се извика човек от Шуменския гарнизон. Аз съм оръжейник, през редовната си служба съм пипал механизми, но с такива не съм имал работа. Пратете човек в Шумен. Мен ме хванаха на пътя, аз съм в запас от петнайсет години.

Ради не чуваше разговора, но бездействието го разтревожи още повече.

— Започвате ли? — попита той.

— Ще се наложи да почакаш — отвърна запасният оръжейник.

— А не е ли възможно туй нещо да се изтощи като акумулатор на радио? — попита Ради. — Защото вече май не цъка... Не може ли така някак си да е изветряло?

— Това е адска машина, а не стъргана ряпа, че да изветрее. Хората намират снаряди и куршуми чак от турското робство, дето петстотин години са лежали в земята, и като ги чукнеш по капзата, гърмят, та пушек се дига, ти...

От обясненията на запасния оръжейник Ради направо полудя и почна да бръцолевя глупости: викаше баджанака си да му изтриел потта от лицето, защото ослепял от потта, искаше вода или да му направят сянка, но щом му се стореше, че някой пристъпва, почваше да крещи никой да не приближава, за да не взриви случайно адската бомба. Баджанакът му, безпомощен като другите, не намираще с друго да го утеши, освен със съвети да заспял, за да не се измъчвал. Благодарността на Ради за тия съвети бяха само дърти попръжни и обиди. И едва когато оръжейникът предупреди, че бомбата може да се взриви и от сътресението на въздуха, Ради млъкна, а и хората, дошли уж на помощ, преминаваха на шепот или направо мълчаха. Оръжейникът и полицаят се посъветваха и казаха на кметския, че не остава нищо друго, освен да се доведе човек от гарнизона в Шумен; но това беше невъзможно. Времето до взрива нямаше да стигне за отиване до Шумен и връщане.

Пак се намеси младият учител:

— Докато си губим времето в безплодни разговори — каза той, — ще изтървем всяка възможност да спасим човека. Нямам вече сили да гледам как се мъчи. Трябва на всяка цена да се прочете бележката.

Без да чака съгласието на полицаия, младият учител тръгна смело към Ради; останалите се спуснаха кой към дърво, кой към камък или яма — само за част от секундата поляната се опразни. От прикритията си те не виждаха нищо, но тревожно налягаха слух: всички очакваха да се разнесе страшен взрив и изровената земя от поляната да ги погребее живи.

Но вместо от взрив въздухът се разтrese от виковете на Ради:

— Пуснете го веднага! На моя отговорност! Аз съм насреща с имота и авторитета си! Не се бавете нито минутка. Баджа-а-анак!

— Не прави сътресение, бе баджанак! — замоли му се кметският, скрит в една яма. — Тук сме, ще те оправим. Гледай да заспиш, моля ти се!

Когато се чуха наблизко стъпките на младия учител, залегналите не повярваха на очите си, че се връща цял. Но от благополучното завръщане на младия учител повече ги изненада съдържанието на бележката, която той донесе.

— Слушайте и да решим какво да правим — каза той. — Чета:

„Първо — адската бомба ще избухне точно двацет и четири часа след поставянето ѝ на обекта. Второ — животът на предателя може да се изкупи само със свободата на заловения партизанин. Трето — в случай, че задържаният бъде освободен, предателят ще бъде разминиран. Условие: околността да бъде очистена от полиция, съгледвачи и любопитни. Държим под око всяко дърво и всяка трапчинка. Смърт на фашизма, свобода на народа!“

Изненадата беше толкова голяма, че дълго никой не пророни дума. Само гласът на Ради цепеше въздуха:

— Баджанак! Саздов! Пуснете момчето моментално! То не е лошо момче, макар че е висшист... Подлъгано е, то ми призна...

Пуснете го на моя отговорност... Аз съм го заловил, аз имам право да се разпореждам с него...

Възможността за спасителен изход, за който се говореше в бележката, окопити присъстващите. Кметският наместник каза, че условията веднага трябва да се изпълнят; заради някакъв си кльощав шумкарин, на туй от горе и жалък висшист, който не се знае дали е истински шумкарин, нехристиянско е да се жертвува един човешки живот и да се оставят сираци три деца. Ради има заслуги пред държавата и неговият живот трябва да се цени... Той е раняван през войната на Завоя на Черна, дава хляб и препитание на толкова сиромаси, селото има полза от него, защото като на богат човек думата му се чува чак в София, и т.н. Полицаят обаче отказа да се съгласи: заловеният в никакъв случай не бивало да бъде освободен доброволно, защото полицията щяла да се изложи, а тя не е за това, за да се излага. Не го разколеба и заключението, че това е равносилно на смъртта на Ради — големия патриот. Срещу неговия живот, изтъкна той, и ние ще вземем един живот и държавата няма да е в загуба. После, каза той, ако се съглася аз, колегата няма да се съгласи — кой ще му запуши устата после? Ако е за запушване на уста, отвърна кметският, баджанакът ще му запуши устата с една шепа пари. Колко? — заинтересува се полицаят.

— Баджанак! — провикна се незабавно кметският. — Колко ще дадеш, за да затъкнем устата на полицая?

— Петдесет хиляди!

— Ама тя не е една.

— И на другата толкоз.

— Ами тоз човек, дето го разкарвахме? — застъпи се полицаят за запасния оръжейник.

— Ах, оставете ме мен за накрая, аз съм лесен — каза скромно оръжейникът.

— Баджанак! — повика пак кметският. — И трета има.

— И на нея колкото на другите. Скубете ме, като съм ви паднал натясно, скубете, нищо да не остане от мен. И на заловения, ако иска, ще му дам, само по-скоро... Аз съм сега тъкмо за скубане...

Неочакваното възнаграждение не заглуши обаче напълно гласа на полицейската съвест.

— Длъжни сме — каза той разсъдливо, — от една страна, да спасим живота на тоя хубав човек. От друга пък, дали не мамим държавата?

— Вижте какво — зае се да обясни младият учител. — За една партизанска глава държавата се бръква с петдесет хиляди лева. Вие получавате наведнъж сто и петдесет. Колкото за цели три. Но вие не ги вземате от нея, а от Ради. Губи ли държавата поне един лев?

— Така — да! — съгласи се полицаят. — Но да мамим държавата, не съм съгласен. Така — да!

Оттук нататък събитията, тласкани от енергичните действия на полицая, се развиха със светкавична бързина: преди да се пръснат от поляната, всички дадоха клетвена дума да запазят случилото се в пълна тайна. Реши се на началството от участъка да се докладва, че бил заловен не партизанин, а обикновен нарушител, който влязъл в гората да насече контрабандно дърва. Полицаят, съпроводен от младия учител, замина за свинарника, за да освободят заловения. Другият полицай веднага се съгласи. Засечка обаче се получи там, където най-малко се очакваше: партизанинът отказа да си отиде в гората. „Аз — заяви той на слисаните полицаи — държа да бъда застрелян открито, а не в гърба. Имам мъжество да погледна смъртта в лицето...“ Уверенията на полицаите, че го пускат на свобода, останаха напразни. Наложих се да пратят в коптората младия учител да увещава партизанина, него всъщност за това го и доведоха, знаеха, че партизанинът по-ще вярва на цивилен. Ако полицаите не се бяха отдалечили и бяха видели погледите и думите, които си размениха партизанинът и младият учител, щяха да онемеят от изненада.

— Не се опитвай да разбереш всичко! — пришепна младият учител на изумения партизанин. — Време за подробни разговори няма, най-важното е, че си спасен. Веднага излизаш и тръгваш. До утре заранта никой няма да те преследва.

— Не ми е ясно твоето участие! — каза партизанинът.

— После ще си изясниш... И ще поменуваш братока, негова е идеята... Излизай, да не правим впечатление. Посока — пладницата, там ще чакаш. Господин полицай! — извика младият учител. — Оръжието му?

— Да се измита с него! — нареди Саздов.

— Има си хас да го пуснем и с оръжие — възрази другият полицай.

— Нали дърварин сме хванали, бе амсалак! — сопна му се Саздов.

След няколко минути, когато партизанинът се скри между дърветата, тримата му изпращачи въздъгнаха с облекчение, погледнаха се в очите, потриха доволни ръце и се спуснаха към село. Операцията още не беше завършена. Но най-трудната ѝ част отиде вече в миналото.

В това време на поляната се намираше само кметският, за да раздумва и успокоява Ради. Въпреки настойчивите съвети на кметския, баджанак му не можа да заспи, а когато взе да се свечерява и приближава съдбоносният миг, отново го обзе отчаяние; разплака се, започна да моли кметския да не го оставя сам в тъмното, но кметският устоя мъжествено на увещанията и при светлината на първите лампи в селото остави баджанак си насаме с неизвестната му съдба... В общината завари останалите. Полицаяте бяха вече взели мерки никой да не се показва от къщи навън; в тяхна помощ придадоха няколко групи нощен караул, за да се следи за движението на хората.

Към осем и половина — девет вечерта напрежението у посветените в тайната нарасна до последен предел. Часовниците се нагорещиха, защото се държаха само в ръка. Когато стрелките стигнаха фаталната черта, всички затаиха дъх. Но взрив не се чу. Слава богу, въздъгнаха чакащите, Ради е спасен, имал щастие да живее втори живот. Но радостта се оказа преждевременна, защото Ради не се завърна. Чакаха го час, чакаха го два, излязоха на края на селото, послушваха се, вираха се, но нищо не се чуваше, нито виждаше. Към тревогата за съдбата на Ради се прибави засилващото се подозрение за страшна измама. Особено измамани се почувствуваха полицаите — те нито си изпълниха дълга, нито пък щяха да получат обещаните пари.

И когато новият ден разпръсна с лъчите на изгряващото слънце и последната надежда, полицаят, който пръв се съгласи да се освободи партизанинът, рече, стискайки зъби:

— Видяхте ли сега защо казвах, че шумкарите трябва да се избиват и на парчета да се режат?

— Абе кога си рекъл това, аз не съм чул — поклати глава вторият полицай, — ама не виждам какво ще се оправдаваш пред началството, дете пусна шумкарина.

Погледите, които си размениха двамата полицаи, предвещаваха страшна свада. Навреме се намеси младият учител, който цяла нощ неотлъчно се намираше при тях.

— Да не бързаме с изводите — каза той спокойно. — Да идем на оглед на самото място, там ще намерим правилния отговор.

Двамата полицаи, кметският и младият учител бяха посрещнати от лобната поляна с мъртва тишина. Пръв младият учител забеляза, че Ради лежи на същото място. Полицайте, обърнати към гората със заредени автомати, направиха знак на младия учител да установи какво е положението. Те напрягаха слух, но не чуваха нищо друго, освен леките предпазливи стъпки на учителя. Кметът, седнал на земята, бършеше сълзите си — той чакаше тъжната новина, че с баджанак му е свършено. Не е взривен, но навярно е заклан като гергьовско агне.

— Бай Раде — разнесе се в тишината гласът на младия учител, — жив ли си?

— Не съм! — отвърна едва-едва зареденият с бомбата.

— Как тъй не си, когато говориш?

— Аз мога да си говоря и пак да съм умрял.

— Идва ли нощес някой да те разминирва?

— А?

— Какво стана с адската бомба? Още ли е на старото място?

— Не я усещам вече... Нищо вече не усещам... Аз съм един безчувствен труп.

— Ами туй нещо, дето се показва под палтото ти, какво е?

Двамата полицаи и кметският веднага залегнаха и покриха главите си с шепи.

А в това време младият учител се наведе и измъкна изпод дрехата на Ради една най-обикновена, червена, добре изпечена и тежка... тухла. Докато полицайте и кметският се притискаха о земята и закриваха с шепи главите си, а Ради лежеше със затворени очи и дишаше тежко с напуканата си от жажда уста, младият учител гледаше ласкаво тухлата и се усмихваше под мустак.

Ако в тоя момент го наблюдаваха отстрани нечии очи и тия очи имаха способността да разчитат човешките усмивки, те щяха да прочетат думите, които се бяха изписали на устните на младия учител.

— Каква славна работа свърши, чудесна тухличке!

СЪНИЩА

Натоварихме нашата конска каруца, изтеглихме я до портата и тате се качи на биволската кола на дядо Пеньо. Аз му подавах метрови дърва от камарата, а той ги редеше и все поглеждаше към вратата за дядо Пеньо, който изтича до къщи за забравеното разрешително: бързахме да хванем пътя за града, преди да е напекло, че удареше ли ярата, не можехме измъкна биволиците от гъоловете. Колкото припрян бе дядо Пеньо (от бързане все влачеше развързани вървите на цървулите си), толкова мудни бяха неговите биволици. Само видът на тиня ги заставяше да ускоряват крачки. Лятно време, кажи-речи, не излизаха от гъолицата и дядо Пеньо, щом намереше свободна минутка да седне с хора, почваше да лющи от дрехите и лицето си засъхнала кал.

Бяхме преполовили колата, когато пътната врата се отвори с трясък. Дядо Пеньо прекрачи прага и понечи да каже нещо, но се завъртя на място като пумпал, плъсна се, полази по ръце и смешно опъна назад единия си крак: пак връвта на цървула му. Бе се закачила за вратата.

— Тичай го развържи — смигна тате.

Дорде му се притека на помощ, старецът се оправи и със свлечена на едното рамо полушубка забърза към тате.

— Абе, сине — викна той издалеч, — ти разбра ли сега каква стана тя?

— Падна и после стана — усмихна се тате.

Дядо Пеньо спря до колата и се хвана с две ръце в шишовите на ритлата.

— Абе таз ноц немецът ударил руснака! — каза той и отстъпи крачка назад.

— Кой руснак? — попита тате.

— Кой руснак! Абе руснака бе!

— Не те разбирам — тръсна глава тате.

— Как не разбираш бе?... Минавам край Кунчови. Куция... Той, тоя дембелин, се провесил на прозореца и курдисал радиото до себе си. Като засвирила една свирня, една музика — абе ти не я ли чуваш? — извърна се старецът и се послуша. Тате също се извърна. — Селото люлее, не чуваш ли? Викам му: спри, затъкни го бе, разбрахме всички, че имаш радио... Зер теб ти е лесно: когато ти дойде кефът, ще се завалиш на кревата, ама на тоя, работния народ, като му развалиш сладкия сън, цял ден после ще му е криво и ще те попържа на майка. Дърто, кай оня, нека слушат, таквиз работи, кай, всеки ден не стават, немецът, кай, бастисал руснака... Чуваш ли, кай, какви маршове свирят...

— Ти си правиш майтап — каза тате.

— Гледай го ти сега него! — възмути се старецът. — Абе вярвай ми — с ушите си чух... Радиото го каза — с ушите си чух!

— Ами то туй значи война! — стресна се тате, изгледа стареца, после понечи да пренарежда дървата, но се изправи и пак каза: — Амчи то туй значи война, бе бай Пеньо!

— Амчи война ами, нали и аз туй думам... с ушите си го чух — заговори вече разтревожено дядо Пеньо, сякаш досега се бе съмнявал в ясения смисъл на новината. — Ако ми го бе казал оня хайванин, кой щеше да му повярва, но аз с ушите си го чух от радиото...

Тате скочи от колата и се засуети около хомота. Старецът се въртеше покрай него и го гледаше изплашено, сякаш се бе провинил и чакаше или да го опростят, или да го накажат. Най-после тате се спря, изправи глава и впери очи в мене.

— Ти какво чакаш? Бягай да провериш истина ли е. Бягай. Още ли си тука!...

Когато се върнах и потвърдих, че радиото говори за война, тате смръщи чело.

— Бе тя, като ще почва, да почва, че и по-скоро да свършва — каза той.

— Как? — не разбра старецът.

— Ами тъй. Щом швабите си търсят белята, нека... Като ги разпердушният братушките, и тука ще има да става една... Нашите, мислиш, тъй ще си останат, когато опухат Германия?

— Нали и аз туй ти думам — просия дядо Пеньо, сякаш тъкмо в това бе убеждавал тате. — Те на нашите управници пъпът им къде е

хвърлен? Да ги видя къде ще се дянат, тяхната ма... Хайде да не казвам, че има деца...

Тате стоеше с ръце на кръста, замислен и мрачен.

— Абе, сине — потърси старецът погледа му. — Тез германци акъл имат ли, че се зачекват с руснака? Минава ли им тях през ум какво им се пише, като се разлюти тя, таз голямата северна мечка?

— Ако не знаят, ще научат — закани се с глава тате.

— Ами те знаят ли, че с руснака шега не бива? — запали се старецът. — Че който се е закачил с руснака, после бял свят не е видял?

— Като не знаят, ще научат — повтори тате и това още повече разпали стареца.

— Ами те знаят ли?... — запъна се той и завъртя многозначително глава. — А? Ами сега, като се развърти тя, казашката конница? А?

— Не само конницата — каза тате.

— Не само конницата ли? — запъна се дядо Пеньо. — Хич не те слушам аз. Теб газила ли те е казашката конница? А-а-а, не те е. Пък мен ме е газила в Добруджа. Мен питай. Ей, сине! — хвана старецът ръката на тате и погледна да провери дали и аз слушам. — Туй, казашките коне!... Таквоз чудо не съм виждал. Абе тоз, който го е нарекъл кон, хабер е нямал от света. То не е кон като кон, брате! Гледай твойта плевня — таквиз са казашките коне.

— Като нищо — съгласи се тате.

— Сине! — каза дядо Пеньо в захлас. — И ти коне гледаш, ама пред казашките коне твоите са...

Той не се доизказа, защото се сети навреме, че конете са най-голямата слабост на тате. Към тях тате се отнасяше като към хора и разговаряше с тях като с хора, и не даваше да се изрече за животните лоша дума. Нямахше по-голяма гордост за него от тая да каже някой: „За другите села — не знам, но в нашето като твоите до ден-днешен не е имало“.

Тате изви глава към конете, които хрупкаха и пръхтяха в торбите с овес.

— Ти на това коне ли му викаш? — каза той, но веднага сви устни: трудно му бе да изрече тия думи. А дядо Пеньо това сякаш чакаше; той, който не само се е пазил да не засегне тате с неуместна

бележка за нашите коне, но и най-много ги е хвалил, доближи добичетата и презрително заметна крак към тях; развързаната връв на цървула му подплесна единия кон по корема, животното подскочи, старецът се стресна и отстрани, но ухилен каза:

— Туй ако е коне!... Пред казашките коне твоите са мравки! Конне! На туй аз му викам мравки.

— Мравки са, бай Пеньо — отпусна се малко лицето на тате.

— Кранти! На туй аз кранта му викам! — въртеше глава старецът и хвърляше презрителни погледи към конете.

— Кранти — повтаряше тате след него.

Дядо Пеньо се разсмя, тате и той се усмихна: поглеждаха се и дядо Пеньо се закиска, докато се задъха и закашля:

— Конне... Ний, абдалите — говореше той на пресекулки, — нали с такива коне се изтъпанихме през... Европейската срещу казаците в Добруджа... а те, като ни видяха... се разсмяха и почнаха да ни прескачат... като котета...

— Ти, дядо Пеньо, разправяше, че уж вие сте прескачали румънците, пък сега... — спомних си пейката пред кръчмата, където вечер често се разказваше за подвизите на българската конница, в която бе служил и дядо Пеньо.

— Я мълчи ти там, бе кудук! — разсърди се той. — Много разбираш ти!...

Той бутна тате и те се преместиха по-далеч от мене. С предишната запаленост дядо Пеньо продължи:

— Ама те и ливадите им на казаците не били като нашите. Там имали едни ливади — да се загубиш в тревата им. Нашето ливади ли е, а? Да пуснеш казашки кон в нашите ливади — че той няма къде да се завърти!

— Нямаме ливади за казашките коне ние — потвърди тате.

— И ний за ливади сме седнали да приказваме — ухили се в шепа старецът. — Ливади! Ма-ани!...

Те седяха дълго време върху един пън посред двора и продължаваха да говорят, като че ли нищо не бе се случило, да се подиграват на конете, а дядо Пеньо да разказва познати, много пъти повтаряни истории за войната и тате го слушаше, сякаш ги чуваше за първи път. Като ги гледах развеселени, полъгах се да помисля, че тая война няма да прилича на ония, които толкова натъжаваха баба...

Но заваляха новините за сраженията, за германските настъпления и на лицето на тате не се яви усмивка повече. Той ходеше мрачен и умислен по цели дни, ядосваше се лесно и му бе крив светът.

Късно след работа, зарязали шетнята, татевите приятели се събираха у дома, разменяха си мрачно научените де от вестник, де от радио новини и дълбоко въздишаха. Единствен дядо Пеньо не падаше духом.

— Какво сте се опуйчили, бе хей? — побутваше ги той. — Вий чакате да съборят руснака, пък аз си представлявам как той ще дойде с един параход във Варна, ще натовари мераклиите и ще ги закара в Русия да видим как е подреден там животът. Знаеш ли какви параходи имат? Като бяха на земеделския събор във Варна по-лани, бе дошъл един, ама спрял насред морето. „Защо, викам на един гражданин, не го теглят до брега?“ А той отговаря: „Ти, кай, дядка, акъл имаш ли бе? Ами че ако го теглят до брега, нали ще изплиска морето и ще залей града, да ни издави“. Ей таквиз параходи имат!

— Детешки акъл — поклащаше глава някой. — Ти чакай да видим как ще устискат, пък параходът е послешна работа.

— Кажи ми сега не е ли прост? — ставаше старецът и питаше поред всички. — Ами като не разбираш нищо, чакай поне да ти обясня една работа. Ти руснака за глупав ли го смяташ, бе хей? Не се ли усещаш, че той сега си отстъпва, отстъпва, намича швабите в непозната земя и ги дебне да се залутат, че тогава да каже: „Ха давай наперьод!“. Папер няма да остане тогаз от немците. Знаем ги аз братушките как пипат...

— То туй е криеница, нали? Намичат... Докога ще ги намичат, бе бай Пеньо, дорде им вземат Москвата ли?

— Ами като си прост! А бе, аланкоолу — палеше се още повече дядо Пеньо, — ти не си ли чувал, че Русия е най-голямата държава по мегдан! А? Че тя да не ти е нашата малка Българийка, дето пеша за два деня ще я прекосиш? Туй е Русия бе, тя край няма. Мен градинари са ми разправяли: можеш да вървиш с месеци и да не ѝ стигнеш края. Превзема ли се такваз държава, бе?

— Гледай го ти какви бабини деветини приказва! Хората сега с европлани и танкове се движат, той ми разправя, че пеша щял да прекоси България...

Спореха с него, но гледаха да не го докачат и пресекат; разсъжденията му за казашката конница извикваха неизменно усмивка, но ги слушаха. И го чакаха с нетърпение всяка вечер, макар да знаеха,

че за друго едва ли ще им приказва. Когато закъснееше или не се явеше, ставаха по-мрачни и ги мъчеха лоши предчувствия.

В очакване на радостните новини, които можеха да дойдат всеки ден, тате събра пари и купи радио. Още по мръкнало той и приятелите му купчиха глави до апарата, но София не слушаха: отначало слушаха, но щом се заговореше за германските победи, тате врътваше копчето, шареше по скалата и чуеше ли позната дума или име на известен съветски град, река, местност, шиткаше строго:

— Мълчете, да чуем какво говорят!

— Отбираш ли им? — шепнеха с надежда, макар да знаеха, че тате не разбира никакъв чужд език.

— Улавям по някоя дума — отвърщаше също шепнешком той.

— Е?

— Говорят там нещо, но да видим какво ще излезе — казваше неопределено той. И когато отдръпнеше глава от апарата, всички се взираха в устата му.

— Казаха ли за оня град, дето Куция разправя, че германците го превзели?

— Не чух такова нещо — отвърщаше тате.

— А бе, оня ги уйдурдисва — оживяваха се присъстващите, но от това не им ставаше по-леко.

Дядо Пеньо, който се наместваше най-близо до радиото, навираше като тате глава в апарата и като тате шиткаше на и без това умълчаните слушатели.

— Ти пък какво разбираш? — ще го задене някой, когато дядо Пеньо се заслушваше в чужд говор.

— Мълчи бе! — сопваше се той. — Не чуваш ли, че говорят по влашки?

За него всички езици, освен българския бяха влашки.

— Е, и какво, като говорят? Ти да не би да отбираш от влашки?

— Кой не отбира, аз ли? Ехе-ее! Тетьо колко япии е дигнал във Влашко едно време, ти толкоз косъма на главата си нямаш.

— Той може да е дигнал, ама то не е все едно да отбираш от влашки.

— Не е все едно ли? Мука кана, домнуле! Разбра ли? Той колко си е играл да ме учи!

— Му̀ка кана и от циганите може да си го научил... Я разправи сега, като разбираш, какво редят там в сандъчето?

— Какво ли? — мръщи вежди дядо Пеньо. — Не зная как да го скроя по нашенски, ама ще каже като например... Ела ми, ела ми, вика руснакът на немца, че да те питам аз теб къде си тръгнал изоглавен.

Смееха му се, но го слушаха и не се разотиваха, докато той не се сетеше да рече:

— Ха да си вървим, че тез хора от нас нито могат да ядат, нито да си легнат навреме.

Веднъж хванахме случайно някаква станция, която говореше на български, но се чува само последните думи на предаването: „Съветският колос е съборен. Съветската държава не съществува вече“.

Дядо Пеньо рипна, заопипва радиото, за да го загаси, и извика възмутен:

— Това радио какво е, бе?

— „Телефункен“ — каза мрачно тате.

— Друго, друго те питам. Чия направа е?

— Немска — отвърна тате.

— Туй исках само да зная, повече не ми трябва — каза той многозначително. И се запъти към вратата и от там добави: — Да идеш сега да си вземеш парите от тоя, дето те е изиграл. Ами какво чакате да ви каже тоз немски сандък, бе? А? Амчи, разбира се, ще ви приказва това, което му уйдисва... Като сте абдали, слушайте. Аз веке ухо не му давам!...

Дядо Пеньо не дойде повече да слуша радио. Но причакваше вечер тате или приятелите му край дома и без да пита за новини, повтаряше в нови варианти своя план за разгромяване на немците с помощта на казашката конница. Немците нахълтваха все по-дълбоко и се хвалеха, че виждали Москва с бинокли, когато веднаж дядо Пеньо каза на тате:

— Аз взех да се ослушвам дали няма да изгромоли казашката конница. Време ѝ е веке.

— Блазе ти на душата, бай Пеньо — отвърна тате след дълго мълчание.

И тате се отказа да слуша радио. Но като бе в къщи, все се изкушаваше да го пусне с надежда да чуе някоя важна новина, но

колкото пъти е проверявал, все е оставал излъган, та накрая го заряза съвсем и търсеше да се заглавика с работа вън от село. Ни в туй, ни в онуй време се дигаше на нивата и се връщаше късно, избягвайки срещите и мъчителните разговори за положението на фронта, което все се влошаваше.

Една вечер на връщане от нивата чухме пред кръчмата гласа на дядо Кунчо; той седеше сред старци като него на пейката под прозореца на кръчмата, от който жълтееше слабата светлина на газената лампа, бе опънал дървения си крак и местеше разтворен вестник, търсейки по-видело. Когато се изравнихме с тях, дядо Кунчо забеляза тате и повиши глас:

— Сега да ги видя аз болшевиците къде ще се дянат, като им спипали най-първия генерал. Топличък, топличък, по долни дрехи! Воро-ши-лов! Въ-ръ-ши-лов... Ох, какво вършеене е паднало! Абе, пустите му германци, абе как пък им плениха най-първия генерал! Вижте, ей го де е написано! — И той показваше ту на един, ту на друг вестника.

Тате изпсува през зъби и ускори крачките.

— Искаш ти, дърт пръчо — каза той, като отминахме, — да се обадя, че да ми продадеш после приказките... Но ще дойде ден да отворя уста и аз...

Не зная защо, но ми се стори, че от всички досегашни новини тая разтревожи тате най-много. Дълго не смеех да попитам дали е вярно, но накрая не се стърпях:

— Ами ако е вярно, тате, какво ще стане сега?

— Няма да вярваш, бе! — изкрещя ми той и се спря. — Чуваш ли, няма да вярваш! Щом вярваш в едно, в друго няма да вярваш. Каквото и да си приказват!

Тате бе много развълнуван; той бе дал воля на гласа си и ми викаше да не вярвам, а мене ми ставаше още по-тревожно. Той замлъкна едва когато зад гърба ни се чуха стъпки и познато покашлюване. Бе дядо Пеньо.

Старецът се бе задъхал от бързане и мълча, докато се съвземе; на два пъти отваря уста да продума, но не му стигна дъх и само държеше тате за ръкава и му казваше с очи да не бърза.

— Чу ли какви ги дрънкаше оня куцел? — попита най-после той и прикуцука с единия крак като дядо Кунчо, — едвам се удържах да не

го цапардосам през устата...

— Ама наистина ли го пишеше това във вестника? — спря се тате.

— Не им вярвам аз на тях, бе! — викна на свой ред и дядо Пеньо. — Лъжат като брадати цигани. Куция искаше да ми покаже къде го пишело, пък аз му се изхрацах на вестника и тръгнах да ви настигна, но се върнах и му го раздрах на парчета. Ще ми го навира в очите! Той ли! Той ли! — заклати глава заканително дядо Пеньо. — Той забрави как му отървах кожата при Тутракан... Ще ми навира в очите вестника си! Да го нося аз на гръб него, дръвника, да го спасявам — хайде от едно село сме, какво ще кажа на майка му, като ме попита къде остана моят... Кешки, като му бяха претрошили власите и двата крака, да го бях оставил, та да му отрежат и главата... Пеньо, викаше, чирак ще ти бъда цял живот, спаси ме. А в казармата, като съм му се примолвал нещо като на земляк, мърдаше рамене с нашивките си: „Няма, кай, земляк, няма мемляк! Господин подофицер!“... Не го е срам! Да съм го тръшнал на земята тогава, пък аз — душа не ми бе останала да го мъкна на гръб... Имота си щял да ми хариже, ако го спася! Една ракия не ме е почерпил до днеска! И да ми рекне, че съм го взел на гърба си, за да съм се вардел с него от влашките картечници! Тпю! Ще ми навира той на мен в очите вестниците си! Не му вярвам! Ни на приказките, ни на вестниците му!...

Дядо Пеньо псува дълго, размахва юмруци, а като стигнахме пред пътната ни врата, ме побутна по ръката:

— Ти се прибирай, ний с тате ти имаме мъжка приказка.

Влязох и прилепих ухо на вратата.

— Сине — рече старецът. — Все се каня да те питам нещо и все не те срещам тез дене. Като какво ще е туй, дете напоследук сънувам все един и същ сън. Все един и същ! Колко годишен човек съм станал, доскоро легна ли — заспивам, умирам и сън не ми се е присънвал. Хората бащи, майки, деца виждат, с умрели приказват, в небето хвърчат, аз — нищо! Тука от едно скоро време стана, наведе ли глава, задрямвам и ми се присъня веднага, на минутата, че зад Белия баир, ама досами селото, бухат руските топове. Руските са, не са други, защото аз им знам на тях гласеца от Европейската. Бухат, бухат, бухат, та земята се люлее. А? Каква ще излезе тая?

— Сигурно нашите правят маневри в Разград и гърмят, пък тебе ти се струва, че сънуваш — каза тате.

— Маневри? Какви маневри са те патили бе? Ами защо не се чуват, като съм буден? После, аз не познавам ли гласа на руските топове? Аз и в алтилерията съм служил бе! Не ми приказвай ти за маневри, друго е, друго!

Тате помълча.

— Бай Пени, не съм ясновидец и на сънища май не вярвам, но дано да е на хубаво.

— Ще видиш, че няма да е току-така — каза убедено старецът. — Толкоз години да не съм сънувал нищо и сега да ми се присъни тъкмо такъв сън. Защо не е друг? И то да е веднъж само, а то!... Ще ми плещи той на мен!... Те ще забухат ония ми ти топове зад Белия баир, ще зачаткат те, казашките коне, та да го питам тогаз къде ще се дене с куция си крак! Да видим ще се намери ли друг будала като мен да го мъкне на гърба си...

Те се разшаваха и аз побягнах в къщи...

Събудих се на заранта от стъпките на тате — той бе минал през стаята ми и слизайки по стъпалата към кухнята, говореше на мама:

— Абе, ти нощес, като се въртя до късно край нощвите, не чу ли откъм Разград някакъв тътен?

— Какъв тътен? — попита мама.

— Като правят учения и маневри, откъм Белия баир се чуват оръдията, та рекох...

— Нищо не съм чула — каза мама. — Сънувал си...

ЛЕКА НОЩ, ТАТКО

На Йонка и Марьо

У дома е много тъмно, татко. Вечер не смеем да палим лампата, пък и да искаме — не можем, в кооперацията не ни дават газ. Мама прати днес Косето да купи — и Косето, татко, вече работи, но нали си е още глупавичко, мама му пише бележка, ако го проводи някъде при хора; от кооперацията Косето се върна с празно шише, а на бележката пишеше: „Купете си газ от болшевишка Русия“. И сега стоим тримата на тъмното; и тримата сме на кревата, но не се виждаме и сякаш сме съвсем, съвсем сами — мама още по видело затули прозореца с черга. Мама не ще да ляга, защото я страх да заспи; на мене ми се спи, но тя иска да съм буден, за да има жив човек, с когото да размени дума, щом се преплаши. А Косето си спи. Ти нали го знаеш — задрямва с кокошките. Все си е такава. И нали е глупаче, нищо не разбира. Спи на мама в скута, сякаш и в тъмното го виждам как е лапнало пръстчето си и го смуче. Да е да го погъделичкам и да го попитам, както ти го питаше: „Абе пале, толкова ли ти е сладък пръстът, дай и на мене да го близна един път“, но мама не дава да се шукне, за да не подушат в коя стая сме, да мислят, че ни няма, че сме измрели...

Мама все плаче, татко. И сега плаче; пази се да не разбере, за да не се уплаша, но аз я усещам: тя си задържа дъха понякога толкова дълго, че ме хваща страх да не е умряла. Плаче не както по-рано със сълзи, защото сълзите ѝ вече пресъхнаха, а хълца, хълца и после си задържа дъха. Мама вярва, татко, на хорските приказки, че са те убили. Аз ѝ казвам, че не са те убили, защото ти си все пред очите ми и все си разговарям с тебе, когато поискам, и ти ми отговаряш, и гласа ти чувам, а нима, ако си убит, ще те виждам и ще разговарям с тебе? Ето,

и сега искам да си при нас и ти влизаш в стаята, както си влизаше винаги, когато се върнеш от работа, и смешно почваш да душиш, за да се сети мама, че си гладен като вълк, и ако не сложи веднага софрата, ще ни изхрускаш тримата, като почнеш от Косето, защото неговите кокалчета са най-крехки и най-сладки. Косето ти се плаши, защото не разбира, че се шегуваш, а после те мрънка да го дигнеш до тавана, но го е страх и се държи за врата ти, не смее да се пусне. И мене ми се ще да ме дигнеш, но съм много голям и не ми прилича.

— Слуша ли днеска майка си? — ме питаш.

— Слушах я, татко. Нека тя каже.

— Защо тя да казва? Щом ти ми казваш, достатъчно е, аз ти вярвам. Разправи сега каква работа свърши, с какво оправда хляба си!

— Аз, татко, днес орах. След училище мама запрегна биволиците и отидохме на нивата. Мама дойде само да снее плуга от колата и после се върна, защото в къщи я чакаше друга работа. Слънчогледът ни стои неочукан, кокошките и прасето го ровят и пилеят; мама не смогна да го очука сама, на чуканка не смеят да ни дойдат, а и с надница никой не се съгласява да помогне, защото Васил Общинаря привиква всеки, който се завърти край нас, и го заплашва: Ако — казва — оня ти е много мил, да те пратим при него. Живи — казва — да изгорят, никой да не е влязъл в двора им! Васил Общинаря, татко, все клечи и слухти край нашия плет, аз го виждам и се каня да му пукна тиквата с някоя буца, но мама ме спира, защото щели да арестуват и мене. Кога мама я няма наблизко, подучвам Косето да замеря, него поне ще ги е срам да арестуват, но колко е силицата на Косето, пък и бучките му — муха с тях не можеш уби...

Мама ме остави да ора и ми каза:

— Ти вече, синко, си ни и орачът, и връзвачът, и баща за Косето. Свърши твоето детство, ще забравиш игрите и палуванията.

А вечерта, като се върна да ме прибере и видя, че не съм изорал и една леха, ме наби.

— Боже, боже — викаше, — на кого ме остави баща ти, на тебе ли, дете за нищо не си способен...

Тя ме би и мене ми беше много мъчно, идеше ми да умра, но не й се сърдя никак. Защото тя не знаеше, че виновна беше Караманка. Защо ли я глезим тая биволица? Аз вече ще й викам Карамана. Тя, татко, си е все същото цвете: млечна е, но си е инат и ти хубаво щеше

да сториш, ако я беше продал, както ѝ се заканваше, и не беше послушал мама да я оставиш заради млякото ѝ. Ти сам знаеш защо продаде конете, пък и биволиците може да не са чак толкова лошо нещо, ако не са като Карамана. Щом мама ни остави сами на нивата, Карамана се тръшна на брезната и не помръдна. Не беше уморена — бяхме изорали само две-три брезни, от инат го направи. Оставих я да полежи, викам си, ще се дигне сама. Не. Почнах да я моля с добро, да ѝ приказвам като на човек:

— Добре — викам — полежа, наложи си волята, видяхме; ставай сега да орем. Ние — викам — с тебе къща трябва да храним.

А тя опъва шия, блещи зъркелите си, пъшка — вижте ме значи, искам да стана, но не ми стигат сили — и лежи. Сръгах я с остена — гърчи се, но не се изправя. Намерих се в чудо: слънцето се качва, а ние — само с две-три брезни. Сложих на два разкрача пред нея сено — викам си, лакомията ѝ ще я подлъже, но тя пак само опъва шия, върти глава и се сърди, дето не съм ѝ поднесъл сеното под муцуната. Тъй ли — викам, — ти знаеш, но и аз зная: наложих я хубавичката с остена, но и това не помогна. Отиде си денят, докато се въртях край това проклето животно. Тогава изневиделица изникна чичо Вълъо Горския. Прати ме да събера от боклуците по-сух сламорляк и като му донесох няколко стиски, поръси с тях биволицата и дорде разбере какво мисли да прави, драсна кибрит и подпали Карамана. Гори, татко, пращи и пак не иска да се надигне. Но когато пламъкът я обхвана от всички страни, рипна и повлече плуга. Да видиш после как се оре! Беше опърлена и миришеше на коладник. Едва тогава почнах да ора истински, но деня си беше отишел и мама ме завари само с една леха и ме наби. А като ѝ разказах за Карамана, мама се разплака на глас, почна да ме милва и да нарежда:

— Започнаха, синко, сирашките ти тегла. Синко, синко...

И аз си поплаках малко, но не защото ме би, а дето ми вика, че съм бил сирак. Пък аз не съм сирак, татко, но мама е повярвала, че ти си убит, и никак не мога да ѝ втълпя, че съвсем не си убит, щом те виждам жив и си разговарям с тебе...

А мене, татко, откак те няма, взеха много да ме бият. Днес ме би оная дъртачка Божковска, дето се кълчеше и преструваше едно време, когато не ѝ вземаше пари за млякото; ти нали казваше, че учителите трябвало да се тачат като светии, защото тяхната добрина нямала равна

в света... Хубава светица излезе Божковска! Сега нали не смее да идва за мляко, а друг надали ще се намери в селото да ѝ даде без пари и една капка, та сякаш аз съм виновен и все ще измисли да ме напляска за нещо. Отзаран ме би, защото съм забравил да сложа дата на домашното си, и ми зададе да напиша тая дата за другия ден триста пъти, отделно от новото домашно.

— Госпожице — викам ѝ, — нека да не я пиша триста пъти, защото следобед ще ора и няма да има кога.

А тя ме зашлеви през устата с опакото на ръката си.

— Тази уста — каза — да не знае много и да не отговаря. Ако имаше кой да затваря устата на баща ти, нямаше да стигне дотам!

— Какво е виновен — викам ѝ, — госпожице, баща ми?

— Млък! — крещи. — Той ако беше порядъчен, нямаше да го арестуват.

— Татко е наковладен — казвам.

— Ще мълчиш! — заповяда. — Наковладен. Мене защо не ме наковладят?

— Защото — казвам — ковладят най-добрите хора.

Щях да ѝ наговоря много работи, но тя ме изгони от час. И по-добре, защото отидох да ора по-рано, само Карамана да не беше ми погаждала оная мизерия.

Много е тъмно у дома, татко — с пръст да ти бръкнат в окото; отвън не се чува нищо, селото като че ли е измряло и живи сме само тримата и си чакаме реда и ние. И она, дето се върти сега край къщата, сякаш ще дойде да ни прибере и нас. Нека да си поприказваме още, татко, така не ме е страх от нищо. Пък той да си чука на прозореца и се преструва на нелегален, та да му дадем хляб и храна, и после, като се хванем на въдицата му, да те мъчат, задето си прибирал нелегални. Той не може да ме подмами, колкото и да си преправя гласа, защото гласа на истинския нелегален аз го познавам. На тебе нищо не съм казвал, и на мама също, но той, самият нелегален, ми забрани. Защото, каза, ха си продумал, ха си запалил чергата на майка си и баща си. Разбрах го що за човек е още тогава, макар че се престорих на мъничък. Сега ще ти разправя как стана работата, но ти не ми се сърди, че не те послушах, когато ми забрани да се качвам на сеновала, защото уж дъските между гредите били разместени и щял съм да хлътна в обора и се пребия. Знаех, че дъските са разместени, а има и изгнили между тях,

но аз стъпвам винаги върху гредите. Ако ми беше казал направо, щеше да е по-добре, но ти си мислил, че ако ми довериш за нелегалния, ще се раздрънкам веднага. Да не съм глупав да се раздрънкам, та после да те мъчат в полицията, и мама да я мъчат, пък ние с Косето да останем съвсем самички двамата. Мене, татко, на парчета да ме направят, няма да продумам за нелегалния...

Как стана: отидохте на нивата и ни оставихте с Косето сами. Като ошетахме, заиграхме се на криеница. Дойде Косевият ред да жуми; аз изправих ритлата о стената на сеновала и се качих горе. Тогава видях нелегалния: той спеше върху едно чердже и дори не се събуди и нямаше да разбере, че съм го видял, ако не кихнах. Нали ме знаеш — лъхне ли ме на сено, кихам на скъсване. Помниш ли, като бях малък, как ми се смеехте, дето не можех да кажа „р“, как ме караше да река револвер, революционер, а аз само ги развалях със свое то хрускаво „л“ и как, като ме заведе веднъж на ливадата, почнах да кихам едно след друго, езикът ми се заплете нещо и тогава изговорих, без да искам, това пусто „р“ и после на връщане от ливадата разлайвах по тъмно кучетата с моето „р“, защото се боях, че ще го забравя... Кихнах, нелегалният се стресна, взе да опипва под възглавето си, но се съвзе и ме повика при себе си с пръст. И все държеше пръст на устата си. Накара ме да седна при него на черджетото: искаше да ме заприказва, но не му идеха думи и ми се усмихна. И аз му се усмихнах. После ме попита шепнешком как ми е името, на колко съм години, в кой клас уча, получавал ли съм девет на колене... А през това време Косето се дереше, че уж ме виждало къде съм скрит, плюеше на дирека, викаше да съм се покажел... Видяло ме! То дори не погледна към сеновала и на ум не му мина, че съм там. А ние си приказвахме с нелегалния по география, той ми задаваше въпроси за държавите като учител и ме потупа по гърба, като му отговорих, че най-голямата държава на света е Русия. После попита какъв съм щял да стана, като пораста, и като отвърнах, че искам да стана като него, той опули очи.

— Ти — дума — за какъв ме вземаш, че искаш да станеш като мене? Аз съм един апаш, ето, завари ме на сеновала тъкмо когато исках да задигна нещо.

— Ти не си — рекох — никакъв апаш, не ме баламосвай, не виждаш ли, че на сеновала няма нищо за крадене.

— Но аз — дума — щях да обера къщата ви, чаках само да излезете на пътя с братчето си.

— Ти — рекох, — ако си крадец, щеше ли да избереш нашата къща, когато се познава, че в нея няма нищо за крадене. После — рекох — не виждам ли, че лежиш на черджето от гостната, дал ти го е някой от нашите.

Той разбра, че не може да ме баламоса, и каза:

— Ами ако те питат за мене, какво ще речеш?

— Нищо.

— Нито на майка си, нито на баща си?

— На никого — рекох.

И тогава ми каза, че ако съм се изгървял пред някого, щял съм да подпаля чергата ви, и ме проводи да играя с Косето, и заръка да гледам, ако край къщата се завъртят непознати хора, да кихна няколко пъти. Аз веднага кихнах, нелегалният ме потупа и ми се усмихна и после отидох при Косето.

Татко, ето го оня! Върви на пръсти, но стъпи на плочата под прозореца, дето хлабуца, препъна се и се опря на стъклото с ръка. Да го счупи, че да си отрежа ръката, макар! Чука! Съвсем лекичко. Мама опъна още по видело черга на прозореца, за да не се забелязва отвън нищо, но аз сякаш го виждам и през чергата. Прилича ми на лудата Пена — помниш ли как мама пицеше, като я зърнеше, залепена на прозореца! И как Пена се кискаше и ближеше стъклото. Значи е разбрал в коя стая сме: всяка вечер замръкваме в разни стаи, но той, види се, чука наред по всички прозорци. Мама спира да диша, тя много му се плаши.

„Како, преструва си гласа оня, пусни ме, имам да ти дам важни нареждания, няма вече полиция, аз проверих: не ме оставяй на пътя, после другарят ти ще ти се кара“. Той чака, ослушва се, пак почуква, пак се ослушва, тъпче под прозореца, но ние не шукваме. Ето, отива си вече. Няма тука балами, мискинино. Мама още не смее да диша; след малко ще се съвземе, ще почне да хълца. Нека си поплаче, страшното нали мина!

Той не ще ме подлъже вече, както първия път — една седмица след като те арестуваха. Беше си докарал гласа като на нелегалния, ама същинския нелегален. Искаше хляб, бил много гладен. Аз се затирих към долапа и извадих една порязаница: дожаля ми за него, рекох си,

кой знае колко дена не е турял къшей в уста. Ти може да ми се разсърдиш, но аз чух веднъж, като си продумахте с мама, че нелегалният идвал една нощ у дома, но не посмял да влезе, защото му се сторило, че някой дебне край къщата, и се върнал. А три дена не бил ял нищо — изкарал само с бучка захар и шепа киселици. Помниш ли кога си приказвахте с мама? Бях легнал във вашата стая, докато запалите лампата, но ме усетихте, аз се преструвах на заспал. Дожаля ми за нелегалния, та като чух гласа на оня, помислих, че е истинският, и рекох да му изнеса хляб, а мама ме хвана, затули ми устата и чак когато оня се махна, каза:

— Къде се бе затирил с хляба?

Аз чак тогава се сапикасах.

— Исках — рекох — да нахраня кучето.

— Искаш — рече мама — с глупавия си акъл да окачиш въжето на баща си. Не ти ли идва наум, че тоя е от полицията? Че иска да разбере дали са влизали и излизали у нас разни хора? И какво куче те е патило, къде имаме куче ние?

Бях забравил съвсем, че нашия Арап го убиха. Една заран, след твоето арестуване, дойдоха кметът, Васил Общинаря, чичо Вълъо Горския и един от града — мама каза, че той бил с тия, дето те арестували. Кметът излъга, че имало оплакване — нашето куче уж лаело много и не давало на съседите да спят, та трябвало да се очисти. Мама се разплака — нали знаеш, че тя много го обичаше и дори му викаше „моето дете“. Арап сякаш разбра защо са дошли чуждите хора и почна да се крие зад мама и да лае, и особено Васил. Него много го мрази и все го подушва край плета. Васил направи цялата работа.

— Вълъо — вика, — тегли куршума на тоя гад!

А чичо Вълъо се дърпа, подава пушката си на Васил и вика:

— Не е по комшийски да го убивам аз, един плет ме дели от тез хора. Пък и на животно досега не съм посягал. Една кокошка не съм заклал, питайте когото искате от село, ти, Василе, поне знаеш.

Цивилният от града изгледа чичо Вълъо.

— Ти — казва — много милостив си бил бе! Пък властта ти е дала в ръцете пушка. Ако ти излезе в гората шумкарин, и той ли ще ти дожалее или ще му дадеш оръжието си?

Чичо Вълъо смънка нещо, но не посегна на кучето. Уби го Васил. Стреля му два пъти, Арап се гътна, стана, но едната му страна увисна

и той се завали. Мама му взе главата в ръце и почна да рече на глас и да нарежда:

— Василе, Василе, сега няма кой да ти пречи да клечиш край плета... Ти ще ни бъдеш вместо куче, ти ще вардиш къщата. Излайвай от време на време, да ти хвърлям по един комат...

Мама рева цял ден и хората помислили, че тогава научила, дето си бил убит. А ти не си убит, ти си жив, аз зная, защото как иначе ще те виждам и ще разговарям с тебе, ако си убит?

Мама и сега плаче в тъмното. Когато оня се отлепи от прозореца, тя тогава се отприщва. По-рано ѝ думам да не рече, но тя, горката, няма сили да се сдържа и вече не ѝ казвам нищо. Така, като поплаче, се уморява и както си хълца, заспива седнала. Ето, укроти се вече. Сега ще я завая полекичка на кревата, ще ѝ подложя възглавница. Лягам до Косето и аз... Татко... ела... има място и за тебе... Легни... Вземи ми краката между коленете си... стисни ги... и да спим двамата, както веднаж... помниш ли?

Лека ноц... татко...

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.